

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

**ТДУ: 37.02+372.8:78
ТКБ:74.202+74.261
Б - 72**

Бо ҳуқуқи дастнавис

БОЕВ ШАҲОБИДДИН РАҶАБАЛИЕВИЧ

**НАҚШИ БОЗИҲОИ МУСИҚӢ-ДИДАКТИКӢ ДАР ТАШАККУЛИ
САЛОҲИЯТҲОИ ХОНАНДАГОНИ СИМФҲОИ ИБТИДОӢ
ЗИМНИ ДАРСҲОИ СУРУД ВА МУСИҚӢ**

**Диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои
педагогӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ,
таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ)**

**РОҲБАРИ ИЛМӢ:
Хайруллоев Баҳриддин –
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент**

ДУШАНБЕ - 2024

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА	3
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ–МЕТОДОЛОГИИ БОЗИҲОИ МУСИҚӢ-ДИДАКТИКӢ ДАР ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ ХОНАНДАГОНИ СИМФҲОИ ИБТИДОӢ ДАР ДАРСҲОИ СУРУД ВА МУСИҚӢ	17
1.1. Масоили ташаккули салоҳиятҳои хонандагони симфҳои ибтидоӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар таҳқиқотҳои психологию педагогӣ ва мусиқӣ	17
1.2. Моҳият ва сохтори бозиҳои мусиқӣ- дидактикӣ ҳамчун воситаи ташаккули салоҳияти хонандагони симфҳои ибтидоӣ дар раванди таълими фанни суруд ва мусиқӣ	36
1.3. Шароитҳои мусиқӣ-педагогии ташаккули салоҳиятҳои хонандагони симфҳои ибтидоӣ зимни ташкили бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар раванди дарсҳои суруд ва мусиқӣ	54
Хулосаи боби якум.....	72
БОБИ 2. ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ ХОНАНДАГОНИ СИМФҲОИ ИБТИДОӢ БО ИСТИФОДА АЗ БОЗИҲОИ МУСИҚӢ-ДИДАКТИКӢ ДАР ҶАРАӢНИ ДАРСҲОИ СУРУД ВА МУСИҚӢ	76
2.1. Муайянсозии сатҳи ташаккули салоҳиятҳои хонандагони симфҳои ибтидоӣ бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ.....	76
2.2. Шароитҳои педагогии ташаккули самараноки салоҳиятҳои хонандагони симфҳои ибтидоӣ зимни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ.....	94
2.3. Натиҷаҳои таҳқиқоти озмоишӣ оид ба ташаккули салоҳиятҳои хонандагони симфҳои ибтидоӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ зимни истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ.....	116
Хулосаи боби дуюм.....	148
Хулосаи умумӣ	152
Феҳристи адабиёти истифодашуда	160
Замимаҳо	177

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот: Бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар ташаккули салоҳиятҳои асосии насли наврас таъсири мусбат мерасонад, ки аз ин падида таҳқиқотҳои илми муосир шаҳодат медиҳад. Барои ташаккул додани асосҳои салоҳиятҳои мусиқӣ онро аз давраи таҳсили синфҳои ибтидоӣ зимни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ оғоз кардан лозим аст. Мусиқӣ яке аз воситаҳои тавоноии тарбияи эстетикӣ кӯдакон буда, воқеияти атрофро дар образҳои солим таҷассум менамояд.

Аз ин рӯ, дар зинаи ибтидоӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ зимни омӯзиши фанни суруд ва мусиқӣ барои иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ вақти зиёдро бояд ҷудо намуд, зеро он бештар дар дарси суруд ва мусиқӣ ва дар рӯзҳои ид, лаҳзаҳои фароғатӣ ва фаъолияти мустақилонаи хонандагони синфҳои ибтидоӣ садо медиҳад.

Тарбияи фарҳанги мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҳамзамон бо инкишофи қобилиятҳои мусиқии онҳо сурат мегирад, ки дар навбати худ аз тариқи фаъолияти мусиқӣ инкишоф меёбанд. Ин гуна фаъолиятҳо ҳар чӣ қадар гуногун бошанд, малакаву маҳорат ва қобилиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба ҳамон андоза рушд меёбанд. Маҳз аз ҳамин хотир, истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ барои расидан ба мақсадҳои таълимиву тарбиявӣ дар ҷараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ амри зарурӣ маҳсуб меёбанд.

Бинобар ин, вазифаи асосии омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ аз он иборат аст, ки раванди машғулиятҳои дарси суруд ва мусиқиро бо роҳи усулҳои гуногун ташкил карда, ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоиро зимни истифодаи усулҳои гуногуни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ташаккул дода, таъмин намоянд. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф ба кӯдак таъсири комплексии намудҳои асосии фаъолияти мусиқӣ зарур аст. Аз ҷумла, ҳаракат зимни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, шунидани мусиқӣ, сурудхонӣ, навохтани созҳои мусиқии кӯдакона ва ғайра сурат мегирад.

Аммо масъалаи ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол

дар он аст, ки на ҳамаи барномаҳои муосири таълими фанни суруд ва мусиқӣ ба ташаккули салоҳиятҳои кӯдакони хурдсол нигаронида шудаанд ва барои омӯғорони фанни суруд ва мусиқӣ аз бисёр ҷиҳатҳо мушкилӣ эҷод мекунад. Боиси таассуф аст, ки дар фаъолияти педагогии мо бозӣ на ҳамеша ҳамчун шакли баробархукуқи таълиму тарбияи бачагон истифода мешавад.

Бояд ёдовар шуд, ки хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба азхудкунии қобилияти малакаҳои мусиқӣ камтар мароқ зоҳир карда, онҳо бештар ба ҷанбаҳои техникӣ шавқу рағбат доранд, муносибат ва шартҳои дарки суруд ва мусиқӣ, ташаккули забони мусиқӣ ба ифшои хонандагони синфҳои ибтидоӣ, ташаккули дониши мусиқии хонандагон мусоидат намекунад.

Тавре маълум аст, ин намуди бозихоро маъмулан бо мақсади рушди салоҳиятҳои иртиботиву эҷодкорӣ ва ҳамкориву маърифатии хонандагони хурдсол истифода мекунад ва мақсади он, дар баробари ташаккули салоҳиятҳои онҳо, аз он ҷумла муайян намудани неруи зеҳнии хонандагони хурдсол, рушди сифатҳои шахсӣ, фарҳанги рафтор ва муошират, қобилияти эҷодкорӣ, ғанӣ гардонидани ҷанбаҳои зеҳнӣ эҳсосӣ, тарбияи ҳисси зебоипарастӣ ва ғайра мебошад.

Ақидаҳои дар боло зикршуда аз муҳимияти мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионии мо шаҳодат медиҳанд.

Дарҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Файласуфон, равоншиносон, педагогон, омӯғорон, мусиқшиносон Б.В. Асафиев, Л.С. Виготский, Я.А. Коменский, А.Маслоу, К.Рочерс, В.А. Сухомлинский, Б. Теплов, К Юнг, Б.С. Яворский ва дигарон ба нақши мусиқӣ дар инкишофи ҳамҷонибаи инсон таваҷҷуҳ зоҳир намудаанд.

Идеяи истифодаи бозихҳои мусиқӣ-дидактикии халқӣ дар таълиму тарбияи мусиқии бачагон бештар дар асарҳои Б.В. Асафиев, З. Кодая, К Орфа, В.Н. Шатская ва дигарон таҳлил гардидааст. Таҳқиқотчиёни тоҷик С.А. Тешаева, Н.М. Фозилова, П.А. Муқимова, С.В. Эсакова, Р.М. Тошпулатова, М.М. Қурбонова, М.А. Қаҳорова, М.А. Домуллоҷонова, Ф.С. Давлатова, Б.В. Воҳидова ва дигарон доир ба паҳлуҳои гуногуни бозихҳои

музикӣ- дидактикӣ иброи назар кардаанд.

Дар таҳқиқоти Е.В. Абдуллина, И.Н. Реутской, К.В. Тарасова ва дигарон масъалаҳои ташаккули маданияти музикии бачаҳо, тарбияи эстетикӣ дар ҷараёни таълими суруд ва музикӣ дар синфҳои ибтидоӣ бештар таҳқиқ шудааст.

Дар осори педагогии Д.Б. Богоявленская, Т.Н. Тютюнникова, Е. Торранс ва дигарон ҷанбаҳои гуногуни падидаи эҷод ва эҷодиёт кушода шудаанд ва мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Таҳлили адабиёти илмӣ-назариявӣ ва методӣ, вазъи таълими суруд ва музикӣ дар синфҳои ибтидоӣ зимни бозиҳои музикӣ-дидактикӣ дар таҷрибаи ҷаҳониро кори омӯзгори музикии тоҷик гувоҳӣ медиҳад, ки педагогикаи музикии ҳозиразамон бояд мазмун, шакл ва усулҳои таълими музикиро дар бар гирад. Ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар самти мустаҳкам намудани хислатҳои шахсӣ ва фаъолияти онҳо, истифода бурдани бозиҳои музикӣ-дидактикӣ ҳамчун субъекти ҷараёни таълиму тарбия нақш мебозад.

К.Д.Ушинский чунин қайд намудааст, агар мо ба бозии бачагон аҳаммияти ҷиддӣ диҳем ва зимни ин масъала семинари омӯзгоронро бештар ташкил кунем, он гоҳ омӯзиши назариявӣ амалии бозиҳои бачагонро ба яке аз мавзӯҳои асосии рӯзмара табдил дода метавонистем.

Чунин гуфтаҳо барои илми педагогикаи муосир мазмуни дахлдордоранд. Дар педагогикаи имрӯза ҷустуҷӯи доимии шаклу усулҳои нав, ки хусусиятҳои ташаккулёбии муносибатҳои байни омӯзгор ва хонандаро таъмин мекунанд, ҳамеша такмил меёбад.

Айни замон дар илми педагогика як самти том – педагогикаи бозӣ пайдо шудааст, ки бозиро усули пешбарандаи тарбия ва таълими хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни раванди таълими фанни суруд ва музикӣ дониста, дар ин маврид тавачҷуҳ ба бозӣ бештар (фаъолияти бозӣ, шаклҳои бозӣ, техника) дода мешавад. Муҳимтарин метод, ин ҷалб намудани хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба қорҳои тарбиявӣ зимни нақши

бозиҳои дидактикӣ маҳсуб меёбад.

Дар илми муосир ташаккули салоҳиятҳои шахсро равшанӣ (Б.Г. Ананиев, Л.С.Виготский, Л.Б.Ермолаева-Томина, П.М.Якобсон) ва педагогон (П.П.Блонский, Н.А.Ветлугина, А.Н.Зимин, Т.Г.Казакова, О.П.Комарова ва дигарон баррасӣ намудаанд. “Онҳо мафҳуми «салоҳият»-ро ҳамчун қобилияти инсон дар асоси азхудкунии сарвати маданияти моддию маънавӣ дар ҳаҷон дигаргуниҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ аҳаммияти ба амал баровардан дар муносибат, амалҳои ихтиёрӣ, инчунин эҷодӣ маънидод кардаанд” [13].

Мафҳуми «салоҳият» ҳамчун фаъолияти ҳисобида мешавад, ки натиҷаи он эҷоди сарватҳои нави моддию маънавӣ мебошад. Ташаккули салоҳиятҳои хонандагонӣ синфҳои ибтидоӣ дар асоси бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар худ моҳияти падидаи педагогӣ ва психологӣ дошта, ҷанбаи равшанӣ дорад. Таҳқиқотҳо исбот намудаанд, ки шахс дорои қобилият, дониш ва малака буда, ба шарофати он маҳсуле меофарад, ки бо навоарӣ ва ташаккулёбӣ фарқ мекунад.

Мавҷудияти масъалаҳои зикргардида дараҷаи ноқофии коркарди мавзӯи ташаккули салоҳиятҳои хонандагонӣ хурдсолро дар равшандӣ дарсҳои суруд ва мусиқӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ошкор карда, ҳамзамон зарурати таҳқиқи масъалаи мазкурро дар ин самт таъкид менамояд. Ҳаллу фасли ин масъалаҳо дар амалия, ҳам дар низоми таълиму тарбияи насли наврас аз нуқтаи назари иҷтимоӣ фарҳангӣ, ҳам барои мусоидат ба ташаккули салоҳиятҳои асосии хонандагон аҳаммияти калон дошта, ба фаъолияти ҳаётии онҳо таъсири мусбат мерасонад.

Дар асоси таҳлили вазъи кунунии проблемаҳои марбут бо ихтилофоти зеринро муайян кардем:

1. Дар барномаҳои таълимӣ ба таври амалӣ ҷиҳати рушди салоҳиятҳои мусиқии хонандагон мавридҳои истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ пешбинӣ нагардидааст ва оид ба ташаккули ин салоҳият низ муқаррароте мавҷуд нест.

2. Дар доираи тамоми барномаҳои фанни таълимӣ ташкили бозиҳои мусиқӣ –дидактикӣ роҳандозӣ карда нашудааст.

3. Дар дарси суруд ва мусиқӣ барои пешбурди тарбияи ташаккули салоҳиятнокии мусиқии хонандагон дар ин самт имкониятҳои зиёде мавҷуд аст, аммо аз тарафи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ эътибори ҷиддӣ дода нашуда истодааст.

Аз ин вачҳ, омӯзиши адабиёти илмӣ ва таҳқиқотҳои сершумор имкон медиҳад хулоса бароварда шавад, ки таҳқиқи раванди педагогии ташаккул ва рушди салоҳиятҳои хонандагон дар ҷараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ дар шароити ислоҳоти низоми маориф нокифоя мебошад. Коркарди нокифояи масъалаи ташаккул ва рушди салоҳиятҳои хонандагон дар ҷараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ интихоби мавзӯи таҳқиқотро ҳамчун: “Нақши бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни дарсҳои суруд ва мусиқӣ” муайян намуд.

Робитаи тадқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ: Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи татбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи “Назария ва методикаи тарбияи мусиқӣ-бадеӣ”-и Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ барои солҳои 2019-2023 дар мавзӯи “Роҳу усулҳои ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар ҷараёни дарс ва ҷорабинҳои беруназсинфӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ” ва муқаррароти асосии Стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то солҳои 2030 иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот – аз ҷиҳати назариявӣ асоснок кардан ва ба таври озмоишӣ санҷидани самарабахшии истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ҳамчун воситаи ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар ҷараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ.

Вазифаҳои таҳқиқот. Бо дарназардошти ноил шудан ба мақсади аз ҷониби муаллиф гузошташуда вазифаҳои зерини таҳқиқот муайян карда шуданд:

- баррасӣ ва шарҳи мазмун ва моҳияти мафҳуми нақши бозихои мусиқӣ-дидактикӣ дар ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди дарсҳои суруд ва мусиқӣ;

- тавассути истифодаи бозихои мусиқӣ-дидактикӣ ошкор ва муайян намудани хусусиятҳои ташаккули салоҳиятҳои хонандагони хурдсол дар дарсҳои суруд ва мусиқии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- таҳлили амалии нақши бозихои мусиқӣ-дидактикӣ дар ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни баргузори дарсҳои суруд ва мусиқӣ;

- мурағаб сохтани маҷмуи бозихои мусиқӣ-дидактикӣ ва озмоиши самаранокии онҳо дар ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- бо дарназардошти натиҷаҳои таҳқиқот ва корҳои озмоишҳо коркард ва пешниҳоди тавсияҳои методӣ вобаста ба тарзу воситаҳои истифодаи бозихои мусиқӣ-дидактикӣ бо мақсади рушди салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ.

Объекти таҳқиқот – раванди ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ тавассути истифодаи бозихои дидактикӣ.

Мавзӯи таҳқиқот – нақши бозихои мусиқӣ-дидактикӣ дар ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни дарсҳои суруд ва мусиқӣ.

Фарзияи таҳқиқот – салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ тавассути истифодаи бозихои мусиқӣ-дидактикӣ самарабахш ташаккул меёбад, агар:

- нақши бозихои мусиқӣ-дидактикӣ дар ташаккули салоҳиятҳои

мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар таҳқиқоти психологию педагогӣ таҳлилу баррасӣ шуда, мавриди истифодаи амалӣ қарор дода шавад;

- ба моҳият ва сохтори бозии музиқӣ-дидактикӣ ҳамчун воситаи ташаккули салоҳиятҳои музикалии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар дарсҳои суруд ва музиқӣ равшанӣ андохта шавад;

- шароити педагогии истифодаи бозии музиқӣ-дидактикӣ бо мақсади ташаккули салоҳиятҳои музикалии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ошкор карда шавад;

- самаранокии истифодаи бозии музиқӣ-дидактикӣ дар ташаккули салоҳиятҳои музикалии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба таври коркард ва ба таври озмоишӣ мавриди таҳлил қарор дода шавад;

- бозии музиқӣ-дидактикӣ дар чараёни таълим бо дарназардошти хусусиятҳои синнусолӣ ва музикалии хонандагони синфҳои ибтидоӣ тарҳрезӣ гардида, ба чараёни таълим маҷмуи бозии гуногуни дидактикӣ барои ташаккули салоҳиятҳои музикалии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ворид карда шавад.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Таҳқиқот дар се марҳила гузаронида шуд:

Марҳилаи якум (солҳои 2019–2020). Омӯзиши ташкил ва ба роҳ мондани раванди педагогӣ оид ба ташаккули салоҳиятҳои музикалии хонандагони синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо истифода аз бозии музиқӣ-дидактикӣ ва арзёбии самаранокии он; гузаронидани таҳқиқоти муқарраркунандаи нишондиҳандаҳои ташаккули салоҳиятҳои музикалии хонандагони синфҳои ибтидоӣ.

Таҳлили таҳқиқоти гузаронидашуда хулосаро оид ба ҳолати номувофиқии низоми ташаккули салоҳиятҳои музикалии хонандагон дар дарсҳои суруд ва музиқӣ ва самаранокии пасти он, расонидани таъсири мусбат ба динамикаи нишондиҳандаҳои ташаккули салоҳиятҳои музикалии хонандагони синфҳои ибтидоиро тасдиқ намуд.

Марҳилаи дуюм (солҳои 2021–2022). Омӯзиш ва таҳлили адабиёти илмӣ барои асосноккунии мавзӯи таҳқиқот, ҳадафҳо, вазифаҳо ва методҳои он; муайян намудани масъалаи таҳқиқот ва ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли он, ифодаи фарзия; санҷиши амалии технологияҳое, ки дар рафти таҳқиқи назариявӣ ва ҷустуҷӯи шаклҳо ва методҳои беҳтари ҷорӣ намудан ва истифодаи онҳо дар раванди дарсҳои суруд ва мусиқии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ барои ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол мусоидат мекунанд; гузаронидани озмоиши педагогӣ, ҷамъовариҳои маълумоти озмоишӣ.

Марҳилаи сеюм (солҳои 2022–2023). Коркарди графикӣ ва оморӣ маълумоте, ки дар рафти озмоиши педагогӣ, бознигарӣ, таҳлил ва шарҳи натиҷаҳо, ифодаи хулосаҳо ва тавсияву пешниҳодҳои таҳқиқот ба даст омаданд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асосҳои методологии таҳқиқотро назарияҳои муосири педагогӣ, психологӣ ва фалсафие ташкил доданд, ки тарбияро ҳамчун раванди мақсадноки ташаккули низоми муносибатҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим ба олами атроф ва ба худ аз тариқи фаъолияти ғуноғуни ба таври махсус ташкилшуда баррасӣ менамоянд. Сарчашмаҳои таҳқиқот муқаррароти бунёдии назарияи шахсият ва фаъолият мебошанд, ки дар асарҳои олимони К.А. Абулханова–Славская, Б.Г. Ананийев, А.А. Бодалёв, Л.И. Божович., Л.С. Вийготский, А.Н. Леонтьев, Б.Ф. Ломов, С.Л. Рубинштейн баррасӣ гардидаанд; концепсияи муносибатҳо, ки аз ҷониби Б.Г. Ананийев, А.А. Бодалёв, М.С. Каган, В.Н. Мясишев, Р. Мартенс таҳия шудаанд; асарҳо оид ба назарияи арзишҳо, ки аз ҷониби олимони В.Брожек, Г.П.Вижлетсов, Я. Гудечек, А.Г. Здравомислов, М.С. Каган, Л.Н. Столович, В.П. Тугаринов баён гардидаанд.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқотро муқаррарот ва назарияҳои зерин ташкил намуданд:

- назарияҳои шахсият ва фардият (А. Адлер, Б. Г. Ананийев, Л. С. Вийготский, А.Н. Леонтьев, А. Маслоу, С. Л. Рубинштейн, Э. Фромм, Э.

Эриксон ва ғ.);

- таҳқиқот оид ба психологияи инкишоф ва мусиқӣ (Н.П. Аникеева, Р. Бернс, Л.И. Божович, А. Валлон, А.В. Запорожетс, И.С. Кон, В.М. Теплов, Д.И. Фелдштейн, Д.Б. Элконин ва дигарон);

- назарияи инкишофи қобилияти салоҳиятноқӣ дар фаъолияти таълим (Б.Г. Ананйев, Е.В. Бондаревская, Д.Б. Богоявленская, Л.С. Вийготский, В.В. Давидов, А.В. Запорожетс, С.Л. Рубинштейн, Е. Торранс ва дигарон);

- назарияи мутобиқат ба табиат ва мутобиқати фарҳангии таълиму тарбия (М.С. Каган, Я.А. Коменский, И.Г. Песталотси, К.Д. Ушинский ва дигарон);

- таҳқиқот оид ба тарбияи фарҳангӣ-ахлоқӣ ва мусиқӣ-зебоипарастӣ (С. Г. Ваниева, Н. А. Ветлугина, Д. Б. Кабалевский, А. В. Луначарский, Г. С. Ригина ва дигарон);

- асарҳои педагогикаи мусиқӣ (Б.В. Асафиев, Л.А. Баренбоим, Н.А. Ветлугина, Э. Жак-Далкроз, О. Н. Леонтьева, Е.В. Назайкинский, К. Орф, Б.Л. Яворский, Б. Хайруллоев М.Набиева М.Р Юлдошева ва дигарон).

Сарчашмаҳои маълумот. Сарчашмаи маълумоти таҳқиқоти диссертатсионӣ адабиёти илмӣ, педагогӣ-психологӣ, мусиқӣ, санъатшиносӣ, методӣ, санадҳои меъёрии танзимкунандаи фаъолияти касбии педагогӣ-психологӣ ва мусиқӣ дар соҳаи маориф; санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”, стратегияву барномаҳои давлатии рушди соҳаи маориф, аз он ҷумла, Стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, асарҳои илмӣ-таҳқиқотии ба мавзӯ дахлдори муҳаққиқони тоҷик, рус ва мамалики дигари хориҷӣ роҷеъ ба фаъолияти педагогӣ-психологӣ ва мусиқӣ оид ба ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ тавассути бозигҳои дидактикӣ, андеша ва ақиқиди намоёндагони соҳаи маориф дар маҷаллаҳои илмӣ-педагогӣ ва дигар нашрияҳои илмӣ-публиксистӣ, маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ, маводи интернет, таҳқиқоти бунёдии олимони тоҷик ва ғайра мебошанд, ки ба

масъалаи таҳқиқоти мо бахшида шудаанд.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот: Заминаҳои эмпирикии таҳқиқотро муносибати амалии муаллифи таҳқиқоти диссертатсионӣ бо объекти таҳқиқшаванда: омӯзиш ва таҳлили сарчашмаҳо оид ба мавзӯи таҳқиқот; муайян намудани робита ва таъсири мутақобилаи назарияҳои мусиқӣ- педагогӣ ба ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол; ташкилу баргузорӣ ва арзёбии натиҷаҳои таҳқиқоти озмоишӣ, ки аз марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда иборат буд; маҷмуи методҳои эмпирикии ҳамдигарро пурракунандаи таҳқиқот, аз қабилӣ: методҳои ҷамъбаस्तкунии назариявӣ ва таҳлили адабиёти мавҷуда; мушоҳидаи мусиқӣ- педагогӣ, озмоиши мусиқӣ-педагогии муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда; методҳои психологӣ, мусиқиишиносӣ, ҷомеашиносӣ, инчунин усулҳои статистикаи математикӣ (графикӣ ва оморӣ) ва ғ. ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҷрибавӣ-озмоишии таҳқиқот. Қори таҷрибавию озмоишӣ дар синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№34, 44, 10, 7-и шаҳри Душанбе ва №116-и шаҳри Ҳисор гузаронида шуд. Дар таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ, аз он ҷумла дар суҳбату мусоҳиба ва пурсишномаҳо беш аз 100 нафар хонандагон ва 5 нафар омӯзгорони синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии мавриди озмоиш қароргирифта иштирок намуданд. Дар таҳқиқот ду гурӯҳ (назоратӣ ва озмоишӣ)-и хонандагони синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии мазкур ҷалб карда шуданд.

Навгони илмӣ таҳқиқот. Навгони илмӣ таҳқиқот дар муқаррароти зерин зӯҳур меёбад:

- мазмун ва моҳияти мафҳуми «нақши бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол дар раванди дарсҳои суруд ва мусиқӣ» баррасӣ ва шарҳу тафсир шудааст;

- хусусиятҳои ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол дар дарсҳои суруд ва мусиқии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

тавассути истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ошкор ва муайян карда шудааст;

- нақши бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ мавриди таҳқиқ таҳлил қарор дода шудааст;

- намунаҳои мухталифи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ омода ва пешниҳод карда шудаанд, ки истифодаи онҳо дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ рушди салоҳиятҳои асосӣ ва мусиқии хонандагонро самаранок хоҳад кард;

- ба манзури ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагон оид ба роҳу восита ва технологияҳои истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, ки самаранокии истифодаи онҳо тариқи озмоиш собит гардидааст, тавсияҳои методӣ қоркард ва ироа шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- нақши бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ;

- бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ яке воситаҳои таълимии муҳим дар ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагон дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ;

- шароити педагогии ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол тавассути бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, аз он ҷумла, дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ;

- аҳамияти истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол;

- истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар ҷараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ бо дарназардошти хусусиятҳои синнусолӣ ва мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба ҷараёни таълими фанни суруд ва мусиқӣ ворид намудани маҷмуи бозиҳои гуногуни дидактикӣ ба манзури ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ.

Арзиши назариявии таҳқиқот аз асосноккунии равишҳои илмӣ таҳқиқи масоили истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар раванди дарсҳои суруд ва мусиқӣ бо мақсади ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони

хурдсол иборат буда, натиҷаҳои таҳқиқот имкон медиҳанд, ки талаботи муносибати босалоҳият ба таълими фанни суруд ва мусиқӣ ба ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ нигаронида шуда, амалӣ карда шаванд. Муносибат ва равишҳои педагогӣ асоснок ва истифода карда шуданд, ки онҳо бо мақсади рушди маҳорату малакаҳои мусиқии бачагони хурдсол таҳия шуда, ба ташаккули салоҳиятҳои асосӣ ва, аз ҳама асосӣ, ба рушди салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол дар раванди дарсҳои суруд ва мусиқӣ нигаронида шудаанд.

Арзиши амалии таҳқиқот. Истифодаи натиҷаҳои таҳқиқот ба такмили раванди таълими фанни суруд ва мусиқӣ дар самти ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол бо истифода аз бозихҳои мусиқӣ-дидактикӣ мусоидат менамоянд. Таҳия ва татбиқи воситаҳои усулҳои истифодаи бозихҳои дидактикӣ дар чараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ, ки ба ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ нигаронида шудааст, иқдоми муҳим дар ҳалли масъалаи татбиқи талаботи муносибати босалоҳият ба таълими насли наврас ва ба зиндагии шоистаи оянда омода сохтани онҳо маҳсуб меёбад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқотро, инчунин, тавсияҳои илмӣ-методии таҳия ва манзуршуда, ки ба ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагон дар раванди таълими фанни суруд ва мусиқӣ нигаронида шудааст, ба таври самаранок таъмин менамоянд.

Ҳамчунин, аҳаммияти амалии таҳқиқот бо имконияти истифодаи натиҷаҳои он дар раванди таълиму тарбияи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ муайян мешавад. Маводи назариявӣ ва методии таҳқиқоти диссертатсиониро дар таҳияи барномаҳои такмили ихтисоси омӯзгорони синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ истифода бурдан ҷои аст.

Аҳаммияти амалии натиҷаҳои таҳқиқот боз дар он аст, ки таҳлили назариявӣ, натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ва корҳои таҷрибавӣ-

озмоишии таҳқиқотро, ки аз тариқи озмоиш татбиқу тасвиб ва самаранокии онҳо собит шудаанд, омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ метавонанд ҷиҳати ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ва баланд бардоштани сифат ва самаранокии чорабиниҳои таълимиву тарбиявӣ истифода баранд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Дарачаи эътимоднокӣ ва асоснокии натиҷаҳои таҳқиқот бо заминаи назариявӣ методологӣ, ки осори илмию педагогӣ ва психологиро дар бар мегирад; истифодаи маҷмуи методҳои якдигарро пуррақунандаи раванди таълим, ки ба вазифаҳои таҳқиқот мувофиқат мекунад; истифодаи васеи сарчашмаҳо ва маводи гуногуни илмию омӯрӣ, таълимию методӣ ва маводе, ки якдигарро мукамал ё дақиқ месозанд, ҳамчунин, тавассути татбиқи муносибати шахсиятӣ – иҷтимоӣ–фаъолиятӣ ба таҳқиқи раванди педагогӣ, истифодаи методҳои гуногуни эмпирикӣ ва назариявӣ таҳқиқот, таҳлили ҳамҷониба ва зина ба зина, натиҷаҳои дар ҷараёни корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ бадастовардашуда ва тасвибу тасдиқи онҳо дар ҷараёни таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ дар синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таъмин гардидааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси илмӣ 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ), аз ҷумла, ба *банди 3* – «Антропологияи педагогӣ» (низомҳои /шароитҳои/ рушди шахс дар ҷараёни таълим, тарбия, таҳсилот;), *банди 4* – Назария ва концепсияҳои таълим (қонуниятҳо, принсипҳои таълими кӯдак дар давраҳои гуногуни ба камол расидани ӯ; намудҳо ва амсилаҳои таълим, доираи татбиқи онҳо; технологияҳои таълим; концепсияҳои рушди таъминоти таълимӣ-тарбиявӣ раванди таълим ва воситаҳои таълим, махсусиятҳои таълим дар зинаҳои гуногуни таҳсилот) мутобиқ аст.

Саҳми шахсии доктараи дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллиф аз иштироки бевосита дар ҷамъоварию коркарди маводи воқеӣ ва маълумоти омӯри ибтидоӣ, таҳлил ва ҷамъбасти натиҷаҳо, таҳияи

муносибатҳои методологӣ, санҷиши натиҷаҳо, таҳия ва ироаи хулосаву пешниҳод ва тавсияҳо иборат мебошад.

Тавсиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқот дар семинарҳои илмӣ-методӣ ва илмӣ-амалии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни, ҷаласаҳои кафедраи “ Назария ва методикаи тарбияи мусиқӣ-бадеӣ”-и Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни, дар иттиҳодияҳои методии омӯзгорони синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумие, ки корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ дар пойгоҳи онҳо гузаронида шуданд, муҳокима ва мавриди тасвибу озмоиш қарор дода шудаанд.

Ҳамчунин, муқаррароти асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ тавассути ироаи маърузаҳо дар чорабиниҳои илмӣ-амалии Ҷумҳуриявӣ – байналмилалӣ, конференсия ва мизҳои мудаввар тасвиби худро ёфтаанд.

Интишороти аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 17 номгӯй интишороти илмии муаллиф, аз он ҷумла, 3 номгӯй мақолаҳои илмии дар нашрияҳои тақризшавандаи феҳристи тавсиянамудаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 14 номгӯй дар маҷмуаи маводи конференсияҳо ба таъб расидаанд, ки мазмуни асосии таҳқиқоти диссертатсиониро ифода мекунанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз муқаддима, ду боб, хулоса ва тавсияҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда ва замимаҳо иборат аст. Матни диссертатсия дар 187 саҳифаи ҷопи компютерӣ баён гардида, 17 ҷадвал ва 12 диаграммаро фаро мегирад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ –МЕТОДОЛОГИИ БОЗИҲОИ МУСИҚӢ- ДИДАКТИКӢ ДАР ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ ДАР ДАРСҲОИ СУРУД ВА МУСИҚӢ

1.1. Масоили ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ бо истифода аз бозӣҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар таҳқиқотҳои психологию педагогӣ ва мусиқӣ

Масъалаи ташаккули фаъолиятҳои вобаста ба ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни бозӣҳои мусиқӣ-дидактикӣ бинобар сабаби ба худшиносӣ ва рушди ҳамаҷиҳаи шахс аз ҳама бештар мусоидат кардан дар ҳама даври замонҳо мудом мавриди пажӯҳишу баррасии олимону муҳаққиқони илмҳои психология, педагогика ва мусиқиишиносӣ қарор дошта, дар ин ҳолат таҳқиқоту коркардҳои зиёд амри ҳастӣ мекунад.

Дар илми муосир ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар ҳамаҷиҳаи фаъолияти шахсро раваншиносон (Б.Г. Ананьев [14], Л.С. Вийготский [47], Л.Б. Ермолаева-Томина [59], П.М.Якобсон [168]) ва омӯзгорон (П.П.Блонский [34], Н.А. Ветлугина [46], А.Н. Зимин [63], Т.Г. Казакова [74], О.П. Комарова [84] Б. Хайруллоев, А.Алиев ва дигарон) баррасӣ намудаанд. Онҳо чунин мешуморанд, ки мафҳуми «салоҳият» ин малакаву маҳорати дар натиҷаи омӯзиши ганҷинаҳои фарҳанги моддию маънавии ҳақон, тағйироту таҳаввулоту иҷтимоӣ, ҳангоми амалисозии дониш дар вазъиятҳои гуногуни ҳаёт, муносибату муошират, иштирок дар бозӣ бадастоварда мебошад.

Истилоҳи «салоҳият» маҷмуи дониш ва маҳорату малакаҳои мебошад, ки ба ҳалли масоили дар ҳаёт пешомада нигаронида мешаванд. Дар ин росто, салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол, ки тавассути бозӣҳои мусиқӣ-дидактикӣ рушд мекунад, на танҳо арзиши фарҳангиву таърихӣ, балки ба онҳо арзиши раванӣ низ хос аст. Ин маънои онро дорад, ки инсон қобилияту дониш ва малакаву маҳорат, дар маҷмуъ салоҳиятҳоеро соҳиб аст, тавассути онҳо қореро анҷом медиҳад, ки он бо навгонии худ фарқ мекунад [118,

с.114].

Тамоми роҳҳои ба вучуд омадани методу усулҳои нав, ки дар асоси тафриқа ва ҳамгиро асос ёфтаанд, концепсияи тараққиётро фаро гирифтааст.

Дар психология ташаккулро ҳамчун тағйирёбии табиӣ равандҳои равонӣ бо мурури замон тавсиф мекунанд, ки дар тағйирёбии миқдорӣ, сифатӣ ва сохтори онҳо ифода меёбад. Ташаккули салоҳиятҳо хусусияти бебозгашти тағйирот, самтнокӣ (яъне, қобилияти ҷамъоварии тағйирот, “сохтани” тағйироти нав нисбат ба пештара) хос аст [141, с.320].

Хусусияти эҷодӣ ва роҳу усулҳои рушди салоҳияти он дар илми педагогика ба таври васеъ баррасӣ шуда, се қонуни асосии ташаккули ин салоҳиятро ошкор кардааст ва ба омӯзгорон зарур аст, ки ҳангоми иҷрои бозиҳои дидактикӣ онҳоро ҳатман риоя кунанд (Л.Б. Ермолаева-Томина).

Қонуни якум ин аст, ки ташаккули салоҳиятҳо дар асоси бозиҳои мусиқӣ- дидактикӣ танҳо мавриди тамос бо муҳити зист ба амал меояд. Нақши бозиҳои дидактикӣ дар муҳити атроф зимни тамоми равандҳои психологию педагогӣ бо ҳуди вазифаи психика ҳамчун инъикоси олами беруна барои самтгирӣ дар он хеле бузург аст. Як муҳит ба инсон вобаста ба қобилияти тамос бо он ба таври гуногун таъсир мерасонад [49], [99].

Қонуни дуюм ин аст, ки танҳо он сифатҳо ва хосиятҳоеро инкишоф додан мумкин аст, ки эҳтимолан дар организми зинда ҷойгир шудаанд. Ҷанбаи асосии амалигардонии иқтидор, қобилиятҳои фардии инсон зимни салоҳияти ӯ қарор мегирад.

Қонуни сеюм ин аст, ки ташаккули салоҳият бебозгашт аст. Дохилшавӣ ба бозиҳои дидактикӣ ниёз ба талаботи қувваю тавоноӣ дорад. Одам ба роҳи офариниш дохил шуда наметавонад ва дар як нуқта бозистад ва агар зимни салоҳияти хеш хусусиятҳои фардии худро ташаккул надихад, таассуроти ғавқулдари ба дониш, ба офариниш эҳсос мекунад [45], [99].

Илми равоншиносӣ шаклҳои зерини инкишофро ҷудо мекунад – табиӣ (инкишофи дохилӣ), инструменталӣ (аз худ намудани малакаҳои истифодабарии созҳо) ва инфиродӣ (аз ҷониби ҳуди субъект дар сатҳи бешуурона ва

бошууруна оғоз карда мешавад; зимни қобилиятҳои махсус барои ҳама гуна фаъолият муайян карда мешавад).

Тибқи ақидаи Л.Б. Ермолаева-Томина: “объектҳои асосии ташаккули салоҳиятҳо инҳо мебошанд:

- эҳтиёҷ ба салоҳият, ки ҳангоми иҷрои вазифаҳои ғайримуқаррарӣ зудтар ташаккул меёбад, ки дар онҳо басомади машқҳо ва натиҷаҳои мусбӣ муҳимманд, ки бо сабаби набудани қолаби визуалӣ ва озодии пурраи тасаввурот ба осонӣ ба даст меоянд;

- ташаккули салоҳият, ки ба раванди таълимӣ инноватсионӣ дохил шудани худ, тасдиқи дигаргуниҳои дар ҷамъият, санъат, воқеаҳои руҳияи замонро муайян мекунанд, инчунин талабот ва категорияҳои арзишҳои бартаридошта дар табақаҳои гуногуни ҷамъият ба ҳисоб мераванд” [59, с. 220].

Дар маҷмӯъ, қонуниятҳои инкишоф, аз бисёр ҷиҳатҳо, ба ташаккули салоҳияти кӯдак мансуб буда, дар раванди таълиму тарбия шароитҳои мусоиди педагогии махсус ташкилшудаи шакли объектҳои рушди кӯдак маҳсуб меёбанд, яъне ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоиро дар асоси бозиҳои дидактикии мусиқӣ баланд бардоштан мумкин аст.

Эҳтиёҷот нуруи пешбарандаи рушди эҷодиву маърифатии шахс ва муносибати умумӣ ба объектест, ки дорои хосиятҳои муайян мебошад. Он дар натиҷаи фаъолияти пурҷӯшу хурӯши субъект барои табдил додани воқеият ба вучуд меояд.

Б.Г. Ананьев, Л. Вийготский, П.П. Блонский қайд намудаанд, ки таъсири бозиҳои дидактикӣ ба ташаккули кӯдакони синфҳои ибтидоӣ дар аҳамияти семантикии ашё барои кӯдак ва дар қувваи эҳтиёҷот зохир мегардад. Ба шарофати эҳтиёҷот арзишҳои руҳӣ ва қобилиятҳои кӯдак дар сурати ба ҳадафи фаъолият табдил ёфтани ангега зимни ташаккули салоҳиятҳои ӯ ташаккул меёбанд.

Дар ин рост, муҳаққиқ Б.Г.Ананьев изҳор доштааст, ки: “...

муносибат, ба низом даровардани падидаҳои психологию педагогӣ, эҳтиёҷот, ангезаҳо, ҳадафҳо, манфиатҳо, фаъолиятҳо ҳамчун асоси ташаккули таҷриба, худфаъолиятӣ ва рафтори кӯдакони синни томақтабӣ фаъолияти ботинии онҳоро инъикос мекунад” [14, с. 221].

Тавре ки мутафаккири бузург Абуалӣ ибни Сино қайд кардааст: “Музикӣ-воситаи инкишофи маънавию ахлоқӣ ва зехнии кӯдакон мебошад”[4]. Арасту, Я.А. Коменский, К.Орф ва дигар мутафаккирон иброз намудаанд, ки “... муошират бо музикӣ, эҷоди музикии ибтидоӣ, рақс ба тамоми равандҳои равонии инсон таъсири судманд расонида, олами ботинии ӯро ғанӣ мегардонад, садои воқеияти даркшударо ба вучуд меорад” [78]. Инчунин, ба худшиносӣ ва ифодаи худ, ташаккули фантазия ва қобилияти эҷодӣ, озмоишӣ таъсири мусбӣ мерасонад.

Ба ин андешаву мулоҳизаҳои мутафаккирон ва файласуфони бузург розӣ шудан мувофиқи мақсад аст. Зеро муошират бо санъати музикӣ, эҷоди музикии ибтидоӣ, рақс ба тамоми паҳлуҳои равонии инсон таъсири судманд мерасонад. Инчунин, олами ботинии кӯдакро ғанӣ мегардонад, садои воқеияти даркшударо ба вучуд меорад. Ба худшиносӣ ва ташаккули салоҳиятҳои музикии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мавриди таҳқиқотҳои музикӣ-педагогӣ, психологӣ ва методӣ муассир арзёбӣ мегардад.

Бозиҳои музикӣ-дидактикӣ ҳамчун яке воситаҳои муҳимми рушди салоҳиятҳои музикии хонандагони синфҳои ибтидоӣ салоҳиятҳои иртиботиву эҷодкорӣ ва худбаҳодихии хонандагонро ташаккул дода, боиси рушди диққат, хотира, дарки маъно, муқоисаву таҳлил ва баёни андеша дар хонандагони хурдсол мегарданд.

Фаъолияти таълим дар синфи ибтидоӣ дар дарсҳои суруд ва музикӣ зимни салоҳияти хонандагони пешсаф тақвият меёбад. Вай дигаргуниҳои муҳимтарини инкишофи психикаи бачагонро дар давраи инкишофи синну сол муайян мекунад. Нақши бозии музикӣ-дидактикӣ дар раванди фаъолияти таълимӣ дар рушди кӯдакон далелеро, ки хонандаи хурдсол дар дигар намудҳои фаъолият, яъне бозӣ, ки дар рафти он ҳавасмандӣ ба омӯзиш

нигоҳ дошта мешавад, инчунин дастовардҳои нав дар таҳқиқоти зерин такмил ва мустаҳкам карда мешавад, истисно намекунад.

Салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсолро метавон бо роҳу воситаҳои мухталифи иҷро ва роҳнамоии ҷаҳолиятҳои таълимӣ ва маърифатии бозихҳои мусиқӣ-дидактикӣ ташаккул дод. Шакл ва усулҳои ҷаҳоли бозихҳои мусиқӣ- дидактикӣ дар таълими фанни суруд ва мусиқӣ ба гузоштани заминаи иттилоотии ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол, яъне тафаккури эҷодӣ, дарккунӣ ва малакаҳои амалии онҳо мусоидат менамояд.

Яке аз намудҳои ташаккули салоҳияти хонандагони хурдсол дар таълими фанни суруд ва мусиқӣ ташкили бозии таълимӣ ва мусиқӣ-дидактикӣ мебошад. Ҳаминро бояд қайд намуд, ки маънои бозӣ барои онҳо омӯзиш, меҳнат ва бозӣ шакли ҷиддии тарбия мебошад.

Гузариш аз бозӣ ба корҳои ҷиддӣ дар синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ хеле ногаҳонӣ, бозии тарбиявӣ ва дидактикӣ буда, ҳамчун шакли гузариш байни бозии озод ва машғулиятҳои ҷиддӣ дар ҷараёни дарс амал мекунад.

Ҳангоми иҷрои бозихҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ салоҳиятҳои асосӣ ва фаннии хонандагони хурдсол, дарки маънои асарҳои омӯхташаванда, азхудкунии маҷмуи маҳорату малакаҳои барои таҷассуми иҷрокунандаи ин образ зарурӣ мусоидат мекунад.

Ҳангоми истифода нашудани усулҳои ҷаҳол дар ҷараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ, ки бе шакл ба ташаккули салоҳиятҳои хонандагон мусоидат мекунад, масъалаи дарёфти таълими самарабахши мусиқии хонандагони хурдсол бо ёрии бозихҳои мусиқӣ-дидактикӣ бояд амалӣ гардонида шавад.

Тамоми роҳҳои ба вуҷуд омадани методу усулҳои нав, ки дар асоси мавзӯи дарс аз тафриқа ва ҳамгиро асос ёфтаанд, консепсияи пешбурди ҷаҳолияти таълиму тарбияро фаро гирифтаанд.

Дар психология ташаккулро ҳамчун тағйирёбии табиӣ равандҳои равони руҳдода бо мурури замон дар тағйирёбии миқдорӣ, сифатӣ ва

сохтории онҳо арзёбӣ мекунад. Ташаккули салоҳиятҳо хусусияти бебозгашти тағйирот, самтнокӣ, яъне қобилияти ҷамъоварии тағйирот, инчунин ворид намудани тағйироти нав нисбат ба тағйиротҳои пештара ба мақсад мувофиқ аст [18, с. 310].

Дар ҷараёни таълими фанни суруд ва мусиқӣ асосан бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ мавриди корбурд қарор дода мешаванд, ки истифодаи онҳо ба амиқтар намудани тасаввуроти хонандагони хурдсол дар бораи воқиҳои истифодаи суруд ва мусиқӣ мусоидат менамояд ва жарфтар ба рушди салоҳияти хонандагон мусоидат мекунад. Санъати мусиқӣ аз рӯи табиати худ ба фаъол шудани қобилиятҳои салоҳиятнокӣ, ташаккули тафаккур ва тасаввуроти бадеӣ мусоидат мекунад. Сабаби ин гуногунрангии зиёди образҳои мусиқӣ, абстраксии баланди забони овозҳо мебошад. Л.С. Вийготский навишта буд: “Одаме, ки асари мусиқиро мешунавад, олами томи мураккаби шавқ ва ҳиссиётро бедор мекунад. Чунин тавсеа, амиқ шудани ҳиссиёт ва азнавсозии эҷодии он асоси раваншиносии санъати мусиқӣ мебошад” [49, с. 47].

Аҳаммияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ дар рушди салоҳиятҳои хонандагони хурдсол, баҳусус дар тарбияи ахлоқӣ ва рушди маҳорати мусиқии кӯдакон дар он аст, ки роҳи мустакими ҷалби онҳо ба мусиқӣ, роҳи фаъоли омӯхтани қонунҳои забони мусиқӣ, тамоми усули самараноки ташаккули маҷмуи суруд ва мусиқӣ мебошад.

Олимону муҳаққиқони соҳаи педагогика ва психология таъкид мекунад, ки омӯзиши суруд ва мусиқӣ ба муоширати хонандагони хурдсол таъсири назаррас мерасонад. Ташаккули фарҳанги муошират дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ, қобилияти мусиқӣ барои бедор кардани ҳолати зарурии муассирии онҳо бомуваффақият истифода мешавад. Истифодаи технологияҳои муосири педагогӣ дар омӯзиши суруд ва мусиқӣ ба рушди салоҳиятҳои мусиқии кӯдакони синни хурди мактабӣ мусоидат мекунад. Иҷрои бозиҳои дидактикӣ дар шакли сурудҳо, бозиҳои мусиқӣ, рақсҳо, машқҳои нақшофарӣ ба рушди шахсияти кӯдакон кумак мерасонад ва эҳсосотро, ки онҳо дар ҳаёти одӣ аз нишон додани онҳо шарм медоранд, ба

вучуд меорад. Дар ин асно дар бачагон маҳорати дарки эҳсосоти дигарон пайдо шуда, бо одамони дигар муносибати мусбат мекунад, бо истифода аз усулҳои шифоӣ одоби муошират, ироаи эҳсосот ва амалисозии ниёзҳои худро азхуд мекунад.

Дар таълими суруд ва мусиқӣ пешрафти равандҳои инкишофи ҳаракат хос аст, ки ба тағйирёбии тасаввуроти хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар бораи олами атроф мусоидат мекунад. Дар кӯдак ин гуна фаъолиятҳо дар назар аст – хоҳиши амалӣ намудани имкониятҳо ва нишон додани қобилияти ҳешро тибқи салоҳияти худ.

Л.С. Виготский дар ин маврид таъкид кардааст, ки «... аввалин, муҳимтарин қонун, ки ба фаъолияти таҳайюлот итоат мекунад, маводи бештаре, ки тасаввуроти ӯ дар ихтиёраш дорад, мебошад» [48, с.227].

Андешаҳои муҳаққиқ В.В. Давидовро мо дар таҳқиқоти диссертационии ба таври васеъ мавриди истифода қарор додем. Зеро В.В. Давидов таъкид мекунад, ки: “Маҳз дар консепсияи кӯдак яке аз хислатҳои муҳими ҳаёлот - қобилияти дидани тамоми пеш аз қисматҳо зухур меёбад. Шуур - бе тасаввур имконнопазир аст ва ҳуди ҳаёл - даркро «ташқил мекунад». Ҳамаи онҳо дар ҳамбастагӣ асоси салоҳияти кӯдак гардида, шахсияти ӯро ба вучуд меоранд... Яке аз сарчашмаҳои асосии ин неруро бояд дар инкишофи ягонаи идрок, таҳайюлот ва шуури инсон бояд ҷустуҷӯ кард» [54, С. 229].

В.Т. Кудрявцев чунин мешуморад, ки ҷиҳати раванди ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо роҳи муайян кардани хусусиятҳо ва дараҷаҳои инкишофи онҳоро зимни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ баҳо додан зарур аст. Вай хислатҳои универсалии салоҳияти бачагонро мавриди истифода ошкор мекунад.

Нишондиҳандаи ташаккули салоҳияти кӯдак, ба қавли В.Т. Кудрявцев, бартароф кардани диққати интиҳоб, ба вучуд овардани алтернативаи конструктивии ҳуди интиҳоб мебошад. Муаллиф як қатор усулҳои ташхисро барои рушди тафаккур пешниҳод мекунад («Офтоб дар ҳучра», «Расми

катшаванда», «Чӣ тавр начот додани харгӯш», «Тахта») ва ғ. [83, с. 203].

Бояд зикр кард, ки меъёрҳои баҳодиҳии ташаккули салоҳияти хонандагони хурдсол ба ҳам монанд набуда, ҳатто ҷиҳати аниқсозӣ ва арзёбии ҷараён ва натиҷаи ташаккули салоҳиятҳои ҳар як хонандаи хурдсол якҷанд меъёрҳои бозӣҳои мусиқӣ-дидактикро истифода бурдан имконпазир мебошад.

Г.Г. Григорйева чунин мешуморад, ки: “Ҷараёни ташаккули салоҳияти кӯдакон чи аз ҷиҳати моҳият ва чи аз ҷиҳати воситаҳои бадеии истифодашаванда ба салоҳияти рассоми соҳибкасб сифатан мувофиқ аст. Ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо ангега (ангега ба фаъолияти вобаста ба қонеъ гардонидани талабот) водор мешавад. Ангегаи асосии фаъолияти кӯдак ин хоҳиши ифодаи эҳсосот, бедор кардани ҳиссиёти мувофиқ дар бинанда мебошад, то ин ки тавассути одамон эҳсосот, фикрҳо ва сипас, амалҳои онҳо ҷаҳонро тағйир диҳанд. Баъд санъаткор дар назди худ мақсад гузошта, фаъолияти худро ба мақсади расидан ба натиҷаи таҳқиқ ташкил мекунад. Қисми зиёди фаъолият бевосита тавассути иҷрои амалҳо сурат мегирад. Бо ёрии онҳо ғоя дар кӯдак таҷассум меёбад” [51, с. 85-87].

Амсилаи тахминии фаъолияти ташаккули салоҳиятро зимни бозӣҳои мусиқӣ-дидактикӣ, ки барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ хос аст, дида мебароем, ки онро Г.Г. Григорйева таҳқиқ намудааст. Ба андешаи ӯ, амали ташаккули салоҳият иборат аст, “аз:

- бозӣҳои мусиқӣ- дидактикӣ, ки дар натиҷаи истифодаи он, фаъолияти инсон тавассути шахсият, тавассути таҷрибаи андӯхтаи эҳсосӣ ва зеҳнӣ ба вуҷуд омадааст, ки ҳамчун манбаи ғояҳо дар ташаккули салоҳиятҳо хидмат мекунад;

- салоҳияти кӯдак, ки дар рафти ташаккули он инкишофи минбаъдаи мазмун, ҷустуҷӯи шакли бадеӣ (фикри хонандаи хурдсол дар раванди фаъолият пешакӣ пайдо намешавад, балки дар рафти иҷрои бозӣҳои мусиқӣ-дидактикӣ инкишоф меёбад);

- мавриди иҷрои нақш ифодаи муаррифӣ бо тасвири мушаххас);

- арзёбии ниҳоии натиҷаи бадастомада ва дар ҳолати зарурӣ аз нав дида баромадани он” [51].

Месазад таъкид созем, ки фаъолияти калонсолон ва кӯдакон, сарфи назар аз тариқи якхелаи эҷод ва ба якдигар монандихо, аз ҳамдигар тафовути калонро дороанд. Дар фаъолияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҳама марҳилаҳои амалии салоҳиятҳо нишон дода мешаванд, аммо онҳо бо мурури замон тағйир меёбанд ё кӯтоҳ карда мешаванд.

Н.А. Ветлугина чунин мешуморад, ки: “... мустақилият, фаъолият ва ташаббуси кӯдакон дар ҳар як намуди фаъолият вобаста ба ҳар як синну сол ба тарзи гуногун зимни салоҳияти ӯ зоҳир мегардад. Мавҷудияти ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоиро аз рӯи зухуроти шодӣ, шавқу рағбат, ҳамдардии фаъоли эҳсосот ва кайфият баҳо додан мумкин аст” [46].

И.Л. Дзержинская муайян карда буд, ки: “... барои пайдо намудани зухуроти салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҳамчун моликияти шахсият, монандии фаъолият, ки бо таъсири муассирии дастрасии хонандагони синфҳои ибтидоӣ равона карда мешаванд, аҳаммияти калон дорад. Ба эътиқоди вай, маҳз ҳамон чизест, ки қадами аввалини кӯдакро дар иҷрои вазифаи ташаккулдиҳии салоҳият муайян мекунад, аммо муваффақияти иҷрои онро пешгӯӣ карда наметавонад. Дар кӯдакони синни ибтидоӣ фаъолиятро дар хоҳиши амал ифода кардан мумкин аст, аммо ҳуди амал наметавонад бошад” [58].

Мо, инчунин, бо хусусиятҳои ташаккули салоҳиятҳои кӯдакон дар таҳқиқоти А.Н. Зимина шинос шудем, ки муҳаққиқ ин хусусиятҳоро ба таври зерин муайян кардааст: “Зухуроти фаъолияти кӯдакон дар чараёни бозии дидактикӣ бештар ба дараҷаи осонии амали кӯдак вобаста аст ва шартҳои осони боварӣ ба ҳуди маҳорат, набудани тарси нокомӣ мебошад. Дар раванди ҳалли вазифаҳои салоҳият кӯдак часорат пайдо мекунад ва дар ӯ ҳисси кунҷковӣ пайдо гардида, майли омӯхтани чизҳои навро ба вучуд меораду баҳодихии арзишӣ ба вучуд меояд, ки дар натиҷа, сифати иҷрои он бештар мегардад ва ҳамаи ин нишондиҳандаи фаъолияти салоҳиятнокии хонандагони синфҳои

ибтидоиро дар ташаккули он равшан менамояд” [63, с. 215].

Метавон аз ин чунин натиҷагирӣ кард, ки ба таври фаъолона дарк кардани муҳтавои бозихои мусиқӣ-дидактикӣ дар чараёни таълим тавассути фароҳамсозии кайфияти зарурӣ дар хонандагони хурдсол, ҳавасмандсозии онҳо, иҷрои суруд ва мусиқҳои гуногунжанр, фаъолиятҳои маърифативу эҷодӣ ва таҳлилу арзёбиҳои сурурду мусиқҳои бачагона имконпазир аст. Зеро дарки фаъоли бозихои дидактикии мусиқӣ, ки диққати мутамакказ, кӯшишҳои ихтиёрӣ, таҷрибаи эҳсосӣ ва эстетикиро дар бар мегирад, дар ташаккули салоҳияти кӯдакон нақши бориз дорад. Инчунин, ба воситаи ташкили бозӣ дастрасии дониши кӯдакон дар соҳаи назарияи мусиқӣ ва жанрҳои мусиқӣ имконпазир мегардад.

Таъкид намудан зарур аст, ки таълими фанни суруд ва мусиқӣ бо ёрии тарзҳои гуногуни фаъолияти мусиқӣ: шунавоӣ, эҷодӣ, иҷроӣ зимни бозии дидактикӣ амалӣ мегардад. Салоҳиятнокии мусиқии хонандагони хурдсол бештар дар чараёни бозихои мусиқӣ-дидактикӣ рушд карда, истифодаи онҳо имкон медиҳад, ки дар муҳити созгору мусоид қобилиятҳои ниҳони бачагони хурдсол ташаккул ёбад, чараёни дарки мусиқии онҳо он пай дар пай боло равад ва кӯдакро ҳавасманд ва роҳнамоӣ кунад. Самаранокии фаъолияти мусиқӣ-педагогӣ ва усулҳои гуногуни ҳамкориҳои педагогӣ дар машғулиятҳо аз сатҳи маҳорати омӯзгор вобаста мебошад.

Олимону муҳаққиқони бешумор иброз кардаанд, ки барои рушди салоҳияти мусиқии хонандагони хурдсол ҳатман бояд бозихои мусиқӣ-дидактикӣ мавриди истифода қарор дода шаванд ва истифодаи онҳо бояд яке аз фаъолиятҳои асосии омӯзгорон бошанд. Олими рус Е.А. Терентева иброз кардааст, ки: “... бозӣ воситаи фаъолгардонии қобилияти кӯдакон дар раванди тафаккури мустақилона буда, он воситаи муносиби ташаккули салоҳияти мусиқӣ ва фарҳанги муассирии кӯдакон мебошад” [96].

Бояд ёдовар шуд, ки муҳаққиқони соҳа ду ҷиҳати ба ҳам алоқаманди фаъолияти мусиқию педагогӣ ҷудо карда, вижагиҳои онро чунин нишон додаанд:

- фароҳамсозии шароитҳои педагогӣ барои истифодаи самараноки бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар таълими хонандагон;

- дар раванди ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагон ҳатман ба роҳ мондани ҳамкорӣ бо хонандагони хурдсол.

Истифодаи бозиҳои дидактикӣ ба эҳсосот таъсири бевосита расонда, тавассути суруд ва мусиқӣ такмил ва рушд меёбанд. Биноан, зарур аст, вақте ки бозиҳои мусиқӣ-дидактикиро иҷро мекунем, бо истифода аз образҳои мусиқӣ бояд шароитҳои заруриро барои дарку фаҳми муҳити атроф ва ташаккули сифатҳои зебоипарастии шогирдон фароҳам оварем. Тавассути низоми муайяни баҳодихии зебоипарастии арзишҳои мусиқӣ кӯдакон ба дарки равандҳои гуногуни ҳаёт ва ба моҳияти муносибатҳои босалоҳият шинос мешаванд.

Иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ фаъолияте мебошад, ки дорои вижагиҳои ҳавасмандсозиву ангезаҳои зиёд мебошад, дар ҷараёни истифода ва амалисозии онҳо фаъолияти кӯдак бо ҷомеа иртибот пайдо мекунад. Таҷрибаҳои зебоипарастии хонандагони хурдсол дар раванди дарки суруд мусиқӣ ва муошират тавассути суруд мусиқӣ бо дигарон эҳтиёҷ доранд [97].

Олимону муҳаққиқон фаъолияти бозиҳои мусиқӣ-дидактикиро дар раванди таълими фанни суруд ва мусиқӣ ба марҳилаҳои зерин ҷудо кардаанд:

- бо мақсади рушди тавачҷух ба мусиқии кӯдакон эҷоди муҳити мусбати психологӣ ва заминаи эҳсосии зехнӣ дар ҷараёни машғулиятҳо, ки мусоидат мекунад;

- ҷалби хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба муоширати байнишахсӣ бо мақсади баррасӣ ва ба таври дастҷамъона ҳаллу фасл кардани мушкилоти пешомада;

- дар асоси таҷрибаи шахсии кӯдак эҷоди ҳолатҳои бозӣ, ки ба муносибати дуруст ба мусиқӣ мусоидат мекунанд.

Қисми зиёди олимони масъалаи мавриди таҳқиқро баррасӣ карда, изҳор кардаанд, ки батадриҷ ҷараёни ташаккули салоҳияти мусиқии хонандагони хурдсол ба инкишофи шавқу ҳаваси ба амал омада дар онҳо торафт

пурмазмун ва эҷодкорона равона карда мешаванд. Гуфтаҳои боло барои ташаккули салоҳиятҳои иттилоотию иртиботӣ ва маърифативу эҷодии хонандагони хурдсол заминаҳои муҳимро фароҳам меоранд [105], [114].

Зеро дар синни хурди мактабӣ кӯдакон аллакай таҷрибаи мусиқӣ доранд. Маҳз аз ҳамин хотир кӯдакон фаъолиятҳои гуногуни мусиқиро бо шавқу завқи махсус иҷро мекунанд ва эҳсоси дарки мусиқӣ ба кӯдак кумак мекунад, ки порчаи мусиқиро ба таври худ шарҳ диҳад.

Хонандаи хурдсол метавонад тавассути бозии мусиқӣ- дидактикӣ ғояҳои суруд ва мусиқиро дар бораи фосолаҳо азхуд кунад, масалан, дуҷум секунда- («муш»), сеҷум тертсия- («гурба»), чорум кварта- («зоғ»), панҷум квинта- («наҳанг»), шашум секста- («оҳу»), ҳафтум септима («каркадан»), ҳаштум-октава («жираф») [119].

Дар сарчашмаҳои педагогӣ, мусиқӣ ва психологӣ роҷеъ ба мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ вазифаҳои умдатарини хонандагони хурдсол дар ин ҷода ба таври зайл мушаххас карда шудааст:

- идора ва батанзимдарории шунавоию овоз ва ташаккули маҳорату малакаҳои сурудхонӣ;
- азхуд намудани усулҳои навохтани созҳои мусиқии бачагона;
- азхуд кардани унсурҳои рақс ва мувозинати пластикӣ барои офаридани образҳои мусиқӣ ва мониторинг дар бозихҳои дидактикӣ ва нақшофарӣ.

Муҳаққиқи рус Г.С. Тарасов дар иртибот ба вазоифи хонандагони хурдсол дар ин самт таъкид кардааст, ки: “Хонандагони хурдсол дорои маҳорати хуби интиқоли таҷрибаи мусиқии дар ҷараёни таълим бадастоварда буда, ҳангоми сурудхонӣ ё иҷрои мусиқӣ онро дар ҳама маврид ва ҳама ҷой истифода мекунанд. Дар хурдсолӣ онҳо бо осонӣ метавонанд миёни мусиқӣ ва адабиёт, санъати рассомӣ ва театри алоқа барпо кунанд” [128].

Хусусиятҳои равонӣ ва рушди салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ имкон медиҳанд, ки завқи бадеӣ ва дониши мусиқии онҳо ташаккул ёбад.

Бо дарназардошти он ки дар ин марҳила ҳаяҷон ва эҳсоси хонандагони хурдсол рӯзафзун вусъат меёбад, иштирок дар намоишномаҳои театри, чашну маросимҳо, рӯзҳои дилхушӣ, концертҳо ва чорабиниҳои дигари дилхушкунанда салоҳиятҳои асосии онҳоро ба иҷрои бозиҳои дидактикии мусиқӣ тақмилу ташаккул медиҳад.

Дар ин маврид масъалаи мазкур одатан, ин мафҳумҳоро дар бар мегирад: эҷоди беназири образи ифоданок дар чараёни бозӣ ва хоҳиши ба даст овардани имкониятҳои зарурӣ дар чараёни бозии дидактикӣ.

Ҳамаи ин омилҳо сабаб мегарданд, ки салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол зимни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ ташаккул ёбанд.

Дар ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол фанни суруд ва мусиқӣ, дар заминаи санъати мусиқӣ ва инъикоси хусусиятҳои ҳаёти дар асарҳои мусиқӣ, асосҳои иҷроӣ ва ғайраҳо дар бар мегирад, нақши хеле муҳим дорад. Донишҳои таърихи мусиқӣ, ташаккулёбии он, шаклҳо, жанрҳо, эҷодиёти бастакорони бузург ба ҳиссиёти дарккунӣ, тарбияю таъби мусиқӣ ва васеъ намудани ҷаҳонбинии шогирдон таъсир намуда, салоҳиятҳои мусиқии асосии онҳоро, аз қабилӣ иртиботӣ, иттилоотӣ, маърифатӣ, эҷодкорӣ ва ҳамкориро ташаккул медиҳад. Фаъолияти ҳар як шахси иҷрокунанда (сурудан, дирижёрӣ кардан, дар сози мусиқӣ навохтан) ин таҳкурсии аввалин барои васеъ намудани малакаи сарояндагӣ, роҳбарии хор, навохтани сози мусиқию таҳлили асари мусиқӣ ва ғайраҳо мебошад. Барои ҳалли ин вазифаҳо нақши асосиро раванди мусиқӣ-педагогӣ, психологӣ ва методӣ мебошад. Равандҳои номбурда иҷрои вазифаҳои таълимию тарбиявӣ дар назди таълимгузошташударо аз ҷиҳати талаботи замон нисбати мундариҷаи он ва бо назардошти хусусиятҳои синнусолии хонандагон дар бар гирифта, ҳал менамояд [150], [164].

Таълими фанни суруд ва мусиқӣ бо хусусиятҳои назариявӣ-таърихии худ дар ташаккули салоҳиятҳои хонандагон басо самаранок буда, нақши назаррас дорад. Бинобар ин, лаҳзаҳои гуногуни худфаъолиятӣ ва мушаххасе вучуд

доранд, ки дастуруламалҳои аниқро талаб менамоянд. Барои амалӣ гаштани таъсиррасонии суруд ва мусиқӣ, бо кадом роҳҳо ҳиссиёти кӯдаконро бедор намудан, шавқу ҳаваси онҳоро ба санъати суруд ва мусиқӣ зиёд намудан ба омӯзгор зарур аст, ки аз роҳу усул ва технологияҳои муосири таълим, яъне ҳар чӣ бештар аз бозиҳои дидактикӣ, усули ангежиши фикр, усулҳои лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ, усули проблемавӣ, усулҳои азхудкунии суруд, тавсияи машқҳои овозхонӣ, талаффузи дурусти садонокҳо ва ҳамсадоҳо, нафаси мусиқӣ ва ғайраҳо ба таври васеъ истифода барад.

Омӯзгор бояд ҳама вақт дар ҷараёни бозёфтҳои мусиқӣ бошад ва ин ҷараёнро, ки ба тарафҳои мухталиф майл дорад, дарк кунад ва онҳоро моҳирона ва эҷодкорона дар таълиму тарбияи шогирдон мавриди истифода қарор диҳад. Нақши санъати суруд ва мусиқӣ дар ташаккули салоҳиятҳои хонандагони хурдсол ҳамеша бояд дар мадди назари омӯзгори фанни суруд ва мусиқӣ бошад. Зеро хонандаи мактаби муосир нисбат ба хонандаи асри XX аз мавқеи рушди босуръати донишу маҳорат ва дарккунии олами зебоию воқеӣ чандин зина баланд меистад, ки инро бояд ҳар як омӯзгор, аз он ҷумла омӯзгори синфҳои ибтидоӣ, алалхусус омӯзгори фанни суруд ва мусиқӣ ҳамеша дар мадди назар дошта бошад.

Рушди салоҳиятҳои асосӣ ва фаннӣ, ки дар хонанда дар синфи ибтидоӣ ташаккул ёфта, дар зиндагӣ ва фаъолияти минбаъда истифода мебарад, аз ҳадафҳои асосии таҳсилоти муосир маҳсуб меёбад. Силсилаи фанҳои мусиқӣ-зебоипарастӣ ба ин раванд аз ҳама бештар мусоидат карда метавонанд. Мақсади асосии муассисаи таълимии муосир тарбияи фарҳангии инсон аст. Таҳсилоти ибтидоӣ қисми органикӣ ва зинаи аввали муассисаи таҳсилоти миёна маҳсуб меёбад. Маҳз дар ҳамин давра барои марҳилаҳои минбаъдаи таълим замина гузошта мешавад [137].

Дар айни замон вазифаи рушди шахсияти кӯдак, ташаккули салоҳиятҳои мусиқии ӯ дар мадди аввал гузошта мешавад. Натиҷаҳои пешбинишуда имрӯз дар шакли салоҳиятҳои асосии хонанда ҷамъбаст карда мешаванд:

- салоҳияти таълимӣ-маърифатӣ;

- салоҳияти умумифарҳангӣ;
- салоҳияти маърифатӣ;
- салоҳияти иттилоотӣ-технологӣ;
- салоҳияти ҳамкориҳои иҷтимоӣ;
- салоҳияти рушди шахсӣ;
- салоҳияти иртиботӣ.

Салоҳияти таълимӣ ва маърифатӣ.

Салоҳияти таълимӣ ва маърифатӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ, пеш аз ҳама, тавассути эҷодиёти хонандагон, ки дар фаъолияти гуногуни таҳқиқотӣ зоҳир мешавад, амалӣ карда мешавад. Усули омӯзиши нотаҳо, сурудхонӣ аз рӯи нотаҳо, ба рушди мусиқии кӯдакон мусоидат карда, барои омода кардани шунавоӣ ва дарки оҳангҳо кумак мекунад. Дар дарсҳо кӯдакон оҳангҳоро аз рӯи зинаҳо бо ёрии аломатҳои дастӣ (методикаи Г.Струве) меомӯзанд, бо риояи асосҳои иҷрои хор ҳамагон месароянд.

Ғайр аз ин, дар дарс тамоми унсурҳои иҷрои хор ба таври максималӣ истифода мешаванд: малакаҳои сурудани ансамблӣ, ҷӯршавии овозӣ, тартиб дар ҳама ҷузъиёт. Дар ҷараёни дарсҳо бисёр бачаҳо бо хоҳиши худ ба навохтани ягон сози мусиқӣ (фортепиано, садои овоз ва ғайра) оҳанги дӯстдоштаи худро пайдо мекунад. Ин ба онҳо писанд аст, зеро чизи асосӣ дар дарсҳо ин аст, ки дар ҳар як кӯдак зарурати дарки санъати мусиқӣ ташаккул ёбад.

Олимону муҳаққиқони соҳа аксаран изҳор кардаанд, ки дар ҷараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ хонандагони хурдсол бо асарҳои мусиқӣ шинос шуда, аз суруд мусиқӣ, тақлиди ҳофизону навозандагон, садои боридани борону хониши паррандагон ва ғайра хеле хушҳол мешаванд.

Маҳз ҳамин гуна муносибати кӯдакон ба дарсҳои суруд ва мусиқӣ водор месозад, ки воситаи ағниятҳои таълимӣ барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар заминаи таҳқиқоти олимону муҳаққиқони самти психологияи кӯдак, хусусиятҳои таъсири мусиқӣ ба кӯдакони ин синну сол, технологияҳои ибтиқории муносири таълим (Е.Д. Критская [82], Т.А. Ракитянка [110], О. В.

Усачева [138], Г. П. Сергеева [120] ва ғайра) таълиф ва барои истифода дар чараёни дарсҳо ба омӯзгорон манзур карда шаванд.

Музикии классикӣ, ки аз рӯи барнома дар дарсҳо истифода мешавад, хосиятҳои гуногуни шифобахшӣ дошта, ботини кӯдакро аз ҷиҳати руҳонӣ ва эҳсосотӣ ғанӣ мегардонад.

Музикии классикӣ воситаи пурқувватест, ки метавонад ба рушди кӯдак таъсири судманд расонад. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки оҳангҳои оҳангсозони бузург ба монанди Мотсарт ва Бетховен қодиранд фаъолияти равониро тавассути такмил додани малакаҳои тамаркуз ва хотира ҳавасманд кунанд. Овозҳои оркестр фазоро бо энергияи ноаён пур мекунанд, ки кӯдакони ихота мекунад ва фазои ҳамоҳангӣ ва оромиро ба вучуд меорад.

Садоҳои музикии классикӣ, нарм ва гуворо, қодиранд кӯдакро ба ҷаҳони ифодаи эҷодӣ баранд. Ҳар як аккорд ва ҳар як ёддошт ба ташаккули эҳсоси кӯдак кӯмак мекунад, ҳисси зебоӣ ва қобилияти ҳамдардӣ инкишоф медиҳад. Кӯдаконе, ки ба санъати музикӣ ғарқ шудаанд, аксар вақт ба атрофиен бештар ҷавобгӯ ва ҳамдардӣ мекунанд, ки ин ба ташаккули зеҳни иҷтимоии онҳо мусоидат мекунад.

Ғайр аз он, омӯзиши музикӣ метавонад ҳамчун сабуқкунандаи ғазаб ва изтироб хизмат кунад. Дар ҷаҳони пур аз иттилоот ва садоҳо, музикии классикӣ оромии заруриро пешниҳод мекунад. Вай ба кӯдакони таълим медиҳад, ки на танҳо аз санъат лаззат баранд, балки тавозуни ботиниро низ пайдо кунанд, ки ин қисми ҷудонашавандаи рушди мусоиди онҳост.

Музикии классикӣ инчунин ба рушди тафаккури таҳлилӣ мусоидат мекунад. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки кӯдаконе, ки бо асбобҳои музикӣ машғуланд, ба ҳалли масъалаҳои мантиқӣ ва таҳлили ҳолатҳои мураккаб бештар майл мекунанд. Қобилияти тафсири асарҳои музикӣ аз онҳо муносибати танқидӣ ва қобилияти дидани бисёрқабатаро талаб мекунад, ки дар навбати худ малакаҳои муфидро дар таҳсил ва ҳаёти ҳаррӯза инкишоф медиҳад.

Музикӣ дар ташаккули интизом ва сабр нақши муҳим дорад. Омӯзиши мунтазами санъати музикӣ сабӣ, истодагарӣ ва тамаркузро талаб мекунад. Ин

сифатҳо, ки дар ҷараёни таълим инкишоф меёбанд, ба дигар соҳаҳои ҳаёти кӯдак низ мегузаранд, онҳоро ба мушкилоти оянда тарбия ва омода мекунад.

Фаромӯш набояд кард, ки мусиқӣ қодир аст одамонро ба ҳам орад. Машғулиятҳои муштарак, концертҳо ва намоишҳо байни кӯдакон робитаҳои беназир эҷод мекунад, ки муносибатҳои дӯстона ва руҳияи дастаро ба вучуд меоранд. Маҳз тавассути мусиқӣ онҳо дар гурӯҳ кор кардан, ба якдигар эътимод доштан ва расидан ба ҳадафҳои муштаракро меомӯзанд.

Ҳамин тариқ, таъсири мусиқии классикӣ ба рушди кӯдак бисёрҷониба ва амиқ аст. Он на танҳо ҷаҳони ботиниро ғанӣ мегардонад, балки низоми арзишҳо ва малакаҳои иҷтимоиро, ки барои муваффақ шудан дар ҷомеаи муосир заруранд, ташаккул медиҳад.

Салоҳияти иттилоотӣ.

Салоҳияти иттилоотӣ истифодаи захираҳои гуногуни иттилоотиро аз ҷониби кӯдак дар омодагӣ ба дарсҳо дар назар дорад. Истифодаи Интернет шарт нест. Зеро омӯзгор метавонад аз рӯзномаву маҷаллаҳо, хондани адабиёти бадеӣ дар мавзӯҳои ба “Мусиқӣ” дахлдор машғулиятҳоро роҳандозӣ намояд.

Ҳамин тариқ, вазифаи асосии дарс на омӯзиши маводи ёфтшуда, балки ташаккул (ё такмили) малакаҳои кор бо манбаъҳои иттилоотӣ мебошад. Қалиди ин муваффақиятҳо риояи пайдарпайии мураккабии супоришҳо аз дарс ба дарс бо назардошти синнусол ва қобилияти хонандагон, ҳам аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва ҳам ҷиҳати зеҳнӣ мебошад. Дар ин ҷода супоришҳои хусусияти эҷодидошта ва бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, ташкилу баргузори лоиҳаҳои гуногуни нашриётӣ – рӯзномаҳои деворӣ, ҷамъовариҳои мавод барои иблагия ва овезаҳо истиқбол карда мешаванд. Гунаҳои эҷоди мусиқӣҳо ба матни додшуда, афсонаҳои мусиқӣ, эҷоди тасвир ба асарҳои мусиқӣ низ имконпазир аст.

Салоҳияти иртиботӣ (коммуникативӣ) дар муҳити муосири таҳсилот навгонӣ ба шумор нарафта, он корбурду амалисозии технологияҳои мухталифи фаъолиятҳои дастҷамъонаи иртиботӣ: баҳс, кори гурӯҳӣ, кори ҷуфтӣ ва ғайраро дар назар дорад. Муҳаққиқон тавсия медиҳанд, ки дар ин ҷода унсурҳои методикаи таҳиякардаи Т. А. Ракитянка – низоми тарбияи мусиқии “Ҳар як

кӯдак – ромишгар!» бисёр мувофиқ буда, барои ташаккули салоҳиятҳои иртиботии хонандагони хурдсол кумак карда метавонад [110]. Ин як низоми мукаммали тарбияи мусиқӣ аст, ки махсус барои синфҳои ибтидоии муассисаи таҳсилоти умумӣ таҳия шудааст. Барои волидон ва кӯдакон сурудҳои бо забонҳои гуногун, бозиҳои ангуштшумор хурсандӣ ва лаззати зиёд меорад. Иҷрои бозӣ ба кӯдакон ҷиҳати омӯхтани азхудкунии назарияи мусиқӣ, хусусиятҳои садо ва овоз кумак мекунад, ширкати бевоситаи онҳо дар концерту барномаҳои дигари хунари ба он оварда мерасонад, ки онҳо сурудхониву бастакориро ёд гиранд ва аллакай дар даврони таҳсил дар муассисаи таҳсилоти умумӣ худашон суруд мусиқӣ эҷод ва онро ҳамроҳ бо ҳамсинфон иҷро кунанд. Ин усулҳо дар марҳилаҳои гуногуни дарси суруд ва мусиқӣ дар синфҳои ибтидоӣ фаровон истифода мешаванд.

Мо дар асри технологияҳои нав зиндагӣ мекунем. Ҷаҳони фарзандони мо ба ҷаҳони наслҳои қаблӣ монанд нест. Оянда бештар салоҳиятҳои кӯдакон ба фаҳмидан ва дарк кардани мафҳумҳои нав, интихоби дуруст, омӯхтан ва мутобиқ шудан ба шароити тағйирёбанда дар тури ҳаёти худ вобаста хоҳад буд. Маълум аст, ки дар кӯдакӣ таҳкурсии шахсият гузошта мешавад, муқаррароти асосии иҷтимоӣ, асосҳои ҷаҳонбинӣ, одатҳо, қобилиятҳои маърифатӣ, ҷанбаҳои эҳсосотӣ ва иродавӣ ташаккул меёбанд. Дар ин ҷода, тарбияи мусиқӣ ба яке аз воситаҳои ташаккули шахсият бояд табдил ёбад. Имрӯз вазифаи ҳар як омӯзгор, пеш аз ҳама, ҳамкорӣ бо хонандагон аст. Бояд якҷоя роҳи умумии ташаккули салоҳиятҳоро (дар соҳаи иттилоотӣ-таҳлилӣ, технологӣ, иртиботӣ) тай кард, ки ин дар навбати худ дар идомаи наслҳо дар самти таълимӣ, фарҳангӣ ва иттилоотӣ инъикос меёбад.

Навохтани сози мусиқии бачагона, ҳаракатҳои ритмикии мусиқӣ, сурудҳои, фаъолияти иҷрокунандагии хонандагони синфҳои ибтидоиро бомуваффақият инкишоф дода, таҳкурсии аввали онҳо эҷодиёти табиӣ мегардаду воқеан, муносибати мусбат гардида, салоҳиятҳои шахсии онҳоро ташаккул медиҳад.

Ба мо муяссар шуд аниқ созем, ки фаъолияти хонандагони синфҳои

ибтидой одатан стихиявӣ ва бесамар ба амал омада, метавонад яктаарафа мавриди қонё гардонидани танҳо манфиатҳои пешбаранда зоҳир шавад, он метавонад бидуни назорат ва таъсири пурқуввати саривактии омӯзгорон ва бидуни истифодаи бозихои дидактикӣ дар ташаккули салоҳияташон таъсири манфӣ расонад.

Барои самаранок таълим додани хонандагони синфҳои ибтидой хусусиятҳои синну сол ва кунҷковии табиӣ онҳоро ба назар гирифтани лозим аст. Фаъолияти стихиявӣ, гарчанде ки барои рушд муҳим аст, аз ҷониби омӯзгорон таъсири роҳнаморо талаб мекунад. Бе роҳнамоии мақсаднок кӯдакон метавонанд ба мавзӯҳои ҷолиб, вале танг, ки ба ташаккули тасаввуроти ҳамаҷонибаи ҷаҳон монё мешаванд, амиқтар шаванд. Равиши муназзами омӯзиш на танҳо ба рушди салоҳиятҳои маърифатӣ, балки ба салоҳиятҳои иҷтимоӣ низ мусоидат мекунад.

Бозихои дидактикӣ метавонанд воситаи пурқувват дар дасти омӯзгорон бошанд, ки ба онҳо имкон медиҳанд, ки маводи таълимиро ба таҷрибаи бозӣ ворид кунанд. Бозихо ҳавасмандӣ ва фазои ҳамкорӣ эҷод мекунанд, ки ба хонандагон имкон медиҳад, ки донишҳои навро осонтар омӯзанд. Илова бар ин, тавассути фаъолияти бозӣ дар кӯдакон малакаҳои тафаккури танқидӣ ва ҳалли мушкилот ташаккул меёбанд, ки барои омӯзиши муваффақ асос мебошанд.

Инчунин, дар хотир доштан муҳим аст, ки сохтори ба таври возеҳ таҳияшудаи дарс ва истифодаи фаъолонии он ба хонандагон кумак мекунад, ки фикру эҳсосоти худро баён кунанд. Бо дастгирии усулҳои гуногуни таълим ва ҷалби фаъолонии кӯдакон ба раванд, омӯзгорон метавонанд муҳитеро фароҳам оранд, ки ба рушди самараноки тамоми салоҳиятҳои зарурӣ мусоидат кунад. Ҳамин тариқ, муносибати мутавозин байни стихиявӣ ва сохторӣ калиди муваффақ шудан дар мактаби ибтидой мебошад.

Ҷанбаи асосии омӯзиши муваффақ ин муносибати ҳамкорӣ байни хонандагон ва омӯзгор мебошад. Ҳангоми ташкили гурӯҳ ё ҳамкории омӯзишии ҷуфтӣ, хонандагон мубодилаи афкор, таҳлили нуқтаи назари

дигарон ва ҳалли умумиро меомӯзанд. Ин на танҳо ба онҳо дар азхудкунии дониш кумак мекунад, балки зехни эҳсосиро инкишоф медиҳад, ки барои ташаккули шахсиятҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ ғайбӣ ва ҳассос муҳим аст.

Мо инчунин бояд ба фарқиятҳои инфиродии хонандагон диққат диҳем. Дарк кардан муҳим аст, ки ҳар як кӯдак бо суръати худ инкишоф меёбад ва манфиатҳои беназири худро дорад. Равиши фардӣ ба омӯзиш метавонад интихоби вазифаҳо ва супоришҳоро вобаста ба сатҳи омодагии ҳар як хонанда дар бар гирад. Ин имкон медиҳад, ки муҳити бароҳаттар ва самараноктар фароҳам оварда шавад, ки дар он ҳама қобилият ва ҳавасҳои худро нишон диҳанд.

Ниҳоят, нақши волидонро дар раванди таълим фаромӯш набояд кард. Иштироки ғайбӣ ва дастгирии онҳо метавонад ҳавасмандии кӯдаконро ба омӯзиш ба таври назаррас афзоиш диҳад. Ғайбиятҳои муштарак, ба монанди бозӣҳои омӯзишии оилавӣ, ба эҷоди муносибати мусбӣ ба дониш мусоидат мекунад ва робитаи байни хона ва мактабро мустаҳкам мекунад. Чунин муносибати ҳамҷониба ба омӯзиш ба рушди ҳамроҳии шахсияти кӯдак мусоидат мекунад.

1.2. Моҳият ва сохтори бозӣҳои мусиқӣ- дидактикӣ ҳамчун воситаи ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълими фанни суруд ва мусиқӣ

Сохти ҷамъияти муосир ғайбияти педагогикаи муосирӣ ватанро ба он равона месозад, ки ҳар як шахс ҳамчун субъекти ҳаёти шахсии худ, дорои ташаккули салоҳиятҳои ҳеш инкишоф ёбад. Ҷояи инсондӯстисозии раванди таълиму тарбия талаб мекунад, ки барои ташаккули салоҳиятҳои асосии хонандагон воситаҳои мувофиқи таълиму тарбия дарёфт ва истифода карда шаванд. Масъалаи мазкур, аз ҷониби дигар, боиси ҷалби тавачҷуҳи омӯзгорон ба ин масъала, ба вижа, боиси ҷалби омӯзгорони ба рушди бадеӣ ва зебоипарастии шогирдонашон ҳавасмандбуда мегардад ва, бе шак, пайравони худро пайдо мекунад.

Шахс зимни салоҳиятҳояш дар раванди тарбия, ҳамчунин тарбияи бадеӣ-зебоипарастӣ ва дар иртиботи бевоситаи эҳсосоти таъсирбахш ташаккул меёбад.

Дар машғулиятҳои шунавонидани мусиқӣ дар таҳлили воситаҳои ифодаи мусиқӣ дар омӯзиши соҳаи мусиқӣ, инчунин дар силсилаи дарс-суҳбатҳо «Мусиқӣ чӣ кор карда метавонад?» истифодаи усули театрикунонидашуда бо мақсад хеле мувофиқ ва самаровартар аст, зеро ҳангоми суҳан дар бораи хусусият ва хосиятҳои овози соҳаи мусиқӣ меравад, истифодаи бозии «Ман сози мусиқӣ мебошам» хеле босамар аст. Бачагон ҳар яке худро чун як сози мусиқӣ пиндошта, дар бораи сози мусиқӣ чун дар бораи худ андешаҳояшро ибраз мекунанд ва дар ин асно хусусиятҳои овозии он сози мусиқиро ошкор месозанд. Таъсиринокӣ ва самаранокии ин бозӣ боз дар он аст, ки ҳангоми баёни андешаҳояшон дар бораи сози мусиқӣ номи онро умуман ба забон намеоранд ва хонандагони дигар аз рӯи нақли ҳамсифташон номи он сози мусиқиро муайян месозанд.

Воситаҳои ифодаи мусиқиро дар муайян кардани образи мусиқӣ таҳлил намуда, мо асарҳои М.Мусорский «Суратҳо дар намоишгоҳ»-ро дида мебароем. Бачаҳо муваққатан ба воситаи хусусиятҳои воситаҳои баён номи расмҳои Геартман ва номҳои пйесаҳои Мусорскийро муайян карда, варианти худро дар бораи сюжети эпизоди мусиқӣ нақл мекунанд. Баъди ин гуна тайёриҳо фаро мерасад, ки барои тамоми хонандагон аз ҳама хотирҷамъӣ — театрикунонии спектакли «Ду яҳудӣ: бой ва камбағал» фаро мерасад. Омӯзгор номи пйесаи Мусорскийро зикр накарда, хонандагони хурдсолро даъват мекунанд, ки ба якчанд гурӯҳ тақсим шаванд. Омӯзгор шарт мегузорад, ки ҳар як гурӯҳ дар алоҳидагӣ мазмуни пйесаи Мусорскийро ба воситаи иҷроиши нақшо нишон диҳанд, ки дар он бачаҳо дар нақши сценариянавис, режиссёр, ороишгар ва актёр баромад мекунанд. Хонандагон бояд ҳангоми иҷрои бозӣ хомӯш нанишаста, суҳан гӯянд. Баъди якчанд маротиба шунавонидани пйеса ҳар як гурӯҳ мазмуни мавзӯи худро баён мекунанд ва баъд аз он муҳокимаи спектаклҳо сар мешаванд. Агар бачаҳо номи

спектаклро аниқ муайян карда натавонанд, омӯзгор гурӯҳи хурди бачагонро интихоб карда, нақши режиссёрро иҷро карда, мазмуни онро ба хонандагон мефаҳмонад. Баъд аз ин, боз як спектакл намоиш дода мешавад, ки хонандагон дар он ҳамчун тамошобин ҳузур доштанд, ки ба онҳо ёрӣ мерасонад, то номи спектаклро аниқ муайян намоянд[98].

Чунин дарсҳо муддати тулонӣ дар хотири кӯдакон нигоҳ дошта мешаванд, зеро ин таъсири мусбат бачаҳо ҳатман боз пешниҳод менамоянд, ки ба ин шакли машғулият баргарданд. Аз ин рӯ, омӯзгорро зарур аст, навъҳои шахсии бозиҳои нақшбозӣ ва ҳатто сценарияҳои мустақилонаи таҳияшударо барои саҳнасозӣ таҳия намуда, онҳоро бояд дар кори ҳамарӯзаӣ таҳқиқот истифода барад.

Бозии мусиқӣ-дидактикӣ бозёфти замони мо нест, вале он то ҳол воситаи муҳим, муайянкунанда ва муассири тарбия боқӣ мемонад. Муносибати бозӣ татбиқи муносибатҳоро пурра таъмин мекунад. Бозӣ ҳамчун шакли иштирок дар фаъолияти бадеӣ на танҳо роҳи кӯдакӣ, балки роҳи таърихии фаъолияти бадеии инсоният низ мебошад.

“Бозии мусиқӣ-дидактикӣ, - таъкид мекунад педагоги маъруф А.В. Кенеман, - ин як раванди ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ буда, бо дарки фаъоли пурмазмунӣ мусиқӣ алоқаманд аст, ки ба рушди таҳайюлот, эҳсосоти зебоипарастӣ ва ахлоқии онҳо бештар мусоидат мекунад. Имкониятҳои инкишофёбандаи бозӣ ҳамчун яке аз шаклҳои ҷолиби диққати ташаккули салоҳияти мусиқии бачагон дар асарҳои Н. Ветлугина чунин инъикос ёфтааст. Вай менависад, ки нақши бозӣ асоси ирсии ташаккули салоҳияти бадеии бачагон буда, ҳолати шавқу ҳаваси эҳсосотӣ, ки дар чараёни бозӣ ба амал меояд, дар шаклҳои ибтидоии худ илҳами санъаткори баркамолро ба хотир меорад. Сюжетҳои бозиҳои мусиқӣ-дидактикии бо расмҳои табиат барои бачагон фаҳмо, дарки образҳои олами ҳайвонот, инчунин образҳои афсонавӣ конкретонида шудаанд, вале дар айни замон, мазмуни равшани бадеии худро гум накардаанд” [46, с. 347].

Дар амалияи таҳсилоти муосир, ки яке аз ҳадафҳои асосиаш ташаккули

салоҳиятҳои хонандагони хурдсол аст, бозӣ ҳамчун воситаи дидактикӣ ва технологияи таълим ҷойгоҳи махсусро ишғол мекунад. Зеро бозҳои мусиқии дидактикиро бештар истифода баранд, то ин ки рушди қобилиятҳои мусиқӣ ва ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоиро, инчунин ташаккули завқи бадеии онҳо, эҳсосот ва ҳиссиёти зебоипарастии онҳоро баланд бардоранд. Аз ин рӯ, иҷрои бозҳои мусиқӣ-дидактикиро аз ҷониби кӯдакон як падидаи фарҳангӣ ва таърихӣ меноманд. Файласуфон, равоншиносон, санъатшиносон ва омӯзгорон дар бораи робитаи фарҳанг, санъат ва бозӣ ақидаҳои якдилона доранд. Ба ин гурӯҳи олимон П.П. Блонский, Л.С. Виготский, А.В. Запорожетс, М.С. Коган, Ю.М. Лотман, О.П. Радионова, Г.С. Тарасов ва дигарон дохил мешаванд. Илми муосир исбот кардааст, ки қобилият ва малакаву маҳорати кӯдак ҳангоми бозӣ қардан рушд мекунад ва дар ҳама давраи замонҳо тарзи ҳаёти инсонро ифода қарда, алоқаи ногуастаи ба баёни фикру андеша ва имову ишора доранд. Ба ақидаи Ф. Шиллер “Бозӣ дар санъат ифодаи зебогии моҳияти инсон буда, дар ташаккули салоҳияти шахс, шакли мавҷудияти образноки фарҳанг аст” [46, с. 347].

М.С. Коган изҳор доштааст, ки: “Бозии бачагон, алалхусус, бозии мустақилонаи дидактикӣ, фаъолияти ибтидоии ҳамкорӣ (синергетикӣ), чунон ки «арт-бозӣ» мебошад, табиист, ки дар таъсири мутақобила бо паҳлуҳои гуногуни олами маданияти башарият, ки дар асарҳо инъикос ёфтаанд, дохил мешавад.

Ин раванд дар зехни хонандаи хурдсол ҳамчун чизи аҷиб ва ҷолиб пайдо мешавад. Сирри ҷолибияти махсуси бозии мусиқӣ-дидактикии барои кӯдакон дар чунин маврид арзёбӣ мегардад. Яъне, дар санъати мусиқӣ ин таъсири ҷолибиятӣ ба тӯфайли қобилияти махсуси овозҳои мусиқӣ, вазн (ритм)-ҳо, лаҳн (тембр)-ҳо, оҳанг (интонация)-ҳо ифода ва тасвири мазмуни эҳсосӣ-образӣ ба даст меояд. Кӯдакон мисли калонсолон донандагони санъати мусиқӣ буда, ба ин таъсири фароғати мусиқии ҳолатҳои мухталифи зиндагӣ, образҳо, эҳсосоти инсонӣ, пеш аз ҳама, равшан ва бо шавқу завқи

махсус муносибат мекунад. Онҳо бо мусиқӣ алоқа карда, ба манзара, баъд ба кайфият ва ё ба образи «портрети одам» табдил ёфтани овозҳои мусиқиро бо шавқу ҳавас ва завқи зиёд пайгирӣ мекунад» [39].

Дар иртибот ба ин, бояд таъкид кунем, ки таҳқиқоти озмоишии баргузоркардаи мо нишон дод, ки қабл аз ҳама салоҳиятҳои дарку фаҳмиши суруд мусиқӣ дар хонандагони хурдсол дар ҳаёлу тасаввуроти онҳо ба вучуд меояд, заминаи тасаввуроти худамалисозӣ дар ӯ гузошта мешавад, унсурҳои воқеӣ, амсоли имову ишора, ҳаракат, пластика, лаҳн ва талаффузро ба таври васеъ мавриди истифода қарор медиҳад. Шакли фаъоли тасаввурот маҳз ҳангоми иҷрои бозӣ ташаккул меёбад. Бозии мусиқӣ-дидактикӣ ба вусъати фаҳму дарки мусиқӣ ва ҳолати муассирии хонандагони хурдсол кӯмак мерасонад. Бачагон бо як шавқу ҳаваси беназир бозӣҳои мусиқӣ-дидактикиро дар фазои овози мусиқӣ иҷро мекунад, гузашта аз ин, онҳо на танҳо ба ҷаҳони мусиқӣ ворид мегарданд, балки тавассути бозӣ, нақшофарӣ, тақлид ва сурудхониву мусиқинавозӣ ба эҷоди суруд мусиқӣ машғул шаванд ва салоҳиятҳои эҷодкории худро рушд медиҳанд.

Бояд таъкид кард, ки педагогикаи муосир ба тавсеаи робитаи бозии мусиқӣ-дидактикӣ ва санъат дар раванди таълим, воридсозии фарҳанги мусиқӣ ба фаъолияти бадеи-эстетикӣ ва ташаккули салоҳиятҳои хонандагони хурдсол тавачҷуҳи махсус зоҳир менамояд [85].

Омӯзишу таҳлили адабиёти педагогӣ нишон медиҳад, ки дар педагогикаи муосир бозӣҳои мусиқӣ-дидактикӣ асосан дар ду ҳолат истифода бурда мешаванд. Якум, ҳолате ки аз ҳама бештар мавриди қарор мегирад, он аст, ки бозӣҳои маълум ва дар таҷрибаи педагогӣ санҷидашуда бо дарназардошти мавзӯи дарс ва як ҷузъи он интихоб ва истифода бурда мешаванд.

Самти дуюм – омодагии барномаву усулҳои таълим бо истифода аз бозӣ. Ба ғайр аз ин, дар ин самт мавзӯҳои мухталиф, нақшбозӣ, суҷабозӣ, бозӣҳои театрию драматиро низ истифода мебаранд [97].

Ҳангоми иҷрои бозӣҳои мусиқӣ-драматӣ хонандагон бозиро иҷро

карда, худ объект ва як ҷузъи муҳтавои бозӣ мегарданд. Хонандагони хурдсол нақшҳои гуногунро иҷро карда, ангега ва ҳавасмандии онҳо ба азхудкунии дарс бештар ташаккул меёбад. Мисол:

Бозии мусиқӣ-дидактикии нақшбозӣ

Бозии мусиқӣ-дидактикии нақшбозӣ пеш аз ҳама, бо одат кардани кӯдак ба олами бадеии асарҳо хос аст. Қисмҳои ҳатмии он: сюжет, нақш, вазъияти ҳаёлии мебошад. Ин намуди бозиро ҳангоми иҷрои сурудҳои бачагона истифода бурдан мумкин аст, ки дар онҳо хусусиятҳои бадеии кӯдак равшан ифода ёфта, дар ҳар яки он нақшҳо таҳлилу аз ҷониби хонанда дарк карда шуда, ва таҳайюли эҳсосот, ранги муассирии эҳсосот инкишоф меёбад, ки як ҳолатро аз тарафҳои гуногун аз сар мегузаронад, яъне, фаъолияти эҷодиро инкишоф медиҳад [6, с. 200].

Дар машғулиятҳои шунавонидани мусиқӣ зимни таҳлили воситаҳои ифодаи мусиқӣ дар омӯзиши соҳаи мусиқӣ, инчунин дар силсилаи дарс-суҳбатҳо «Мусиқӣ чӣ кор карда метавонад?» бештар усули театрикунониро истифода бурдан лозим аст. Инак ҳангоми суҳан дар бораи хусусият ва хосиятҳои овози сози мусиқӣ меравад, бозии «Ман сози мусиқӣ» мебошамро пекаш менамоем. Бачаҳо дар бораи соҳаи мусиқӣ чун дар бораи худ суҳан меронанд, хусусиятҳои дохилӣ ва берунӣ, хусусияти овозро ошкор месозанд ва дар ин маврид номи соҳа намегӯянд. Сипас ҳамсинфон бояд аз рӯи нақли ҳамсинфшон кадом сози мусиқӣ будани онро муайян карда гӯянд.

Дар аниқсозии образи мусиқӣ нақши воситаҳои ифодаи мусиқӣ басо муҳим буда, дар иртибот ба он операи Д. Дӯстмуҳаммадов «Хонаи заргӯшбӣ»-ро дида мебароем. Бачаҳо мустақилона ба воситаи хусусиятҳои воситаҳои баён номи рангҳои ҳайвонҳоро муайян карда, варианти худро дар бораи суҳаи эпизоди мусиқӣ нақл мекунанд. Баъди ин гуна тайёрӣ лаҳзае фаро мерасад, ки барои тамоми хонандагон аз ҳама хотирҷамъӣ - театрикунонии спектакли «Ду яҳудӣ: бой ва камбағал.» фаро мерасад. Омӯзгор номи пйесаро зикр накарда, хонандагони хурдсолро даъват мекунад, ки ба якҷанд гурӯҳ тақсим шаванд. Сипас омӯзгор ба хонандагон супориш

медихад, ки гуруҳҳо дар алоҳидагӣ пйесаро ба воситаи иҷроиши нақшҳои сценариянавис, режиссёр, ороишгар ва актёр намоиш диҳанд. Хонандагон бояд ҳангоми иҷрои бозӣ ягон калима нагӯянд. Баъди якчанд маротиба шунидани пйеса ҳар як гурӯҳ мазмуни худро баён мекунад ва баъд аз он муҳокимаи спектаклҳо сар мешавад. Дар сурати аз ҷониби хонандагон ба таври мушаххас аниқ карда нашудани номи намоишнома, гурӯҳи дигар интиҳоб карда шуда, ин гурӯҳи навтаъсис нақши режиссёрро иҷро ва андешаҳои «гуруҳро» баён мекунад. Баъд аз ин боз як спектакл намоиш дода мешавад, ки ба тамошобинон ёрӣ мерасонад, ки номи спектаклро аниқ гузоранд. Инчунин бозии дигар:

Бозии мусиқӣ-дидактикии масъала-амсиласозӣ

Ҳадафи бозии амсиласозии проблемавӣ дар он аст, ки хонандагон ҳангоми пешниҳоди вазъияти ғайристандартӣ онро мустақилона ҳал ва ба таври эҷодӣ қарори дахлдор қабул кунанд. Чунин бозӣҳои мусиқӣ-дидактикӣ хеле гуногун ва гуногунранг мебошанд. Бисёр вақт ман ҳолатҳои бозии зеринро истифода мебарам:

- «Қиссаи занҷирӣ»: хонандагон мазмуни асарро бонавбат нақл мекунанд, ки дар он ҳар яке танҳо якто ибора мегӯяд;
- хусусиятҳои асари мусиқӣ низ бо навбат дода мешаванд, ки бачаҳо танҳо яке аз воситаҳои ифодакунандаи асари мусиқӣ ё характеристикаи онро номбар карда метавонанд;
- иҷрои қанони моторӣ (қорҳои тайёрӣ метавонад дар оина такрори ҳаракатҳои омӯзгор бо ҳамроҳии мусиқӣ бошад). Инчунин, бо намоиши яке аз хонандагон иҷро кардан мумкин аст.

Бозии мусиқӣ-дидактикии шифоӣ

Давраи синни томақтабӣ ва ибтидоӣ ба ташаккули маҳорат ва маҳорати мусиқӣ хос аст. Дар ин давра хонандагони хурдсол бояд барои қонеъ гардондани талаботи афзудаи худ ба эҷодкорӣ кӯшиш кунанд. Мусаллам аст, ки барои ба эҷод ҷалб намудани хонандагони синфҳои ибтидоӣ маҳз ҳамин хусусиятҳоро, пеш аз ҳама, ба назар гирифтани лозим аст.

Бояд таъкид созем, ки бозиҳои дидактикие, ки ба таври шифоӣ гузаронида мешаванд, фаъолияти эҷодии хонандагони хурдсоли хотираи нисбатан инкишофёфта ва баъзе аз салоҳиятҳои мусиқидоштаро ба таври дилхоҳ ва самаранок ташаккул дода наметавонанд. Ин бозиҳо, аз ҷумлаи:

- тахмин кардани кроссвордҳо бо саволҳо дар мавзӯҳои мусиқӣ;
- пур кардани кроссвордҳо дар охири омӯзиши мавзӯ;
- сохтани кроссвордҳо, чистонҳои мусиқӣ ва муаммоҳои худ;

Факат омӯзгор бояд аввал ба хонандагони хурдсол принсипи тахмин кардани ин гуна муаммоҳоро нишон диҳад. Беҳтар аст, ки ин усулҳоро на дар шакли вазифаҳои душвор, балки бо ҷалби унсурҳои фароғат ва як бозии мусиқӣ-дидактикӣ анҷом дода шаванд. Бояд гуфт, ки чунин шакли метод дар синфҳои 3-4, вақте ки бачаҳо аллакай нутқи хаттиро нисбатан дилпурона аз худ кардаанд, ба мақсад мувофиқтар аст.

Дар методология бозиҳои мусиқӣ-дидактикии таълимӣ пешниҳод карда шудаанд, ки ба баланд гардидани дараҷаи ташаккули салоҳияти мусиқии хонандагон ёрӣ мерасонанд. Шакли бозикунии маводи мусиқӣ барои бедор намудани шавқу рағбати хонандагони хурдсол ба дарс кумак мерасонад ва дар онҳо муносибати мусбати эҳсосотӣ ба фаъолияти мусиқиро ба вучуд меорад. Иҷрои бозӣ ва натиҷаҳои он дар баробари азхудкунии барномаи таълим анғезаи фаъолияти азхудкунии хонандагони хурдсолро вусъат мебахшад.

Чунин машғулиятҳо барои муддати тулонӣ дар хотир нигоҳ доштани донишҳои ҷамъшуда ба хонандагон кумак расонида, салоҳиятҳои онҳоро ҳамеша бедор мекунанд, ки ба ин шакли кор баргашта, шаклҳои шахсии бозиҳои нақш ва ҳатто сценарияҳои мустақилона таҳияшударо барои ба сахнагузорӣ тарҳрезӣ намуда, онҳоро дар кори худ таҷассум намоянд.

Бозии мусиқӣ-дидактикии нақлӣ дар ташаккули салоҳиятҳои хонандагон басо самаранок аст, зеро вай меҳнати фикрии хонандагонро фаъол гардонида, қобилияти баланд бардоштани тафаккури онҳоро ошкоро пурратар мекунаду шавқу ҳавасро ба маводи омӯхташаванда зиёд

мегардонад. Бозии нақшбозӣ низ як шакли фаъолияти коллективӣ ва ҳам инфиродӣ буда, ҳар як хонандаро водор месозад, ки аз нақши пассивӣ дар дарс даст кашад. Чӣ тавре ки таҷриба нишон медиҳад, ҳангоми бозии нақшбозии таълимӣ ҳатто салоҳияти он хонандагоне низ ошкор мешаванд, ки пештар фаъолият ва мустақилияти зиёд нишон намедонанд. Дар барномаи интегралӣ худ мо ҳангоми навиштани диктантҳои ритмикӣ аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ нақшбозӣ истифода мебарем. Бояд аз усули сохтани «ритми зинда» истифода бурд, ки бачаҳо бо роҳи муттаҳид шудан ба гурӯҳҳо пайдарпайии ритмикӣ месозанд (ҳаштум – ду, ба оғӯш кашидан; шонздаҳум – чор ва ғ.) Кӯдакон аз иҷрои чунин супоришҳои ритмикӣ, на танҳо бо қобилияти тасвир кардани ритм дар ҳаракат, балки бо имконияти нишон додани эҳтиёҷоти салоҳиятҳои худ вобаста мебошанд. Дар ин гуна бозиҳо ҳадафи тарбиявӣ – ба кӯдакон омӯзонидани хусусиятҳои муошират бо ҳамдигар гузошта мешавад.

Бозиҳо дар ин гуна машғулиятҳо хело зиёданд, -мегӯяд Ш. Амонашвили, -ва ин ба шахсияти омӯзгор вобаста аст, ки ӯ бояд «ба кашфи» хонандагон даромада, бо кӯдакон баробар бозӣ карда тавоништан, инчунин дорои санъати педагогӣ бошад [13, с. 479].

Бартарии бозиҳои тақлидӣ дар он аст, ки ҳангоми иҷрои онҳо воситаҳои гуногуни иҷтимоиро, ки муносибату муоширати одамонро миёни якдигар дар ин ё он соҳаи фаъолият ё зиндагӣ, аз он ҷумла, дар соҳаи санъат ва фарҳанг муайян мекунанд, тақлид карда мешаванд ва тавассути иҷрои онҳо дар хонандагони хурдсол салоҳиятҳои иҷтимоӣ ва мусиқӣ батадриҷ рушд хоҳад кард.

Ҳангоми бозиҳои драмавӣ бошад аз иштирокчиён тақозо мешавад, ки вазъият ё сюжетро барои иҷро пешниҳод кунанд.

Бояд зикр кунем, ки педагогикаи мусиқӣ тасвири мазмуни афсонаро бо истифода аз порчаҳои мусиқӣ ё сюжети суруд ба таври бозӣ дар ташаккули салоҳиятҳои асосӣ ва мусиқӣ-эҷодии хонандагон авло ва самаровар меҳисобад.

Омузиши таҳқиқоти муҳаққиқон ва натиҷаи корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ собит сохтанд, ба хонандагони хурдсол бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, драмавӣ, махсусан нақшофарӣ, басо маъкулу мароқангез мебошанд ва шогирдон бо шавқу завқ ва маҳорати хуб иҷро мекунанд.

Муҳаққиқон Т.А. Баришева ва А.Н. Шербаков бозиҳоро дар иртибот бо раванди амалисозии ташаккули салоҳиятҳои мусиқӣ баррасӣ карда, ибраз доштаанд, ки: “Шаклҳои бозиҳои мусиқӣ аз рӯи шакл, мундариҷа, ҳадаф ва вазифаҳо гуногунанд. Дар амалияи педагогӣ аз чунин бозиҳои дидактикии мусиқӣ, аз қабилӣ бадеӣ, зехнӣ, эҷодӣ, нақшбозӣ, сахнасозӣ, концертҳо, бозиҳои озмунӣ, бадохатан, (импровизатсия) бозиҳои амсиласозӣ, бозиҳои корӣ, тақлид ва бозиҳои мусиқии компютериро истифода бурдан мумкин аст. Ҳама гуна бозиҳоро мусиқӣ метавонад муттаҳид созад. Яъне, овози мусиқӣ қаҳрамони асосии онҳост” [161].

Бозиҳои мусиқӣ муҳтавои бадеӣ ва маърифатӣ дошта, бо дигар намудҳои санъат иртиботи бевосита доранд ва ин махсусияти фарқкунандаи онҳо мебошад.

Муҳаққиқ Н.Э. Басина чӯзҳои ба бозиҳои зебоипарастӣ хосро муайян карда, таъкид кард, ки: “Он воситаи ба вучуд овардани вазъияти ҳаёли, иҷро кардани нақши дигар, алоқаманд кардани эҳсосот ва эҳсосоти азхудкардаи худ бо мазмуни ҳиссиёти асари мусиқӣ, тасвирӣ ё графикӣ, ба вучуд омадани образи бадеӣ мебошад.

Аз ин рӯ, бозиҳои зебоипарастӣ-дидактикӣ бояд ҳамеша бо фаъолияти эҷодкорӣ ҳамгиро карда шаванд ва бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ барои амалӣ намудани таҳайюлот ва ғояҳои хонандаи хурдсол нақши муайянеро бозанд. Ҳангоми иҷрои чунин бозиҳо бачагон ҳиссиёти худро нисбат ба гузашта бедор карда, ба ташаккули салоҳиятҳои асосии онҳо мусоидат мекунанд, таҷриба, эҳсосот ва донишҳои дар давоми бозӣ бадастомадаро дар муҳити зебоипарастӣ дарк ва тақвият мебахшанд” [31].

Бамаврид аст қайд кунем, ки аз дидгоҳи методологӣ технологияи иҷрои бозӣ ҳангоми иҷрои бозии мусиқӣ-дидактикӣ нисбатан қолиб ва

диққатчалбкунанда мебошад. Муҳаққиқон Н.Э. Басина ва О.Сулова марҳилаҳои бозии дидактикиро чунин тавсиф кардаанд: “ворид шудан ба вазъияти бозӣ, зиндагӣ кардан дар вазъият ва дарк кардани он ботинан, ташаккул додани муносибати худ ба ҳар чизе, ки дар асоси таҷрибаи эҳсосӣ ва эҳсосӣ-руҳӣ, таҳлили вазъият, тафаккур, ба вучуд омадани образи бадеӣ ва ташаккули тафаккур руҳ медихад” [31, с.88].

Дар ин маврид, олимон ва муҳаққиқон аксаран бар он назаранд, ки дарки мусиқӣ ва зебоипарастии бачагон дар сурати ҳамкориҳои сюжетии бозӣ натиҷаҳои дилхоҳро ба бор хоҳад овард, агар дар таълими дарсҳои суруд мусиқӣ намудҳои гуногуни ташаккули салоҳиятҳои мусиқӣ мавҷуд бошанд, вазъиятҳои проблемавӣ, ки дар мавриди дарки мусиқӣ ҳавасмандиро муҳайё мекунад, бояд бештар истифода шаванд. Бахусус, дар инкишоф ва дарки тафаккури салоҳияти бача. Кӯдакро ба иҷрои амалҳои мустақилона барои дарк кардани мундариҷаи мусиқӣ, қобилияти ифода кардани таҷрибаи худ дар шакли ғаёли эҳсосотӣ-образӣ ташвиқ кардан муҳим аст.

Ба андешаи мо, чунин муносибат ба инкишофи салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол бешак мусоидат мекунад. Дар ин маврид, кӯшишҳои салоҳиятӣ, ки ба маънӣ, амиқӣ ва эҳсосоти дарки мусиқӣ таъсири мусбӣ мерасонад, ташаккул меёбад.

Бояд таъкид сохт, ки бозии мусиқӣ-дидактикиро аз асарҳои мусиқӣ-бадеӣ истифода бурдан зарур аст, ки дар онҳо тарзи талаффуз ва оҳангнокӣ, рушди эҳсосии образи мусиқӣ ва мақбул будани он барои кӯдак ба таври возеҳ ошкор гардад.

Истифода дар раванди таълими педагогӣ- мусиқӣ чорӣ намудани пйеса нисбат ба омӯзгори фанни суруд ва мусиқӣ талаботи махсус ба миён мегузорад, аз ҷумла вай пеш аз ҳама суруд ва мусиқиро хуб донад ва аз бозингарии ҳоси он бохабар бошад. Аз омӯзгор тақозо мешавад, ки тарзу усулҳои асосии бозии мусиқӣ- педагогиро бояд донад ва технологияи иҷрои бозиро, тавре ки лозим аст, самаранок амалӣ кунад. Дар ташкил ва баргузориҳои бозии мусиқӣ-дидактикӣ нақш ва ғаёлияти эҷодкоронаи

омӯзгор хеле муҳим арзёбӣ мешавад. Ӯ бояд дар бозӣ ташаббускор ва пешво буда, ҳама гуна нақшҳои пешниҳодшударо ба уҳда гирифта тавонад ва инчунин, бо камоли адаб рафти онро ислоҳ намояд, яъне ба зиммаи омӯзгор вазифа гузошта мешавад, ки бозии мусиқӣ-дидактикиро ба роҳ монда, онро мақсаднок инкишоф диҳаду пешрафти онро назорат намояд. Тибқи ақидаи муҳаққиқони пйесаи бачагона Д.Б. Элконин ва Н.Я. Михайленко “барои азхуд намудани маҳорати бозӣ, зарур аст тавоноии ташкили оғози бозӣ, истифода бурдани усулҳои ғайримустақимӣ, роҳбарии педагогӣ, ба вучуд овардани вазъияти масъалавии бозӣ, фаъл гардонидани иштирокчиён, бо истинод ба таҷрибаи онҳо хело зарур аст” [163]. Яъне, омӯзгор бояд бозиро ба таври мустақим баргузор кунад, инчунин, роҳу (нишон додан ё шарҳ додан) усулҳои бавоситаи роҳбарии педагогии он, бавучудоварии вазъиятҳои проблемавӣ ва таҷрибаву салоҳиятҳои шогирдонро ҳини иҷрои бозӣ истифода барад.

Инчунин муҳим аст, ки омӯзгор дар вақти бозӣ хусусиятҳои синнусолӣ ва психологӣ хонандагонро ба назар гирад, онҳоро дастгирӣ кунад. Дар ин асно омӯзгор бояд на танҳо нақши тарбиятгар, балки ҳамчун актёр, роҳбалад ва бозингарро иҷро карда, шогирдонро ба иҷрои нақшҳо раҳнамун созад.

Кӯдаке, ки дар рафти фаъолият кам бозӣ мекунад, дар ташаккули салоҳиятҳои мусиқӣ худ инкишоф намеёбад, зеро дар бозӣ «кӯдак ҳамеша аз синну соли миёна ва рафтори муқаррарии ҳаррӯзааш болотар аст; вай дар мавриде, ки гуё аз худаш комилан болотар аст» [47, с.74]. Дар ин маврид метавон гуфт, ки бозии мусиқӣ-дидактикӣ усули шинохти воқеияти шахсият аст. Он аз ҷониби қувваҳои дохилӣ роҳнамоӣ карда мешавад ва бад-ин васила хонандаи хурдсол метавонад, ки дар як муддати кӯтоҳ асосҳои ибтидоӣ, вале хеле васеи фарҳанги инсониро азхуд кунад. Шояд бозӣ кӯдакро бо вазъиятҳои гуногуни нофаҳмо ба васваса меандозад, ки аз ӯ талаб мекунанд, ки шахсият, заковат ва эҷодкориро фаълоне зимни салоҳияти худ нишон диҳад.

Дар таҳқиқоти мазкур В.А. Белов чунин фикр баён кардааст, ки: “Ҳар

як бача бозӣ кардан ва эҷодкорона зиндагӣ кардан меҳаҳад. Ҳангоми омӯхтани рушди қобилият ва маҳорату малақаҳои мусиқии кӯдакон ошкор карда мешавад, ки самаранокии дарс тавассути истифодаи бозӣ дар муқоиса бо дигар фаъолиятҳо дучанд беҳтар мешавад. Тағйирот дар руҳияи кӯдак, ки дар натиҷаи бозии мусиқӣ ба амал меояд, чунон муҳим аст, ки дар психологияи он дар давраи таҳсилоти ибтидоӣ таъсири мусбат мерасонад” [35].

А.Н. Леонтьев қайд карда буд, ки “Дар бозии дидактикӣ форматсияҳои нави инкишоф кашф гардида, тавоноии маърифатӣ ба вучуд меояд, ки ин асоси пайдоиши ҳавасмандии кӯдакон мебошад.” [47, с.74].

Ба ақидаи Ш.А. Амонашвили: «Инкишофи пуршиддати бисёр функцияҳо то синни 7-9-солагии кӯдак ба амал меояд ва бинобар ин, дар ин синну сол эҳтиёҷ ба бозӣ, махсусан ба бозии мусиқӣ-дидактикӣ пурзӯр мешавад ва бозӣ ба як намуди фаъолият мубаддал мегардад, ки инкишофро идора мекунад. Он сифатҳои шахсии хонандаи хурдсол ва муносибати ӯро махсусан ба воқеият, баҳусус ба одамон ташаккул медиҳад» [13, с. 298].

Пеш аз он ки бозии мусиқӣ-дидактикӣ дар ҷараёни таълими дарсҳои суруд ва мусиқӣ дар ташаккули салоҳияти мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мавзӯи таҳқиқоти илмӣ гардад, он ҳамчун воситаи муҳимми таълим барои бачагон васеъ истифода мешавад. Мақоми хоси бозии мусиқиро дар шаклҳои гуногуни таълим, аз он муайян кардан лозим аст, ки бозӣ то андозае ба табиати кӯдак мувофиқ бошад. “Мақсади асосии аҳаммияти бозии мусиқӣ дидактикӣ барои ташаккули салоҳиятҳои мусиқӣ дар доираи эҳтиёҷоти ҳавасмандии кӯдак аст”, - қайд намудааст олими барҷаста Л.С. Виготский, ки он масъалаи эҳтиёҷотро ҳамчун маркази дарки аслии пайдоиши бозӣ ба миён гузоштаст [49, с. 41].

Аҳаммияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ на танҳо аз он иборат аст, ки кӯдак дорои шаклҳои нави фаъолият ва вазифаҳое, ки бо онҳо алоқаманд аст, гардад, инчунин зарур аст, ки дар бозӣ шакли нави психологии шаклҳо ба вучуд ояд.

Д.Б. Элконин чунин мешуморад, ки: “Бозӣ чор вазифаро иҷро мекунад, ки барои инсон аз ҳама муҳимманд:

- воситаи рушди соҳаи ҳавасмандӣ-эҳтиёҷот;
- воситаҳои ташаккули рафтори ихтиёрӣ;
- воситаҳои инкишоф додани амалҳои равонӣ;
- воситаҳои маърифатӣ” [163, с. 218].

Ин марҳилаҳоро метавон марҳилаҳои инкишофи вазифавии амалҳои равонӣ номид.

Яке аз навъҳои фаъол барои хонандаи хурдсол бозии мусиқӣ-дидактикӣ мебошад. Дар рафти бозӣ олами бачаҳо ба олами илм ва санъат пайваст мешавад. Дар ҷараёни бозӣ хонандаи хурдсол донишу маълумоти гуногунро озодона азбар намуда, тарбияи зебопарастияш рушд менамояд. Аз ин рӯ, аксар вақт, ҳатто он маводе, ки омӯзишаш дар дарс душвор аст ва барои хонанда дастнорас буд, дар ҷараёни бозӣ ӯ имконият пайдо мекунад, ки азхуд кунад.

Бозӣ барои ташкили коллективи дӯстона ва инчунин барои ташаккули мустақилият, муносибати мусбат ба меҳнат, барои ислоҳи баъзе кафолатҳои рафтори бачагони алоҳида ва ғайра аҳаммияти калон дорад. Ҳамаи ин аз таъсири омӯзишӣ дар заминаи амалҳои худ, ба таъсире, ки бозии дидактикӣ ба инкишофи равонии кӯдак, дар ташаккули шахсияти ӯ мерасонад, асос ёфтааст [133, с. 174].

Мақсади истифодаи бозии мусиқӣ-дидактикӣ инкишоф додани қобилияти мусиқӣ, фаъолияти эҷодӣ ва амиқтар кардани тасаввуроти кӯдакон дар бораи воситаҳои ифодаи мусиқӣ буда, дар маҷмӯъ таъсир расонидан ба рушди салоҳиятҳои мусиқии хонандагон мебошад.

Бачаҳо мавриди шунидани асарҳои мусиқӣ бояд ҳаракати ҳамвор ва ногаҳонии оҳанг, талаффуз мувофиқи суръат, шиддатнокӣ, (регистр), темп, тембр ва ғайраро фарқ карда, ҳаракатҳоеро иҷро кунанд, ки ба мувозинатии гурӯҳҳо партияҳо, нақшҳои амалкунанда мувофиқ бошанд (масалан: асари Ш.Сайфиддинов «Турнаҳо парвоз мекунанд ва бол мезананд»-ро «дар сози

рубоб навохтан» ва ғайра) [115, с. 62].

Фарқ кардани хосиятҳои садоҳои мусиқӣ (баландӣ, мадид, қувва, шиддатнокӣ, давомнокӣ, динамика, тембр) асоси инкишофи қобилиятҳои мусиқию ҳисси ро ташкил медиҳад (Н.А. Ветлугина). Кӯдакон дар раванди омӯзиш баъзе хосиятҳои овозҳоро ба осонӣ (шиддати қувва), баъзеи дигарро бо душвории зиёд (баландӣ, хеле баланд (форте), ҳамоҳангии зарбӣ) фарқ мекунанд [45].

Баъзан бозихоро аз рӯи намуди фаъолияти мусиқӣ, ки бо ёрии онҳо азхуд карда мешаванд, ба қисмҳо ҷудо мекунанд. Пас, Л.Н. Комиссаров барои инкишофи идроки мусиқӣ се гурӯҳи бозихои мусиқӣ дидактикиро муайян мекунад: фарқ кардани хусусияти мусиқӣ, унсурҳои тасвири оҳанг ва воситаҳои ифодаи мусиқӣ [110], [111, с. 43].

Аз ин рӯ, мо метавонем, ки тавассути ташкили бозихои мусиқию дидактикӣ ба хонандагони хурдсол роҳу усулҳои мухталифи сурудхонӣ, ҳаракатҳои зарбии мусиқӣ, нақшофарӣ, навохтани созҳои мусиқии бачагона, эҷоди суруд мусиқӣ ва ғайраро ёд диҳем.

Азбаски яке аз вазифаҳои асосии таҳқиқоти мо тарбияи мусиқии хонандагони хурдсол дар заминаи иҷрои бозихои мусиқӣ-дидактикӣ ва ба ин восита ташаккули салоҳияти онҳо мебошад, имкон дорад, ки ин бозихо ва дастурҳои мусиқӣ-дидактикӣ маҳз дар ҳамин замина, имкониятҳои онҳоро дар инкишофи ҳар як ҷузъи асосии бозии мусиқӣ-дидактикӣ ба танзим дароварда, хусусиятҳои психологӣ эҳсос, тасвирҳои мусиқӣ ва шунавоӣ ва ҳисси зарби онҳоро тараққӣ диҳад. Дар натиҷаи таҳқиқоти назариявӣ маълум гардид, ки ҷиҳати ташаккули рафоқат ва ҳамдигарфаҳмӣ, мустақиллона амал кардан, меҳнатдӯстӣ, беҳтар шудани ахлоқи рафтор, муоширату ҳамкорӣ ва, аз ҳама асосӣ, ҷиҳати рушди салоҳиятҳои мусиқиву эҷодӣ ва маърифатии хонандагони хурдсол бозихои мусиқӣ-дидактикӣ нақши муайян мегузоранд.

Аҳамияти бозихои мусиқӣ-дидактикӣ дар раванди тарбияи мусиқии мактаббачагони хурдсолро аз ҳад зиёд арзёбӣ кардан душвор аст. Ин бозихо на танҳо ба рушди малақаҳои мусиқӣ мусоидат мекунанд, балки фазои

дӯстона ва ҳамкорӣ фароҳам меоранд, ки махсусан дар фаъолияти дастаҷамъӣ муҳим аст. Тавассути унсурҳои бозӣ, кӯдакон гӯш кардани якдигарро меомӯзанд, забони муштарак пайдо мекунанд ва муошират мекунанд, ки малакаҳои иҷтимоӣ ва зехни эҳсосии онҳоро ташаккул медиҳанд.

Ғайр аз он, бозиҳои мусиқӣ ва дидактикӣ ба рушди тафаккури эҷодӣ мусоидат мекунанд. Ҳангоми иҷрои вазифаҳои гуногун, кӯдакон шахсияти худро нишон медиҳанд, дар назди худ вазифаҳои нав мегузоранд ва ҳалли ғайримуқаррариро пайдо мекунанд. Ин барои ташаккули муносибати эҷодӣ на танҳо дар мусиқӣ, балки дар дигар соҳаҳои ҳаёти онҳо шароити мусоид фароҳам меорад.

Инчунин бояд қайд кард, ки иштироки мунтазам дар чунин бозиҳо ба таҳкими заминаи эҳсосӣ мусоидат мекунад. Мусиқӣ, ҳамчун як шакли санъат, доираи васеи ифодаи эҳсосот дорад ва тавассути бозӣ кӯдакон шинохтан ва идора кардани эҳсосоти худро меомӯзанд. Чунин фаҳмиш на танҳо барои рушди мусиқии онҳо, балки барои некуахлоқии умумии равонӣ ва эҳсосотӣ низ муҳим аст.

Илова бар ин, бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ барои робитаҳои байнисоҳавӣ имконият фароҳам меоранд, ки ин махсусан дар мактаби ибтидоӣ муҳим аст. Ҳамгироии мусиқӣ бо дигар фанҳои таълимӣ ба азхудкунии амиқи мавод ва рушди тафаккури ҳамаҷониба мусоидат мекунад. Масалан, тавассути мусиқӣ математикаро омӯхтан мумкин аст, ритм ва сохтори садоҳо бо мафҳуми қисмҳо ва рақамҳо хуб мувофиқат мекунанд. Ин омӯзишро шавқовартар ва муассиртар мекунад.

Бозиҳо инчунин ба рушди диққат ва тамаркуз дар кӯдакон мусоидат мекунанд. Раванди иҷро ё гӯш кардани мусиқӣ тамаркузро талаб мекунад, ки дар навбати худ ба беҳтар шудани фаъолияти таълимӣ мусоидат мекунад. Кӯдакон шунидани тафсилотро меомӯзанд, ба нозуқиҳо диққат медиҳанд, ки ин ба дарки онҳо дар бораи мундариҷаи мусиқӣ ва таълимӣ таъсири мусбат мерасонад. Хулоса, аҳаммияти бозиҳои мусиқӣ ва дидактикӣ дар раванди

тарбияи мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ набояд нодида гирифта шавад. Онҳо неруи пурқувватро барои ташаккули шахсияти ҷамоҳанг инкишофёфта, дорои малақаҳои зарурии иҷтимоӣ ва эҳсосотӣ ва тафаккури эҷодӣ, ки асоси омӯзиш ва фаъолияти бомуваффақияти оянда мебошад, дар бар мегиранд.

Ҳамин тариқ, бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар раванди тарбияи мусиқӣ воситаи муҳим мегарданд. Онҳо қобилияти ҳамгироии ҷанбаҳои гуногуни омӯзишро фароҳам меоранд аз рушди малақаҳои шунавоӣ то ташаккули дарки эстетикӣ мусиқӣ. Шакли бозии омӯзиш муҳити ҳавасмандкунандаро фароҳам меорад, ки дар он кӯдакон метавонанд тасвирҳои мусиқиро озодона омӯзанд ва эҳсосоти худро баён кунанд, ки ин дар навбати худ ба рушди эҷодии онҳо мусоидат мекунад.

Ғайр аз он, чунин бозиҳо ба беҳтар шудани ҳамкории хонандагон мусоидат мекунад. Дар гурӯҳҳо кор карда, кӯдакон гӯш кардани якдигар, мубодилаи афкор ва дастгирии ҳамсарони худро меомӯзанд, ки ҳисси ҳамдигарфаҳмӣ ва дӯстиро тақвият медиҳанд. Ин ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ ва қобилияти ҳамкории онҳо таъсири мустақим дорад, ки барои омӯзиш ва ҳамгироии минбаъдаи онҳо ба коллектив муҳим аст.

Ҷанбаи муҳим таъсири бозиҳои мусиқӣ ва дидактикӣ ба рушди малақаҳои устувор, ба монанди ҳисси ритм, дарки оҳанг ва хотираи мусиқӣ мебошад. Ин малақаҳое, ки дар бозӣ ба даст оварда шудаанд, барои фаҳмиши амиқи мусиқӣ ва баъдан барои омӯзиши бомуваффақият дар фанҳои мусиқӣ асос мешаванд. Дар маҷмӯъ, бозиҳои мусиқӣ воситаи муассир барои тарбияи ҷамоҳангии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мебошанд, ки ҳам ба рушди мусиқӣ ва ҳам ба рушди шахсии онҳо мусоидат мекунад.

Ғайр аз он, ҳамгироии бозиҳои мусиқӣ ва дидактикӣ ба раванди таълим ба омӯзгорон имкон медиҳад, ки омӯзишро ба ниёзҳои инфиродии хонандагон мутобиқ кунанд. Ҳар як кӯдак беназир аст ва усулҳои бозӣ барои муайян кардани ҷиҳатҳои қавӣ, хоҳ дарки шунавоӣ, эҷодкорӣ ё қобилияти тақлидкорӣ кумак мекунад. Ин ба эҷоди равиши фардӣ бештар ба омӯзиш

мусоидат мекунад, ки таваччуҳ ва чалби кӯдаконро ба фаъолияти мусиқӣ афзоиш медиҳад.

Инчунин, нақши волидонро дар ин замина фаромӯш кардан мумкин нест. Чалби оила ба бозиҳои мусиқӣ ва дидактикӣ ба таҳкими робитаҳои байни кӯдакон ва волидон тавассути фароҳам овардани фазои дастгирӣ ва лаззат бурдан аз мусиқӣ кумак мекунад. Машғулиятҳои муштарак метавонанд робитаҳои оилавиرو мустақкам кунанд ва барои тарбияи минбаъдаи мусиқӣ берун аз муассисаи таълимӣ замина гузоранд.

Хулоса, бозиҳои мусиқӣ ва дидактикӣ на танҳо малакаҳои мусиқӣ, балки салоҳиятҳои ҳаётан муҳимми иҷтимоӣ ва эҳсосиро низ ташаккул медиҳанд. Онҳо дарҳои ҷаҳони мусиқиро мекушоянд ва ба рушди ҳамаҷонибаи шахсият мусоидат мекунанд. Ҳамин тариқ, онҳо қисми ҷудонашавандаи таълими мусиқии муосир шуда, онро бо имкониятҳо ва равишҳои нав ғанӣ мегардонанд.

Илова ба ин, омӯзиши назариявӣ ва таҳлилу баррасии масъала ошкор сохт, ки истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ тасаввуроти бачагонро дар бораи воситаҳои ифодаи мусиқӣ амиқтару возеҳтар менамояд ва ба фаъолияти иҷрокунандагии хонандагон таъсири ҳаматарафа мерасонад. Бинобар ин, метавонем мутмаинона изҳор кунем, ки таълиму тарбия ва истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар ҷараёни он ба рушди шахсияти хонандагони хурдсол аз ҷиҳати руҳиву равонӣ, ҷисмонӣ ва, аз ҳама муҳим, ба ташаккули салоҳиятҳои ҳаётан муҳими онҳо ҳаматарафа мусоидат мекунад.

1.3. Шароитҳои мусиқӣ-педагогии ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни ташкили бозичҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар раванди дарсҳои суруд ва мусиқӣ

Дар таҳқиқоти фалсафӣ, психологӣ ва мусиқӣ-педагогӣ ағлабан таъкид шудааст, ки барои ташкили шароитҳои педагогӣ маҷмуи объектҳо барои пайдоиш, мавҷудият ё тағйирёбии ашё ва симои додаси заруранд.

Оид ба ногузирии фароҳамсозии шароитҳои педагогии зарурӣ, ки рушди салоҳиятҳои кӯдакро бо истифода аз намудҳои мухталифи бозичҳои мусиқӣ-дидактикӣ таъмин карда метавонанд, муҳаққиқони варзидаи илми педагогика мулоҳизаву афкори зиёд иброз кардаанд. Масалан, Г.Кершенштейнер дар ин маврид таъкид кардааст, ки: “Салоҳияти кӯдакон як раванди стихиявӣ, новобаста аз шароити зиндагӣ, тарбия ва таълим, ки нақши он ба мушоҳидаи кӯдак маҳдуд аст ва кӯдак бидуни таъсири мунтазам ва дақиқ, аз сабаби набудани малакаҳои визуалӣ то бадеӣ инкишоф меёбад” [51].

К.Н. Вентсел кӯшиш мекардааст, ки худро аз тадбирҳои ташаббуси хонандагонро ҳалалдоркунанда канораҷӯӣ намояд ва шогирдонро ба эҷодкорӣ ва иҷрои бозичҳои мусиқӣ-дидактикӣ зери садои сурудҳои дигарон, на сурудҳои эҷодкардаи худ даъват мекард.

Мавзуи фароҳамсозии шароити педагогии ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсолро муҳаққиқон Н.А.Ветлугина, Т.С.Комарова, И.В.Груздова ва ҷанде дигарон ба таври муфассал таҳлилу баррасӣ кардаанд [46], [53].

Муҳаққиқ Н.А.Ветлугина бошад принсипи ташаккули салоҳиятҳои хонандагони хурдсолро ҳангоми иҷрои фаъолиятҳои вобаста ба бозичҳои мусиқӣ- дидактикӣ бо кӯдакон муайян кардааст. Мавсуф таъкид кардааст, ки: “Дар зери таъсири шавқу ҳаваси маърифатӣ, ки дар муносибати фаъолони мавриди иҷрои бозичҳои мусиқӣ-дидактикӣ зоҳир мегардад, яъне салоҳияти кӯдакон ташаккул ёфта, пеш аз ҳама, дар ҳамин замина сифати дониш тағйир меёбад, яъне он мукамалтар, равшантар, ҳаёлноктар мегардад. Дар

мавҷудияти шавқ кӯдак маводи таълимиро осонтар ва устувортар азхуд намуда, онро зуд ва образнок такрор мекунад. Шавқу ҳаваси маърифатии хонандаи хурдсол дар ҳамон намудҳои салоҳияти кӯдак зоҳир мегардад, ки агар он мавҷуд бошад, боз ҳам шавқовартар, бойтар, пурмазмунтар ва бомасъулияттар мегардад” [2, с. 207].

Дар марҳалаи дуюм Н.А. Ветлугина тарзҳои ҳаракат дар зерин овози мусиқӣ, санъати рақс, овози сози мусиқӣ, калимаҳо, мутобиқномаи тавсия медиҳад.

Марҳилаи сеюм ташаккули усулҳои амали қобилияти кӯдакони тавассути ташкили мустақилонаи бозии мусиқӣ-дидактикӣ ва намоишномаҳо фаро мегирад. Дар ин ҷо маводи нав пайдо мегардад. Табиист, ки бача ба сифати маводи худ шавқу рағбат дорад, кӯшиш мекунад, ки зимни ташаккули салоҳияти худ онро мукамал созад. Агар эҳсос намояд, ки ин кор на танҳо барои ӯ, балки барои атрофиёнаш низ ҷолиб аст, ӯ мекӯшад, ки таҷрибаи худро мукамал намояд, бинобар ин, таҳлили маводе, ки калонсолон онро анҷом медиҳанд, хеле муҳим аст.

Яке аз роҳҳои ташаккули салоҳияти мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни иҷрои бозии мусиқӣ-дидактикӣ мавриди истифода қарор додани супоришҳои таъсиррасонандаи омӯзгор ба ҳисоб меравад. Зеро тарбиягирандагон дар вақти зарурати пайвастан, бадохатан, (импровизатсия) пайдо намудан ва ташаккулёбии ҳаракат дар бозии нав зимни фаъолияти мусиқии зарбӣ бароҳмонда мегузаранд.

Яке аз ҷанбаҳои калидии бозии мусиқӣ-дидактикӣ ҳамкориҳои хонандагон ва омӯзгорон мебошад. Омӯзгор ҳамчун роҳнамои ботаҷриба вазифаҳои махсусро истифода мебарад, ки кӯдакони на танҳо гӯш мекунанд, балки дар раванди мусиқӣ фаъолон иштирок мекунанд. Ин ба рушди шунавоӣ, ритм ва хотираи мусиқӣ мусоидат мекунад.

Дар доираи чунин бозии кӯдакони фарқ кардани тембрҳои асбобҳои меомӯзанд ва инчунин муносибати байни ҳаракат, садо ва эҳсосотро мефаҳманд. Тақлидкорӣ воситаи муҳим барои ташаккули тафаккури эҷодӣ

мегардад. Вақте ки хонандагон имконият пайдо мекунанд, ки мустақилона бо садо ва ҳаракат озмоиш кунанд, онҳо дарк мекунанд, ки мусиқӣ на танҳо маҷмуи садоҳо, балки тамоми забони баён аст. Дар ин замина, вазифаҳои фаъол ва гуногун, ки омӯзгор вобаста ба ҳадафҳои дарс интихоб мекунад, барои кӯдакон ҳавасмандии қавӣ мегардад.

Ҳамин тариқ, истифодаи вазифаҳои таъсиррасон имкон медиҳад, ки дар дарсҳои фазои самаранок эҷод карда шавад, ки дар он ҳар як бозӣ на танҳо вақтхушӣ, балки раванди омӯзишӣ низ мегардад. Хонандагон салоҳиятҳои мусиқиро бо хушнудӣ аз худ мекунанд, ки аз эҷодиёти якҷоя хурсандӣ ҳис мекунанд, ки дар ниҳоят ба фаҳмиши амиқи мусиқӣ оварда мерасонад.

Қисми муҳими бозиҳои мусиқӣ ва дидактикӣ фароҳам овардани фазои эътимод ва эҳтиром байни хонандагон ва омӯзгорон мебошад. Омӯзгор на танҳо кӯдаконро таълим медиҳад, балки ба эҷодкорӣ илҳом мебахшад ва ба онҳо имкон медиҳад, ки фикру ҳиссиёти худро тавассути мусиқӣ овозона баён кунанд. Дар чунин шароит, хонандагон ба таҷрибаҳо ва ҷустуҷӯи мустақилона бештар кушода мешаванд, ки ин ба рушди онҳо ҳамчун навозанда мусоидат мекунад.

Ғайр аз он, супоришҳои фаъол, ки ба кор дар гурӯҳ диққат медиҳанд, ба рушди малакаҳои ҳамкорӣ ва коммуникатсия мусоидат мекунанд. Кӯдакон гӯш кардани якдигарро меомӯзанд, созиш мекунанд ва якҷоя мушкилоти эҷодиро ҳал мекунанд. Ин на танҳо салоҳиятҳои мусиқӣ, балки иҷтимоӣ низ эҷод мекунад, ки дар ҳама ҷабҳаҳои ҳаёт муҳиманд. Тақлидкорӣ ба хонандагон имкон медиҳад, ки услубҳо ва жанрҳои гуногуни мусиқиро омӯхта, таҷрибаи бадеии онҳоро ғанӣ гардонанд. Истифодаи асбобҳои гуногун, истифодаи овозҳои худ ҳамчун асбобҳои мусиқӣ ва эҷоди эффектҳои садоӣ ба онҳо кумак мекунад, ки тасаввуроти худро дар бораи мусиқӣ васеъ кунанд. Ин як раванди фаромӯшнашаванда аст, ки на танҳо диққати кӯдаконро ба худ ҷалб мекунад, балки омӯзишро шавқовар ва бой мегардонад.

Ҳамин тариқ, бозиҳои мусиқӣ ва дидактикӣ қисми ҷудонашавандаи

раванди таълим шуда, онро ба як сафари фаъол, шодмонӣ ва эҷодӣ ба ҷаҳони мусиқӣ табдил медиҳанд.

Н.А. Ветлугина дар асари худ «Муносибати босалоҳияти таълим дар синф» марҳилаҳои мураккаби вазифаҳои ташаккули салоҳияти кӯдакро тавсиф карда, аз ҷумла, таъкид намудааст:

- «Вазифаҳои, ки аз кӯдакон талаб карда мешавад, дар ибтидо бояд ба фаъолияти ташаккули салоҳияти мусиқии онҳо равона карда шаванд. Кӯдакон якҷоя бо омӯзгор амал карда, дар баъзе ҳолатҳо худро нишон дода интонатсияҳои оҳангро бадоҳатан ба садоҳои гуногун тақлид мекунанд ва роҳҳои интиқоли як намуди ҳаракатҳои характерициро меомӯзанд.

- Вазифаҳои, ки боиси ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли амалҳои мақсаднок дар кӯдакон мегарданд. Ҳангоми ҳалли ин гуна масъалаҳо кӯдак мефаҳмад, ки дар заминаи масъалаҳои дорои қолабҳои кӯҳна комбинатсияҳои навро пайдо кардан ва корҳои қаблан иҷрошударо метавонад рушд диҳад.

- Вазифаҳои, ки ташкили мустиқилонаи бозии мусиқӣ-дидактикии кӯдаконро пешкаш мекунанд. Онҳо худашон дар бораи мафҳуми бозӣ, суруд, рақс, ҳикоя фикр намуда, амалҳои худро ба нақша мегарданд, воситаҳои ташкили бозии зимни салоҳиятҳои онҳо интихоб мекунанд» [13, с. 319].

Раванди таҳқиқоти диссертатсионӣ ва корҳои озмоишии баргузоркардаи мо, пеш аз ҳама, нишон доданд, ки вазифагузориҳои шавқовару рангин ва ҷанбаҳои гуногундошта ҳангоми иҷрои бозӣ аз ҳама техникаи сертаъсир ва самараноки педагогии омӯзгор ҷиҳати ташаккули фаъолияти зеҳнии хонандагони хурдсол маҳсуб меёбад ва он, яъне техникаи омӯзгор, дар ташаккули салоҳияти мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ хеле муҳим буда, ба омӯзгор зарур аст, ки ин салоҳияти касбии худро мунтазам тақмил диҳад.

Дуҷум, ба назар гирифтани шавқу ҳавас, майл ва қобилияти кӯдакон.

Сеҷум, алоқамандӣ байни вазифаҳои таълимӣ ва ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол дар синф дуруст мукаммал карда шаванд.

Чорум, тағйир додани вазифаҳои салоҳияти кӯдакон вобаста ба синну

соли онҳо ва дар ин асос иҷрои намудҳои гуногуни фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ.

Ба таври оптималӣ шаклҳои фардӣ ва коллективии бозиро ба ҳам пайвастан лозим аст.

А.Н. Зимина зимни таҳқиқоти худ чунин мешуморад: «Фаъолияти бача дар ҷараёни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, ин шунидан ва дарки фаъолони мусиқист, ки воқуниши ғавриро талаб мекунад. Ин дарки баланди мусиқӣ, бо эҳсос қардан, фарқ қардан, шинохти овози мусиқӣ, ки ба воситаҳои ифодакунандаи мусиқӣ алоқаманд буда, ба инкишофи дарки таассуротҳои мусиқӣ, таваҷҷуҳ, хотира ва ташаббуси ташаккули салоҳияти кӯдак зимни бозиҳои мусиқӣ- дидактикӣ мусоидат мекунад» [1, с. 119].

Ба андешаи Т.Г. Казакова: “Барои ғавол қардонидани бачаҳо ҳуди омӯзгор бояд ғавол бошад. Пеш аз ҳама, ба кӯдакон омӯзонидан лозим аст, ки намуд ва падидаҳои ғаволони дарк намоянд, ки барои ин шаклҳои самарабахшро истифода баранд: мисли имтиҳон, бозӣ, унсурҳои бозӣ-драмасозӣ, таҳлил, баҳодиҳии зебоипарастӣ дар иҷрои бозӣ, намоиши усулҳо, тавзеҳ, саволҳо, истифодаи таҷрибаи шахсии кӯдакон, намоиш додани усулҳои гуногуни бозӣ аз ҷониби кӯдакон ва омӯзгор” [97].

Аз нуқтаи назари Н.С. Карпинская “Фаъолияти бачагон дар синф ҳар қадар пурзӯртар зоҳир шавад, натиҷаҳо ҳамон қадар самарабахштар мешаванд ва дараҷаи фаъолият ва сатҳи шуур аз синну сол ва хусусиятҳои фардии кӯдакони синфи ибтидоӣ вобаста аст” [108].

Дар раванди азхудкунии дидактикаи мусиқӣ мустақилият дар натиҷаи фаъолиятҳои, ки ба ташкили бозиҳо, таассуроти маҳорат ва рушди зеҳнӣ равона шудаанд, ба даст оварда мешавад. Дар ин ҳолат, мустақилият барои рушди саводнокии мусиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ, хусусан дар синни хурдсолӣ, имкониятҳои қалон фароҳам меорад. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф зарур аст, ки кӯдакон ташаббусро аз даст надиханд ва малака ва малакаҳои дар мактаб омӯхташонро озодона истифода баранд. Бояд таъкид сохт, ки дар ҷараёни иҷрои бозиҳои мусиқӣ мустақилият, ҳавасмандӣ ва

ташаббуси хонандагони хурдсол рушд мекунанд.

Чанбаи муҳими ташаккули мустақилияти мусиқӣ фароҳам овардани шароит барои чалби фаъолонаи кӯдакон ба раванди фаъолияти таълимӣ мебошад. Бозихое, ки барои рушди шунавоӣ ва ритми мусиқӣ сохта шудаанд, на танҳо ба рушди маърифатӣ, балки ба рушди эҳсосии хонандагон мусоидат мекунанд. Онҳо ба кӯдакон таълим медиҳанд, ки қарор қабул кунанд, дар гурӯҳ кор кунанд ва эҳсосоти худро тавассути мусиқӣ баён кунанд. Ин мувофиқати байни бозӣ ва омӯзиш раванди азхудкунии малакаҳои мусиқиро шавқовар ва хотирмон мекунад.

Гуногунии шаклҳои бозӣ, ба монанди саҳнаҳо, викторинаҳои мусиқӣ ё вазифаҳои бадохатона, (импровизатсионӣ) ба кӯдакон имкон медиҳад, ки бо воситаҳои мусиқӣ озодона озмоиш кунанд. Кӯдакон имконият пайдо мекунанд, ки эҷодкор бошанд ва муносибати беназири худро ба иҷрои асарҳои мусиқӣ пайдо кунанд. Чунин фазои дастгирӣ ва озодӣ барои рушди эътимод ба худ шароити мусоид фароҳам меорад.

Ҳамин тариқ, дидактикаи мусиқии ба бозӣ асосёфта ба азхудкунии амиқи мавод мусоидат мекунад. Муҳим аст, ки омӯзгорон ва волидон ба аҳаммияти ташаббус диққат диҳанд ва хоҳиши кӯдаконро барои мустақилона омӯхтани мусиқӣ дастгирӣ кунанд. Масалан, саводнокии мусиқӣ на танҳо маҷмуи дониш, балки тарзи ифодаи худ мегардад.

Фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ яке аз шаклҳои мураккаби фаъолияти мусиқӣ мебошад. Зеро фаъолияти мустақилонаи бозихои мусиқӣ-дидактикӣ бо ташаббус ва ширкати бевоситаи ҳуди хонандагон ва бо таъсири омӯзгор зухур карда, рӯи кор меояд ва аз қобилияту маҳорати хонандагон вобаста аст.

Вижагии фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ дар он аст, ки омӯзгор ҳамчун роҳбалад амал карда, манфиат ва талаботи бозии мусиқӣ-дидактикии хонандагонро ба инобат мегарад ва худро на ҳамчун ташкилкунандаи фаъл, балки ҳамчун иштирокчии бозӣ нишон медиҳад.

Муваффақияти мустақилияти мусиқӣ инчунин аз ҳамгирии услубҳо

ва жанрҳои гуногуни мусиқӣ ба раванди таълим вобаста аст. Бо шинос кардани кӯдакон бо фарҳанги гуногуни мусиқӣ, мо на танҳо уфукҳои онҳоро васеъ мекунем, балки ба ташаккули афзалиятҳои инфиродӣ мусоидат мекунем. Кӯдакон метавонанд аз мусиқии халқӣ, классикӣ ё садои муосир илҳом гиранд, ки дар навбати худ дарки эҷодии онҳоро ғанӣ мегардонанд.

Бояд қайд кард, ки рушди мустақилияти мусиқӣ ҷалби волидонро талаб мекунад. Иштироки онҳо дар раванди таълим, хоҳ дар машғулиятҳои муштарак ва хоҳ дар концертҳо, муҳити дастгирикунандаро ба вучуд меорад, ки дар он кӯдак аҳаммиати кӯшишҳои худро эҳсос мекунад. Волидон на танҳо шунавандагон, балки шарикони саёҳати мусиқӣ низ мешаванд, ки ин ҳавасмандии кӯдакро тақвият медиҳад.

Илова бар ин, нақши технологияҳои муосирро таъкид кардан лозим аст. Воситаҳо ва барномаҳои рақамӣ омӯзиши мусиқиро дастрастар ва шавқовартар мекунанд. Кӯдакон метавонанд ба осонӣ захираҳои заруриро барои худшиносӣ ва рушди худ пайдо кунанд, ки ин ба мустақилияти онҳо дар омӯзиши забони мусиқӣ мусоидат мекунад.

Ҳамин тариқ, мустақилияти мусиқӣ ин раванди гуногунҷабҳа мебошад, ки дастгирии калонсолон, гуногунии услубҳои мусиқӣ ва истифодаи технологияро дар бар мегирад ва бо ин роҳ барои рушди ҳамоҳангии мусиқидорони ҷавон шароит фароҳам меорад.

Хулоса, омили муҳимми интихоби ин ё он намуди фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикии кӯдакон фароҳамсозии шароитҳои педагогӣ психологӣ, ба монанди мавҷудияти созҳои мусиқӣ, бозичаҳо, маводи ороишӣ ва таҷҳизоти дигари зарурӣ ҷиҳати иҷрои бозӣ мебошад.

Барои он ки фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикии мактаббачагони хурдсол ташаккул ёбад, бояд шароитҳои зерини педагогӣ муҳайё карда шаванд:

1) *Қобилият ва малакаҳои устувори дарки мусиқӣ, сурудхонӣ, ҳаракатҳои зарбҳои мусиқӣ ва навохтани асбобҳои мусиқии кӯдакон дар ҷараёни иҷрои бозии мусиқӣ ва дидактикӣ.*

Кӯдакон дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ дар мавриди иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ миқдори муайяни дониш, қобилият ва намудҳои гуногуни малакаи фаъолияти мусиқиро ноил мегарданд. Инкишофи фаъолияти зехнӣ на танҳо доираи хеле васеи маҳорат ва малака, балки азхуд намудани усулҳои дар шароити нав гузарондани онҳоро талаб мекунад. Дар дарси суруд ва мусиқӣ омӯзгор бояд ба ҳалли масъалаҳое, ки ба тарбия ташаббус, мустақилият ва фаъолияти бачаҳо дар раванди иҷрои бозӣ, ташаккул додани тарзу усулҳои амалии мустақилона дар намудҳои гуногуни фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикии заруранд, диққати махсус диҳад.

Тавсия карда мешавад, ки ҳангоми ҳалли масъалаҳои инкишофи дарки мусиқӣ ба чунин усулҳои амал, монанди мустақилона шунавонидани асарҳои мусиқӣ, фарқ намудани табиати мусиқӣ дар заминаи асари мусиқии дар жанрҳои гуногуни мусиқӣ эҷодгардида ва зимни иҷро намудан диққати махсус додан зарур аст. Ташаккул додани шавқу рағбат ба мусиқӣ, ғанӣ гардонидани таассуроти мусиқии кӯдакон, васеъ кардани ҷаҳонбинии мусиқии онҳо, шинос намудани хонандагон бо давраҳои мусиқӣ ва услубҳои гуногун, ба онҳо омӯзонидани тарзи муқоисаи асарҳо ва ёфтани роҳҳои мувофиқи ифодаи таассуроти мусиқӣ дар чараёни иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ муҳим аст.

Ҳангоми сурудхонӣ тавассути дарки фаъолони асарҳои овозӣ мустақилият ва характери бачагон ошкор гардида, қобилияти баён ҳангоми иҷрои бозӣ дар хонандагони хурдсол ташаккул меёбад. Дар дарсҳои суруд мусиқӣ аснои фаъолияти бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ бояд ба сурудхонӣ ва таҳти навои мусиқӣ рақсидани бачагон диққат дода шавад, зеро маҳз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ бештар дар чунин намудҳо ташкил карда мешаванд.

Бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар самти иҷрои тақлидкоронаи суруд ба зухурёбии фаъолияти хонандагони хурдсол мусоидат мекунанд. Дар ин синну сол онҳо метавонанд оҳангҳои одиро тақлид кунанд, суруди “Алла”-ро зери садои мусиқӣ тавассути иҷрои нақши модар иҷро кунанд, ба садои

парандагон тақлид намоянд, ба бозихои бачагонаи “Гулгардонӣ”, иҷрои нақши Бобои деҳқон зери сурудду оҳангҳои наврӯзӣ ва баҳорона машғул шаванд, ки ба ташаккули салоҳиятҳои асосии онҳо замина мегардад, чунки зимни вазифаи таҳқиқот хонандагони хурдсол дар оянда ба матни пешниҳоднамудаи омӯзгор бадоҳатан ба онҳо оҳанг эҷод карда тавонанд ё дар жанри муайян ба матни худ шаклҳои содаи сурудро созанд. Дар вақти бадоҳатан офаридани (импровизатсияи) оҳанги суруд зарур аст, ки хонандагон на танҳо ба асарҳои омӯзонидаи омӯзгор тақлид кунанд, балки интонатсияҳои асарҳои санъати мусиқиро ҳам мисли меъёрҳои додашуда дар суруд ва мусиқӣ мавриди ташаккули салоҳияташон дарк намоянд.

Ҳангоми иҷрои фаъолиятҳои мусиқии зарбӣ ва истифодаи шаклҳои бозихои мусиқӣ-дидактикӣ, ки дар ташаккули салоҳияти хонандагон мусоидат мекунанд, омӯзгор бояд талош кунад, ки вазъиятҳои ба вучуд оварад, ки дар он кӯдак на танҳо аз рӯи намоиш ё шакли ҳаракат амал кунад, балки худ тарзи амал ё характери ҳаракатро мувофиқи он пешниҳод намояд, яъне суръати иҷрои амалро вобаста ба характери асари мусиқӣ муайян намояд.

Машқҳои мусиқӣ-зарбӣ, бозихои мусиқӣ-дидактикӣ ва рақсҳои гуногунҷабҳа салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоиро тавассути фароҳамсозии шароитҳои мусоиди педагогӣ ташаккул дода, серҳаракатӣ ва қобилияти зеҳнӣ эҷодии онҳоро вусъат мебахшанд.

Кӯдакон усулҳои навохтани металлофон, ксилофон, фортепиано, ҳамчунин соҳҳои миллии мусиқӣ доира, таблак, дутор, шайпур ва дигар соҳоро азхуд намуда, малакаҳои ҳосилшударо тавассути озмоиш ва ислоҳи ҳатогӣ дар фаъолияти мустақилонаи азхудкунӣ мустаҳкам мекунанд. Ба шарте ки бо шумидан навохтавро аз худ намоянд. Кӯдакон кӯшиш менамоянд, ки он оҳангҳои шиносро аз ҳаёти ҳаррӯза бигиранд, ки дар онҳо гардишҳои одии зарбӣ ва мелодикӣ мавҷуд бошанд ва онҳо аз уҳдаи дарки онҳо бароянд [105], [119], [120].

Хулоса, дар аксар шаклҳои фаъолияти мусиқӣ ташаккули мустақилият

ва фаъолият бо раванди таълим алоқаманд буда, он бояд эҷоди вазъиятҳои проблемавӣ, дарёфт ва таҳияи гунаҳои мухталифи ҳалли вазифаҳои пешомада аз ҷониби кӯдаконро таъмин созад. Раванди бозии мусиқӣ-дидактикӣ шароит фароҳам месозад, ки кӯдакон ба худомӯзӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ ташвиқ карда шаванд ва дар онҳо мустақилият дар ҳаёти ҳаррӯза зухур ёбад ва бадин васила, фаъолияти таълимиро ба ташаккули салоҳиятҳои мусиқии хонандагони хурдсол равона созем.

2) *Мавҷудияти захираи таассуроти мусиқӣ ва зебоипарастӣ, ки хонандагони хурдсол дар машғулиятҳои суруду мусиқӣ ва бозӣ, идҳо, лаҳзаҳои фароғатӣ мегиранд.*

Хонандагони синфҳои ибтидоӣ пайваста аз фаъолиятҳои иҷроӣ ва эҷодии ба худашон писанд, ки дар зиндагии онҳо руҳ медиҳанд, истифода мебаранд.

Бозӣҳои нави дидактикӣ-мусиқии ғайриодӣ таассуроти кӯдаконро ғани гардонида ва муддати тулонӣ дар хотираи онҳо нигоҳ дошта шуда, ба ташаккули салоҳиятҳои мусиқии онҳо мусоидат мекунад. Аз ҷумла, идҳо ба психикаи кӯдак таассуроти фаромӯшнашуниданӣ гузошта, таъсири мураккабии ид ва фароғат – дар маҷмӯъ, ҳамзамон таъсири овозҳои мусиқӣ, дар муҳити зебоипарастӣ ва зери таъсири объектӣ-фазоӣ, либосҳои рангоранг ва талаффузи гуногунии интонатсияи калимаҳо, ки дар ҳаракат, имову ишора ва чизҳои дигар ифода меёбанд, ба таври муайян ҳиссагузор мешаванд.

Дар баробари ин, бисёр хуб мешуд, агар ба шаклҳои мухталифи бозӣҳои мусиқӣ-дидактикӣ усулҳои эҷодиву театрӣ, режиссёриву тақлидкорӣ ва рақобати бадеӣ шомил карда шаванд. Чорабинӣҳои идонаро бояд худи кӯдакон тарҳрезӣ ва омода созанд. Кӯдакон ба шаклҳои муташаккилӣ дар вақти иҷрои бозӣҳои дидактикӣ-мусиқӣ фаъолон ва мустақилон амал кардан одат карда, амалияи мустақилон фаъолият намуданро бештар ва осонтар меомӯзанд.

3. *Ташкили муҳити субъектӣ-фазоӣ*

Яке аз воситаи ҳавасмандсозии фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикии

кӯдакон муҳити объектӣ-фазой маҳсуб меёбад. Интихоби созҳои мусиқӣ, бозичаҳо ва дастуру асбобҳо барои ҳар як гурӯҳ, бо назардошти хусусиятҳои синнусолӣ ҷойгиркунии мувофиқи онҳо, басомади ҷорӣ кардани онҳо муҳити зарурии объективии инкишофро фароҳам оварда, кӯдакро ба иҷрои амалҳои мустақилонаи бозӣ равона месозад ва шавқу рағбати онҳоро ба фаъолияти мустақилона ҷалб менамояд.

Бояд маҳсус таъкид кард, ки дар муҳити таълимиву тарбиявӣ, алалхусус, зимни иҷрои бозихои дидактикӣ, хонандагони хурдсол бояд худро мустақил ва озод ҳис карда, ба таври дилхоҳ бозиро иҷро кунанд ва дар ҷараёни бозӣ, тавре ки ба онҳо маъқул ва қулай аст, ба раванди бозӣ тағйироти дилхоҳи худро ворид созанд.

4.Роҳбарии ғайримустақими омӯзгор

Фаъолияти бозихои мусиқӣ-дидактикии фаъол, ки бо ибтикори худи хонандагони хурдсол зухур мекунад, аз ҷониби омӯзгор роҳнамоии ғайримустақимро тақозо мекунад. Омӯзгор дар гурӯҳ вазъияти ҷустуҷӯиро ба вуҷуд оварда, хонандагонро ба иҷрои фаъоли бозихои мусиқӣ-дидактикӣ водор месозад ва ҷараёни фаъолияти мустақилонаи бозиро ба танзим мебарорад. Инчунин фаъолият (бачаҳоро бо маълумоти ғайриҷашмдошт, бозии дидактикӣ-мусиқӣ нишон додани усулҳои амал ва ғайра) равона месозад.

5. Хусусияти репертуарӣ - мусиқӣ

Маводи бозихои мусиқиро, ки кӯдак дар ҷараёни таълими фанни суруд ва мусиқӣ азхуд мекунад, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошад:

- онҳо бояд бадеияти баланд дошта бошанд ва талаботи кӯдакро ба донишҳои фарҳангӣ ва арзишӣ қонеъ гардонанд;
- онҳо бояд ба хусусиятҳои синнусолии рушди зеҳнӣву эҳсосоти хонандагони хурдсол мувофиқ бошанд;
- онҳо бояд бо ифоданокӣ ва бадеияти худ хонандаи хурдсолро ҷалб ва ҳавасманд карда, шавқу ҳаваси хонандагони хурдсолро бедор кунанд;
- хонандагони синну соли гуногун бояд дар такрори мустақилонаи

онҳо душворӣ нақашанд;

- суруд ва мусикиро фарогир бошанд, ки ҷиҳати тақлид ва иҷрои нақшбозӣ барои хонандагони хурдсол қулай ва осон бошанд.

б. Ҳамгироии ҳама намудҳои фаъолияти бадеӣ

Дар раванди педагогии дарсҳои суруд ва мусиқӣ дар кӯдакон зухуроти бозиҳои мусиқӣ-дидактиро дар намудҳои бадеӣ ва зебоипарастии фаъолият – тасвирӣ, бадеӣ ва нутқ, театрӣ, нақшбозӣ ташаккул додан муҳим аст. Дар иртибот ба ин, муҳаққиқ А. Адлер таъкид мекунад, ки: “Муҳити иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар коллективи кӯдакон барои ташаккули маҳорати ташкилотчиғии хонандагон имконият фароҳам оварда, барои зухури ташаббус дар ташаккули салоҳияти хонандагон, мустақилияти эҷодӣ, инкишофи қобилияти таҳқиқотӣ шароит фароҳам меорад ва фаъолияти бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ва истехсолиро фароҳам мегардонад” [7, с. 15-23].

Ҳаминро месазад таъкид кунем, дар чараёни таҳқиқоти диссертатсионӣ мо шароитҳои зерини педагогии ба рушди фаъолияти бозиҳои мусиқӣ-дидактикии хонандагони хурдсол мусоидаткунандаро дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ муайян намудем:

- омӯзгор вазъияти проблемавӣ ба вучуд оварда, барои ҷустуҷӯи вариантҳои ҳалли вазифаи муайяни мусиқӣ-педагогӣ бачаҳоро водор менамояд;

- таассуроти мусиқии зебоипарастии дар чараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, ҷашну ҷорабинҳои фарҳангиву фароғатӣ дар хонандагони хурдсол пайдошуда;

- ба вучуд овардани муҳити мусоиди субъектӣ-фазоӣ;

- омӯзгор ин муҳитро бевосита роҳбаладӣ мекунад.

Бозии дидактикӣ-мусиқӣ воситаи арзишманди тарбияи хонандагон буда, равандҳои психикиро ҳавасманд мекунад ва тавачҷуҳи ҷиддиро барои омӯзиши суруд ва мусиқӣ дар хонандагон ба вучуд меорад. Дар бозии мусиқӣ-дидактикӣ хонандагон бо хурсандӣ ҳама гуна мушкilotи ҷиддиро

халлу фасл мекунанду бо неруи худ ба омӯзиш машғул шуда, қобилият ва малакаҳои мусиқӣ-зебоипарастии худро инкишоф медиҳанд.

Дар замони муосир бо истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ бо мақсади баланд бардоштани самаранокии раванди таълим диққати бештар дода мешавад, вале на ҳама омӯзгорон метавонанд онро эҷодкорона дар таълими фанни суруд ва мусиқӣ дуруст истифода баранд.

Дарси суруд ва мусиқӣ дар синфҳои ибтидоӣ бе эҷодкорӣ, гуногунии бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, истифодаи технологияҳои муосир ғайриимкон аст. Яке аз вазифаи дарси суруд ва мусиқӣ аз ибтидо то хотима ҳамчун дарси эҷодкорӣ аст ва эҷодкорӣ бидуни бозии мусиқӣ-дидактикӣ ғайриимкон аст. Дар ҳамин замина, пешниҳод мегардад, ки раванди таълимро бояд фаъол сохт, зеро маълум аст, ки он на танҳо диққатро фаъол мекунад, балки барои иҷрои вазифаҳои гуногун низ кумак мерасонад.

Шавқу завқ ва тавачҷуҳи маърифатӣ тавассути фароҳам овардани шароитҳои мусиқӣ педагогии муосир ба воситаҳои гуногун ташаккул меёбанд, ки аз ҳама муҳимтарини онҳо бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ мебошанд. Дар чараёни бозӣ, хонандагон тавачҷуҳи ғайриодӣ, ғайричашмдошт ва зиндаро ба раванди шинохти он ба вучуд меоранд, ки он ба азхудкунии ҳама гуна маводи таълимӣ кумак мерасонад. Дар раванди бозӣ дар хонанда шавқу мароқи музаффарият бедор гардида ва ба ӯ кумак мекунад, ки зуд ва бодикқат вазифаҳои дақиқ гузошташударо иҷро кунаду қоидаҳои бозиро риоя намояд [2].

Ба хонандагон набояд таълим дода шавад, ки дар ҳар як дарси суруд ва мусиқӣ интизори бозиҳои нав ё қаҳрамонони афсонавӣ бошанд. Гузариш аз дарсҳои пур аз ҳолатҳои бозӣ ба дарсҳои зарур аст, ки дар он бозӣ барои кор дар дарс ташвиқ карда мешавад ё барои фаъол кардани диққат истифода мешаванд.

Бозиҳои омӯзишӣ вазъиятҳои ҳаёлиро наздик мекунанд, ҳадафҳои омӯзиширо фаҳмо мекунанд. Бозӣ ва омӯзиш ду фаъолияти гуногун

мебошанд, ки дар байни онҳо фарқиятҳои назарраси сифатӣ мавҷуданд. Бозиҳои дидактикӣ-музикӣ асосан ба манзури ташаккули салоҳиятҳои эҷодкориву ҳамкорӣ ва иртиботӣ, рушди диққат, хотира, тафаккур ва мустақилияти хонандагони хурдсол истифода бурда шуда, барои ташаккули ин салоҳият ва қобилиятҳо шароит муҳайё месозанд [1].

Намудҳои зерини бозиҳои музикӣ- дидактикӣ мавҷуданд:

1) Бозӣ-сайёҳӣ - барои баланд бардоштани таассурот, диққати хонандагон ба чизҳои наздик заруранд. Онҳо мушоҳидаро шадидтар мекунанд, барои бартараф кардани мушкилот кумак мекунанд.

2) Бозӣ-супориш - аз рӯи мундариҷа одӣ мебошанд, аз рӯи давомнокӣ нисбат ба бозиҳои сайёҳӣ камтар давом мекунанд (супоришҳои шифохӣ, бозӣ-пешниҳод, бозӣ-муаммо, бозӣ-суҳбат ва ғ.).

3) Бозӣ-фарзия - хонандагон вазифаеро мегиранд, ки барои онҳо вазъияти проблемавие ба вуҷуд меорад ва аз онҳо фаҳмиши фаъолияти минбаъдаро талаб мекунанд.

4) Бозӣ-муаммо - асоси ин бозиро санҷиши дониш ва ташаккули салоҳиятҳои таҳлиливу эҷодкорӣ ташкил мекунад. Ёфтани роҳи ҳалли муаммо салоҳияти мантиқиву таҳлилӣ, қобилияти фикрронӣ ва ҳулосабарории хонандаи хурдсолро ташаккул медиҳад.

5) Бозӣ-суҳбат – асоси ин бозиро мувоҳида ташкил мекунад. Ин бозӣ ба ташаккули фаъолнокии эҳсос, таҳайюл ва фикрронӣ кумак мекунад. Дар хонандаи хурдсол қобилияти гӯш кардан, дарк кардан ва озодона ҷавоб доданро ташаккул медиҳад [2].

Дарки музикӣ раванди мураккабест, ки аз хонандаи хурдсол диққат, хотира, тафаккури рушдёрфта, донишҳои гуногунро талаб мекунад. Муҳаққиқи рус А.Н. Зимин дар асари худ “Асосҳои таълими музикӣ ва рушди кӯдакони хурдсол” оид ба ин масъала изҳор меорад, ки: “Дар таҷрибаи педагогӣ бо ин мақсад бештар бозиҳои музикӣ-дидактикӣ истифода мешуданд, ки ба хонандагон таъсири маҷмӯӣ расонида, фаъолияти биниш,

шунавой ва ҳаракатро ба вучуд меоранд ва бо ин роҳ, дар маҷмуъ, тасаввуроти мусиқиро васеъ мекунанд” [64, с.64].

Ҳамин тариқ, ҳадафи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ осон намудани гузариши хонандагон ба вазифаҳои таълимӣ, ҳавасмандгардонии тавачҷуҳи маърифатӣ ба ин мавзӯ мебошад ва вобаста ба он мо вазифаҳои асосии бозиҳои мусиқӣ-дидактикиро мураттаб сохтем:

- Бозиҳои омӯзишӣ раванди азхудкунии маводи таълимиро метезонанд.
- Бозиҳои рушддиҳанда - дар ин бозиҳо ҳаёлот, хотира, диққат, тафаккур ва қобилияти эҷодии хонандагон инкишоф меёбанд.
- Бозиҳои тарбияткунанда - ба хислатҳои гуногуни хонанда таъсир мерасонанд (муташаккилӣ, масъулият, адолат, мустақилият).
- Бозиҳои ҳавасмандсозанда-ангезишӣ - барои пайдоиш ва тақвияти ангеҳои маърифатӣ, рушди манфиатҳо шароит фароҳам меоранд, муносибати мусбатро ба таълим ташаккул медиҳанд, ғаъолнокии маърифатиро рушд менамоянд.
- Бозиҳои иртиботӣ - дар ин бозӣ муоширати гуногунҷанбаи субъектӣ, шифохӣ ва ғайрилафзии бозингарони як даста (ҳамкорӣ) ва рақибон (мусобиқа) сурат мегирад.
- Бозиҳои рефлексивӣ - дар ин бозӣ хонандаи хурдсол дар қиёс бо ҳамсинфон худро хубтар мешиносад, аъмолу ғаъолияти худро таҳлилу баррасӣ мекунад ва бад-ин васила камбудиву ғалатҳои худро ошкор сохта, аз пайи ислоҳи онҳо мешавад [6].

Вазифаи асосии омӯзгор то имрӯз ташаккул додани самаранокии таълим дар муассисаи таълимӣ ва ҳамзамон, таъмини шароити зарурӣ барои рафъи мушкилоти дар муассисаи таълимӣ пайдошуда мебошад. Татбиқи он зарурати рушди манфиатҳои маърифатӣ, қобилият ва имкониятҳои кӯдакро талаб мекунад. Хатмкунандаи муассисаи таълимӣ бояд салоҳиятнок, мутобиқшаванда, қодир ба ҳалли мушкилоти зиндагӣ ва касбӣ бошад. Аз ин хотир, бояд муносибати босалоҳият дар раванди таълим афзалиятнок гардад.

Ҳар як узви ҷомеа бояд салоҳиятҳои асосӣ, калидӣ дошта бошад. Истилоҳи "калидӣ" ё "асосӣ" таъкид мекунад, ки ин салоҳиятҳо як навъ калиди ҳаёти муваффақонаи инсон дар ҷомеа мебошанд.

Дарси суруд ва мусиқии мактабӣ бояд ба ҳама талаботи муосири педагогӣ- методӣ ва дидактикӣ ҷавобгӯ бошад, дар бораи ҷаҳони санъат тасаввуроти визуалӣ, тасвирӣ ва яклухт диҳад.

Бинобар ҳамин, талаботҳои истифодаи маводҳои техникӣ-иттилоотӣ дар машғулиятҳои суруд ва мусиқӣ яке аз бахшҳои афзали он ба ҳисоб меравад.

Мавҷудияти ноутбук, проектор ё тахтаи электронӣ имкон медиҳад, ки мо дар раванди дарсҳои суруд ва мусиқӣ муаррифиномаҳо, наворҳои видеоӣ, намоишномаҳои аниматсионии тасвирии видеоӣ, сабти видеои суруд мусиқӣ, сабтҳои видеои концертҳои "Шашмақом", "Фалак", суруд мусиқии мардумиву эстрадӣ, хунарнамоиҳои оркестрӣ, намоишҳои опера ва балет, дар маҷмӯъ концертҳои иҷрокунандагони сарояндагону навозандагони маъруф ва ғайраро мунтазам мавриди истифода қарор диҳем.

Ҳамин тариқ, дарси одӣ, муқаррарии суруд ва мусиқӣ бо истифода аз технологияҳои солимнигаҳдоранда ба дарси эҷодии хонанда ва омӯзгор табдил меёбад. Дар чунин дарс омӯзгор бештар нақши дирижёрро иҷро карда, фаъолияти хонандагонро сари вақт ба самти дуруст равона мекунад. Дар ин раванд дарси на як актёр, вақте ки омӯзгор тамоми дарсро худаш нақл мекунад ва хонандагон нақши шунавандагонро иҷро мекунанд, балки дарси актёрҳо, ки дар он ҳама дар раванди дарс саҳми худро мегузоранд, барпо мешавад ва он самараро зиёд ба хонандагон медиҳад ва фаъолияти онҳо гуногунҷабҳа гардида, рушд менамояд.

Ташаккули бомуваффақияти салоҳияти иҷтимоӣ-зебоипарастӣ бидуни фаъолияти беруназсинфӣ суруд ва мусиқӣ ғайриимкон аст, ки идомаи табиӣ ва иловаи шаклҳои асосии фаъолияти хонандагон дар дарс ба ҳисоб меравад, дарс ба ҳамон принципҳои педагогӣ -психологӣ ба раванди таълим асос ёфтааст, така мекунад.

Корҳои беруназсинфӣ-музикӣ метавонанд дар намуду шаклҳои гуногун амалӣ карда шаванд:

- кори инфиродӣ (кор бо иҷрокунандагони якка) омода кардани онҳо ба озмунҳо);

- кори гурӯҳӣ (кор бо ансамблҳои овозӣ) омодагӣ ба баромадҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ, ки дар якҷоягӣ бо омӯзгорони фаннӣ ва мураббӣён дар шаклҳои гуногун омода карда мешаванд: барномаи ҷашнӣ ё озмунӣ, лоиха, композитсияи адабӣ-музикӣ, намоиши театрӣ ва ғайра).

Намоиш ва баромадҳо дар ҷомеа боиси фараҳу шодмонӣ ва соҳиби таҷрибаи амалӣ шудани хонандагони хурдсол гашта, ба онҳо шароит муҳайё месозанд, ки салоҳиятҳои музикӣ ва завқи бадеии худро зохир кунанд. Фазои зебои идҳо дар хонандагон хоҳиши муоширати ҳаррӯза бо музикиро ба вучуд меорад, тавачҷуҳо ба музикӣ тарбия мекунад, эҳсосоти мусбатро ба вучуд меорад.

Истифодаи усулҳо ва воситаҳои дар боло зикршуда ва муносибати эҷодӣ ба фаъолият ба омӯзгор имкон медиҳад, ки салоҳиятҳои музикалии калидиро аз дарсҳои аввал ташаккул диҳад. Бинобар ин, зарур аст, ки шароитҳои педагогии дар ҷавоб ибросшударо омӯзгорони фанни суруд ва музикалии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар фаъолияти таълимӣ-тарбиявии хеш пайгирона мавриди истифода қарор диҳанд ва танҳо дар ин сурат, онҳо метавонанд салоҳиятҳои асосии шогирдонро бо дарназардошти талаботи таҳсилоти муосир ба роҳ монда, шогирдонро бо салоҳиятҳои барои зиндагии минбаъда зарурӣ мусаллаҳ созанд.

Ташаккули салоҳиятҳои калидии музикӣ аз омӯзгортанҳо на танҳо дониши амиқи мавзӯ, балки қобилияти эҷоди фазои илҳомбахшро дар дарсҳо талаб мекунад. Истифодаи усулҳои гуногун, ба монанди тренингҳои интерактивии бозӣ ва вазифаҳои гуногуни эҷодӣ, ба ҷалби фаъолони хонандагон ба фаъолияти музикӣ мусоидат мекунад. Муҳим он аст, ки ҳар як дарс ба як сафари ҷолиб табдил ёбад, ки дар он хонандагон метавонанд

фардият ва муносибати ғайримуқаррарии худро ба санъати мусиқӣ нишон диҳанд.

Дар ин раванд қорӣ намудани технология ва усулҳои инноватсионии педагогӣ низ нақши муҳим мебозад. Платформаҳои муосири таълимӣ ва инчунин захираҳои омӯзиши онлайн ба шумо имкон медиҳанд, ки усулҳои таълимро гуногун карда, онҳоро барои кӯдакон дастрастар ва қолибтар гардонед.

Омӯзгорон бояд кӯшиш кунанд, ки воситаҳо, аз қабели муаррифиҳои мултимедиявӣ ва маводи аудиовизуалиро ҳамгиро кунанд, то омӯзиш шавқовартар ва муассиртар гардад. Аммо диққати асосӣ бояд ба рушди шахсии хонанда боқӣ монад. Ноил шудан ба салоҳиятҳои мусиқӣ бидуни фароҳам овардани шароит барои ифодаи эҷодӣ ғайриимкон аст, аз ин рӯ ҳавасманд кардани ҳар як хонанда дар роҳи беназири онҳо муҳим аст. Ва танҳо бо ин равиш метавон ташаккули шахсияти ҳамоҳанг ва ҳамаҷонибаро, ки барои зиндагӣ дар ҷомеаи муосир омода аст, интизор шуд.

Яке аз ҷанбаҳои муҳими ташаккули салоҳиятҳои мусиқӣ ин рушди тафаккури интиқодӣ ва қобилияти таҳлили асарҳои мусиқӣ мебошад. Омӯзгорон метавонанд усулҳои таҳлил ва муҳокимаи мусиқиро истифода баранд, ки ба хонандагон кумак мекунад, ки на танҳо сохтор ва мундариҷаи асарҳоро амиқтар дарк кунанд, балки ба онҳо тарзи баён кардани фикрҳо ва эҳсосоти марбут ба мусиқиро омӯзонанд. Муҳокимаҳои ошкоро ва қори гурӯҳӣ барои табодули афкор ва тафсириҳои сершумор фазо фароҳам меоранд ва ба ин васила эҷодиёти хонандагонро ҳавасманд мекунад.

Инчунин бояд аҳамияти ҷалби волидон ва ҷомеаро ба раванди таълими мусиқӣ қайд кард. Консертҳо, семинарҳо ва дарсҳои кушод шарикӣ байни мактаб ва хонаро ташкил медиҳанд ва барои хонандагон муҳити дастгирӣ фароҳам меоранд. Ин мусоидат метавонад ба рушди минбаъдаи тавачҷуҳ ба мусиқӣ ва ҷалби ҳамаи иштирокчиёни раванди таълим мусоидат кунад.

Хулоса, қор бо салоҳиятҳои қалидии мусиқӣ равиши бисёрҷониба аст,

ки на танҳо дониш, балки эҷодкориро аз омӯзгорон талаб мекунад. Бо муттаҳид кардани технологияҳои инноватсионӣ, усулҳои гуногуни таълим ва тавачҷуҳ ба фардияти ҳар як хонанда, барои навдаи воқеии мусиқӣ шароит фароҳам овардан мумкин аст, ки ба ҳамаи иштирокчиён шодӣ ва илҳом мебахшад.

Хулосаи боби якум

Омӯзиши мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ собит сохт, ки таълими фанни суруд ва мусиқӣ бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ яке аз воситаҳои тавоноии тарбияи зебоипарастии кӯдакон буда, ба рушди ҳаматарафаи салоҳиятҳои хонандаи хурдсол мусоидат мекунад. Аз ин хотир, зарур аст, ки дар дар синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар раванди омӯзиши фанни суруд ва мусиқӣ барои иҷрои бозиҳои мусиқӣ- дидактикӣ дар ҳар як дарс бояд вақт ҷудо карда шавад ва дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ, рӯзҳои ид ва лаҳзаҳои фароғат ва ҳангоми иҷрои фаъолиятҳои мустақилона аз ҷониби хонандагони синфҳои ибтидоӣ он бояд бештар ба нақша гирифта шуда, эҷодкорона истифода карда шавад.

Аз давраи таҳсил дар синфҳои ибтидоӣ раванди таълиму тарбияро бояд ҳар чи бештар бо истифодаи бозиҳои мусиқӣ- дидактикӣ оғоз кард, зеро омӯзиши адабиётҳои илмӣ-методӣ нишон медиҳанд, ки ин гуна вазъият, ки воқеияти атрофро дар образҳои солим таҷассум мекунад, ба ташаккули асосҳои фарҳанги мусиқӣ ва салоҳиятҳои асосиву мусиқии хонандагони хурдсол мусоидат мекунад.

Раванди таҳқиқоти диссертатсионӣ собит сохт, агар мо ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоиро бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар шароитҳои мусиқӣ-педагогии махсус барои ташкилкардашуда мунтазам роҳандозӣ кунем, бе ягон шаку шубҳа, мусаллам аст, ки салоҳиятҳои асосии хонандагони хурдсол, амсоли салоҳиятҳои маърифатӣ, тафаккури интиқодӣ, эҷодкорӣ, муоширатӣ, ҳамкорӣ ва, дар ин росто, салоҳияти мусиқии онҳо ташаккул хоҳад ёфт.

Раванди таҳқиқоти диссертатсионӣ маълум кард, ки фаъолияти мусиқӣ

ба соҳаи муоширати хонандагони хурдсол таъсири назаррас мерасонад ва истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ва технологияҳои дигари муосири мусиқӣ-педагогӣ ба рушди салоҳиятҳои асосии шахсияти кӯдакони синни хурди мактабӣ мусоидат мекунад. Бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар шакли сурудҳо, бозиҳои мусиқӣ, рақсҳо, машқҳои овозию нақшофарӣ ба кӯдакон кумак намуда дар ҳаёти муқаррарӣ аз намоиш додани эҳсосот ва муносибатеро, ки барои изҳори онҳо шарм медоранд, метавонанд озодона баён намоянд.

Интихоби меъёрҳои баҳодихии ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ якранг набуда, барои таҳлили раванд ва натиҷаҳои фаъолияти ташаккули салоҳияти як кӯдак тамоми нишондиҳандаҳои бозиҳои мусиқӣ-дидактикии бачагонро истифода бурдан ҷоиз аст.

Бояд таъкид намуд, ки дар тамоми маҳсул ва равандҳои фаъолияти калонсолон ва кӯдакон шабоҳатҳо аз ҳамдигар хеле фарқ мекунад. Дар фаъолияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҳама марҳилаҳои амалии салоҳиятҳо нишон дода мешаванд, аммо онҳо бо мурури замон тағйир меёбанд ё дар шакли дурусттар ифода карда мешаванд. Мустақилият, фаъолият ва ташаббуси кӯдакон дар ҳар як намуди фаъолият ва дар ҳар як сатҳи синну сол зимни салоҳияти ӯ ба таври гуногун зоҳир мегардад. Мавҷудияти ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоиро аз рӯи зухуроти шодӣ, шавқу рағбат, ҳамдардии фаъоли эҳсосот ва кайфият аниқ кардан мумкин аст.

Таълими муосир дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба рушди шахсияти кӯдак, ташаккули малака ва қобилиятҳои асосии ӯ мусоидат мекунад. Талабот ба дониш, салоҳиятҳои маърифатӣ ва технологӣ, инчунин салоҳияти рушди шахсият, рушди шахсӣ ва муносибатҳои иҷтимоӣ бояд афзалиятнок бошад.

Салоҳиятҳои асосии хонандагони хурдсол дар раванди ташаккул дар намудҳои гуногуни фаъолият: дар синф, дар ҳаёти ҳаррӯза, дар кор ва бозӣ, дар муошират бо муҳит ва табиат зоҳир мегардад. Ошкор гардид, ки

фаъолияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ зери таъсири муҳити атроф бидуни истифодаи бозихои мусиқӣ-дидактикӣ дар ташаккули салоҳияташон таъсири манфӣ мерасонанд.

Бозии мусиқӣ-дидактикӣ як раванди ташаккули салоҳиятҳои асосии хонандагони синфҳои ибтидоӣ буда, бо дарки фаъоли пурмазмунӣ мусиқӣ алоқаманд аст ва ба рушди таҳайюлот, эҳсосот, тарбияи зебоипарастӣ ва ахлоқии хонандагони хурдсол бештар мусоидат мекунад.

Бозии мусиқӣ-дидактикӣ нақлӣ амали хонандагонро фаъол гардонида, қобилияти баланд бардоштани тафаккури онҳоро пурратар ошкор месозад ва шавқу ҳавасро ба маводи омӯхташаванда зиёд менамояд. Бозии нақшбозӣ низ як шакли фаъолияти коллективӣ ва ҳам инфиродӣ буда, ҳар як хонандаро водор месозад, ки аз нақши ғайрифавол дар машғулият даст кашад. Таҷриба ва омӯзиш нишон дод, ки ҳангоми бозии мусиқӣ нақшбозии таълимӣ ҳатто салоҳияти хонандагони пештар фаъолият ва мустақилияти зиёд надошта низ ошкор карда шавад.

Таҳқиқотҳои соҳаи педагогикаи мусиқӣ нишон медиҳанд, ки хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба бозихои гуногун, аз қабилӣ предметӣ, нақшбозӣ, драмавӣ шавқи зиёд доранд. Шаклҳои бозихои мусиқӣ-дидактикӣ аз рӯи шакл, мундариҷа, ҳадаф ва вазифаҳо гуногунанд. Қайд карда мешавад, ки дар амалияи педагогӣ мусиқӣ аз чунин бозихои мусиқӣ- дидактикӣ, аз қабилӣ бадеӣ, зехнӣ, эҷодӣ, нақшбозӣ, сахнафарӣ, ҳунарнамоӣ, озмунҳо, тақлидкориҳо, бозихои мусиқӣ компютерӣ ва ғайраро ба таври эҷодӣ ва мақсаднок мавриди истифода қарор додан мумкин аст. Бозихои мусиқӣ-дидактикӣ мазмуни бадеӣ ва маърифатӣ дошта, ҳатман бо дигар намудҳои санъат иртиботи бевосита ву нугустастанӣ доранд.

Таҳлили сарчашмаҳои назариявӣ оид ба мавзӯ ошкор сохт, ки бозии мусиқӣ-дидактикӣ ҳамчун воситаи ташаккули салоҳияти хонандагони хурдсол салоҳиятҳои асосӣ ва мусиқӣ онҳоро ташаккул дода, тасаввуроти хонандагонро дар бораи воситаҳои ифодаи мусиқӣ амиқтар менамояду ба фаъолияти иҷрокунандагии хонандагон бевосита таъсири амиқ мерасонад ва

дар ҳамин замина, иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ба рушди руҳиву равонии хонандаи хурдсол, ташаккули шахсият ва салоҳиятҳои асосиву ҳаётии ӯ таъсири мусбат расонида, барои дар оянда ҳамчун шахси ҳаматарафа ташаккулёфта хизмат менамояд. Дар заминаи омӯзиш ва баррасии адабиётҳои лозима ба чунин хулоса омадем, ки истифодаи бемайлони бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар рушди салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ нақши боризро соҳиб мегардаду дар машғулиятҳои суруд ва мусиқӣ барои иҷрои он вақти муайян ҷудо намудан ба фоидаи таълимии ҳамаи фанҳои тадрисшавандаи синфҳои ибтидоӣ мебошад.

БОБИ 2. ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ БО ИСТИФОДА АЗ БОЗИҲОИ МУСИҚӢ- ДИДАКТИКӢ ДАР ҶАРАӢНИ ДАРСҲОИ СУРУД ВА МУСИҚӢ

2.1. Муайянсозии сатҳи ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ

Кори озмоишӣ дар пойгоҳи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№34, 44, 10, 7-и шаҳри Душанбе ва №116-и шаҳри Ҳисор гузаронида шуд. Дар кори таҷрибавӣ-озмоишӣ 2 гурӯҳи хонандагони синфҳои ибтидоӣ-гурӯҳи озмоишӣ (ГО) ва гурӯҳи назоратӣ (ГН) иштирок намуданд.

Озмоиши педагогӣ ба ҳалли масъалаҳои асосии таҳқиқот нигаронида шуда, аз се марҳила: муқарраркунанда, ташаккулдиҳанда ва назоратӣ иборат буд.

Дар марҳилаи озмоиши муқарраркунанда дараҷаи ташаккули салоҳиятҳои хонандагон дар синфҳои ибтидоӣ бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ –дидактикӣ дар гурӯҳҳои назоратӣ ва гузаронида санҷида шуда, аниқ карда шуд.

Барои муайян намудани вазифаи бозиҳои мусиқӣ- дидактикӣ дар ташаккули салоҳияти хонандагони хурдсол бо мақсади ташҳиси фаъолияти хонандагони хурдсол дар марҳилаи санҷишӣ таҷриба, меъёрҳои сатҳи ташаккули салоҳияти хонандагон муайян карда шуд.

Ташҳиси ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ як раванди мураккаби таҳқиқот ба ҳисоб меравад. Мақсади асосии ташҳис муайян намудани сатҳи ташаккули салоҳияти хонандагон дар намудҳои гуногуни фаъолияти бозиҳои мусиқӣ–дидактикӣ мебошад. Дар таҳқиқот зимни ҷаласаҳои ташҳисӣ тавсия дода шуд, ки дар моҳи сентябр (марҳилаи муқарраркунанда) ва май (марҳилаи назоратӣ) гузаронида шавад. Маводҳои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, ки барои ташҳис истифода мешаванд, бояд ба талаботи бадеият ва дастрасии кӯдакони синну соли таҳқиқшаванда ҷавобгӯ бошанд.

Дар ҷараёни тасвиби барномаи озмоиши таҳиякардамон маълум шуд, ки фаъолияти бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар ҷараёни таълим вижагиҳои зудтағйирёбанда ва, аз ҳама асосӣ, хусусияти рушддиҳанда доранд. Аз ин рӯ, меъёрҳо ва ҷузъҳои интиҳоб карда шуданд, ки дараҷаи ташаккули салоҳияти хонандагонро зимни иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ тавсиф мекунад. Вобаста ба ин, дар раванди ташхис чор марҳила ҷудо карда мешавад: -дарки мусиқӣ, сурудхонӣ, ҳаракатҳои зарби мусиқӣ, навохтани соҳҳои мусиқии бачагона.

Дар марҳилаи аввал дарки мусиқӣ хонандагон бо асарҳо ва услубҳои гуногуни мусиқӣ шинос мешаванд. Ин метавонад ҳам гӯш кардан ва ҳам муҳокимаи шунидашударо дар бар гирад. Ҷанбаи муҳим ин ташаккули қобилияти кӯдакон барои ҳис кардани ритм, оғоз будан аз оҳанг ва муайян кардани ранги эҳсосии асарҳо мебошад. Чунин кор ба рушди шунавоӣ ва хотираи мусиқӣ мусоидат мекунад, ки барои марҳилаҳои минбаъда асос мебошад.

Дар марҳилаи дуюми дарки мусиқӣ диққати кӯдакон ба омӯзиши унсурҳои асосии мусиқӣ, аз қабилҳои оҳанг, ҳамоҳангӣ ва шакл равона карда шудааст. Муҳим он аст, ки кӯдакон на танҳо ин унсурҳоро бишнаванд, балки онҳоро дар асарҳои гуногуни мусиқӣ шинохта тавонанд. Дар ин ҷо бозиҳо ва машқҳо татбиқ карда мешаванд, ки ба бачаҳо имкон медиҳанд, ки бо мусиқӣ дар сатҳи амиқтар муошират кунанд. Масалан, бо истифода аз асбобҳои одӣ, онҳо метавонанд бо эҷоди оҳангҳо ва расмҳои ритмикии худ озмоиш кунанд.

Минбаъд, дар марҳилаи сеюм, омӯзиши амиқи жанрҳо ва услубҳои мусиқӣ сурат мегирад. Кӯдакон метавонанд бо мусиқии классикӣ, чаз, рок ва фолклор шинос шаванд ва ба онҳо имкон диҳанд, ки уфӯқҳои мусиқии худро васеъ кунанд. Мавзӯҳои муҳокима метавонанд заминаи таърихии эҷоди асарҳо, хусусиятҳои иҷро ва тафсириро дар бар гиранд. Ин ба ташаккули тафаккури интиқодӣ ва муносибати шахсӣ ба мусиқӣ кумак мекунад.

Марҳилаи ниҳой фаъолияти амалии иштирок дар ансамблҳо, хорҳо ё баромадҳои толорро дар бар мегирад. Дар ин ҷо на танҳо рушди малакаҳои

техникии навохтани асбобҳо, балки ба кӯдакон таълим додани кор дар гурӯҳ, изҳори эҳсосоти худ тавассути мусиқӣ муҳим аст.

Ҳамин тариқ, кӯдакон на танҳо дониш, балки таҷрибаи пураарзишро низ ба даст меоранд, ки дар тули ҳаёт бо онҳо боқӣ хоҳанд монд.

Марҳилаи дуҷум – сурудхонӣ - иштироки фаъолонаи кӯдаконро дар навохтани маводи мусиқӣ дар бар мегирад. Сурудхонӣ на танҳо малакаҳои овозиро тақвият медиҳад, балки ҳисси коллективизмро низ инкишоф медиҳад, зеро кӯдакон мусиқиро якҷоя иҷро мекунанд. Ин фазои ҳамкорӣ ва дастгириро ба вучуд меорад, ки ба ташаккули малакаҳои муошират таъсири мусбат мерасонад. Дар сатҳи ҳаракати тактҳои мусиқӣ, кӯдакон ҳамроҳсозии ҳаракатҳои худро бо ритми мусиқӣ меомӯзанд. Ин ба ҳамроҳсозӣ ва ифодаи ҳолати эҳсосотӣ тавассути ҳаракат мусоидат мекунад.

Муҳим он аст, ки кӯдакон намудҳои гуногуни ҳаракати марбут ба мусиқиро азхуд кунанд, ки ин ба онҳо барои беҳтар фаҳмидани сохтори он кумак мекунад. Ниҳоят, навохтани асбобҳои мусиқии кӯдакон ба ҳар як кӯдак имкон медиҳад, ки шахсият ва эҷодиёти худро баён кунанд. Ин марҳила малакаҳои хуби моториро тақвият медиҳад, ҳушёрӣ ва истодагариро инкишоф медиҳад ва инчунин имкон медиҳад, ки ҷаҳони садоҳоро мустақилона омӯзем.

Ҳамин тариқ, ҳамаи ин марҳилаҳо раванди яклухтро ташкил медиҳанд, ки ба ташаккули салоҳияти мусиқии хонандагон равона карда шудааст.

Марҳилаи сеҷум композитсия ҷалби кӯдаконро ба эҷоди асарҳои мусиқии худ дар назар дорад. Дар ин сатҳ хонандагон асосҳои назарияи мусиқӣ ва ҳамроҳгиро меомӯзанд, ки ба онҳо имкон медиҳад, ки бо унсурҳои гуногуни мусиқӣ ҳамкорӣ кунанд. Раванди эҷоди мусиқӣ тафаккури эҷодӣ ва қобилияти ифодаи худро инкишоф медиҳад, ки ба кӯдакон кумак мекунад, ки ҷӣ гуна ҳиссиёт ва ғояҳои худро тавассути садо интиқол диҳанд.

Марҳилаи чорум иҷро намоиши асарҳои офаридаи мусиқидоронро дар

назди аудитория дар бар мегирад. Ин метавонад ҳам концерти дохилӣ дар синф ва ҳам намоишҳои васеътар дар чорабиниҳои мактабӣ бошад. Чунин таҷриба эътимодро дар кӯдакон ташаккул медиҳад, ба онҳо кумак мекунад, ки тарси сахнаро бартараф кунанд ва дар ҳолатҳои стресс кор карданро таълим диҳанд. Иҷрои мусиқӣ дар назди тамошобинон ҳисси ифтихор ва дастовардҳоро ба вучуд меорад.

Ҳар як марҳила робитаи байни назария ва амалияро ба вучуд меорад, ки ба азхудкунии амиқи мавод мусоидат мекунад. Хонандагон на танҳо бо фарҳанги мусиқӣ ошно мешаванд, балки малакаҳои муҳими ҳаётро ба монанди teamwork, муошират ва худтанзимкунӣ инкишоф медиҳанд. Муҳим он аст, ки ин раванд шавқовар ва илҳомбахш боқӣ монад ва ба кӯдакон муҳаббати дарозмуддатро ба мусиқӣ таъмин кунад.

Дар ҳар марҳила эҷод кардани фазои дастгирӣ ва илҳомбахш, ки ба ифодаи эҷодӣ мусоидат мекунад, муҳим аст. Ҳамгироии технологияҳо ба монанди барномаҳои мусиқӣ ва платформаҳо барои эҷоди сурудҳои аудиоӣ ба кӯдакон имкон медиҳад, ки бо мусиқӣ дар формати рақамӣ озмоиш кунанд. Ин уфуқҳои навро барои эҷодкорӣ мекушояд ва раванди таълимро интерактивӣ мекунад.

Инчунин, ба гуногунии фарҳангии мероси мусиқӣ диққат додан лозим аст. Бо омӯзиши анъанаҳои мусиқии этникӣ ва халқӣ, кӯдакон на танҳо уфуқҳои мусиқии худро васеъ мекунанд, балки эҳтироми фарҳангҳои гуногунро низ ташаккул медиҳанд. Корҳои лоиҳавӣ, ки бо таҳқиқ ва муаррифии услубҳои мусиқии халқҳои гуногун алоқаманданд, роҳи хуби амиқ кардани дониши онҳо хоҳанд буд. Ҷанбаи муҳим рушди малакаҳои бадоҳатан (импровизатсия) мебошад. Ворид кардани тақлидкорӣ ба фаъолиятҳо ба кӯдакон кӯмак мекунад, ки чандир ва эҷодкор буданро ёд гиранд, ки ин на танҳо дар мусиқӣ, балки дар дигар соҳаҳои ҳаёти онҳо низ муфид хоҳад буд. Устодони тақлидкорӣ метавонанд сирри худро мубодила кунанд ва тавачҷуҳ ва илҳоми кӯдаконро нигоҳ доранд.

Ҳамин тариқ, ҳар як зинаи рушди тасаввуроти мусиқӣ ба ташаккули на

танҳо мусиқидорон, балки шахсиятҳои ҳамачониба рушдёфта, ки барои дарки ҷаҳон дар тамоми гуногунҷанбаи он омодаанд, мусоидат мекунад.

Дарки мусиқӣ асоси тамоми намудҳои иҷроӣ бозихҳои мусиқӣ-дидактикӣ (сароидани сурудҳо ва иҷроӣ бозихҳо дар ҳавои он, навохтани созҳои мусиқӣ, ҳаракатҳои зарбӣ) ба ҳисоб меравад, зеро онҳо бе муносибати эҳсосотӣ, бозихҳои мусиқӣ, бе баҳодихии зебоии он ҳаракатҳои хонандагон имконнопазиранд.

Муҳимтарин вазифаи бозихҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар он аст, ки дарки мусиқӣ дар ҷараёни азхудкунӣ, таҳким ва эҷодкорона истифода бурдани донишҳои робитаи ногусастани онҳо бо асарҳои гуногуни санъати мусиқӣ барқарор мегардад. Қобилияти ба кор бурдани дониш дар раванди қабули асарҳо дар ташаккули салоҳиятҳои хонандагон зимни иҷроӣ бозихҳои мусиқӣ- дидактикӣ зохир мегардад.

Аснои иҷроӣ бозихҳои мусиқӣ-дидактикӣ хонандагон бо истифода аз донишҳои ба онҳо ноилшуда қобилият ва маҳорати сурудхонӣ ва навохтани созҳои мусиқиро ташаккул медиҳанд. Мувофиқи дастурҳои асосӣ барои азхуд намудани маҳорати сурудхонӣ иҷроӣ чунин амалҳо зарур мебошанд: диққат, нафаси мусиқӣ, оғози суруд ва анҷом. Шуруъ аз “ангеши нарм» хонандагон нафасгирии дурустро ёд гирифта, он давра ба давра беҳтар мегардад. Дар амалисозии он бояд муҳтавои мусиқӣ ва иборасозӣ ба инобат гирифта шавад.

Дар ин росто, ҳангоми иҷроӣ бозихҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар хонандагони хурдсол талаффузи буррои калимаву ибораҳо ташаккул меёбад. Маҳорати сурудсароӣ дар ансамбл дар як вақт бо инкишофи ҳисси суръат, тобишноқӣ, динамика, зарб ва сохт инкишоф ёфта метавонад.

Иҷроӣ ифодаи хори асарҳои мусиқӣ ба ташаккули салоҳияти хонандагон ва дар раванди фаъолияти бозихҳои мусиқӣ-дидактикӣ бевосита алоқаманд буда, дарки мусиқиро жарфтар ва бой мегардонад. Хорсароӣ шакли дастрастарини ифодаи фаъолияти ташаккули салоҳияти хонандагон дар иҷроӣ бозихҳои мусиқӣ-дидактикӣ барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ

ба шумор меравад.

Ҳаракатҳои зарбӣ-музикӣ ба барномаи нави синфҳои ибтидоӣ дохил карда шудаанд. Ин шакли дарси суруд ва музикӣ ба истифодаи таҷҳизотҳои овозбарории дорои хусусиятҳои музикӣ буда, ки дар синф истифода мешаванд, барои дарсҳои суруд ва музикӣ нигаронида шудааст. Ҳаракатҳои музикӣ зарбӣ дар шакли махсуси визуалӣ барои намоиш додани раванди дарки музикӣ ба хонандагон кумак мекунад. Ин шакли фаъолият барои ҳар як хонанда, аз ҷумла барои кӯдаконе, ки сурудсароӣ дар аввал барои онҳо душвории муайяне ба бор меоварад, дастрас аст.

Ҳаракатҳои музикӣ ҷисмӣ (перкуSSIONӣ) на танҳо таҳсилоти музикиро ғайр мегардонанд, балки ба рушди моторика ва ҳамроҳангсозии кӯдакон мусоидат мекунад. Хонандагон истифодаи асбобҳои ритмиро ба монанди доираву думбура меомӯзанд, ки ин раванди таълимро шавқовар ва дастрас мекунад. Ин фаъолиятҳо ба ташаккули ҳисси ритм кумак мерасонанд ва инчунин шунавоӣ ва хотираи музикиро инкишоф медиҳанд, ки ин барои омӯзиши минбаъдаи музикӣ асос мебошад.

Дохил кардани ҳаракатҳои зарбзанӣ ба барномаи мактабӣ ба кӯдакон имкон медиҳад, ки на танҳо сурудхониро ёд гиранд, балки тавассути иштироки фаъол аз музикӣ лаззат баранд. Ҳар як дарс интерактивӣ мешавад, ки дар он онҳо метавонанд худро бо истифода аз усулҳои гуногуни садо озодона истифода кунанд. Ғайр аз он, ин шакли дарсҳо ба ҳамгироии иҷтимоӣ мусоидат мекунад, зеро кор дар гурӯҳ ба рушди руҳияи гурӯҳӣ ва кумаки мутақобила мусоидат мекунад.

Илова бар ин, музикӣ зарбдор ба кӯдакон имкон медиҳад, ки қобилияти эҷодии худро омӯзанд. Онҳо метавонанд наво ва оҳангҳои беназир эҷод кунанд, ки эҷодиёти онҳоро инкишоф медиҳанд. Муаллимон бо истифода аз ин усул метавонанд қобилияти хонандагонро пай баранд, ки шояд дар таълими анъанавӣ нодида гирифта шаванд. Дар натиҷа, ин барнома қадами муҳим дар таълими музикӣ мегардад, ки барои музикдорони оянда уфқҳои нав мекушояд.

Афзалиятҳои ҳаракатҳои ҷисмӣ-музикӣ танҳо аз доираи рушди ҷисмонӣ берун мераванд. Онҳо равандҳои маърифатиро тавассути беҳтар кардани диққат ва тамаркузи кӯдакон ҳавасманд мекунад. Бо машқҳои ритмикӣ, хонандагон бо мурури замон кор карданро меомӯзанд, ки ба рушди малакаҳои математикӣ ва тафаккури мантикӣ мусоидат мекунад. Ин ҷанбаҳо махсусан дар барномаи мактабӣ муҳим мешаванд, ки дар он ҳамгироии фанҳои гуногун ба эҷоди фаҳмиши ҳамҷонибаи дониш мусоидат мекунад.

Ғайр аз он, дарсҳои зарб ба кӯдакон дар рушди зеҳни эҳсосотӣ кумак мекунад. Музикӣ забони универсалӣ аст ва асбобҳои зарбӣ ба кӯдакон имкон медиҳанд, ки эҳсосот ва эҳсосоти худро баён кунанд. Ин ба ташаккули муносибати мусбӣ ба санъат мусоидат мекунад ва дарки фарҳангии онҳоро васеъ мекунад. Таҷрибаи музикии муштарак монеаҳои байни кӯдаконро бартараф мекунад, фазои синфиро беҳтар мекунад ва робитаҳои дӯстона эҷод мекунад.

Рушди малакаҳои зарбӣ инчунин метавонад дар интихоби ояндаи касб нақши калидӣ бозад. Хонандагоне, ки ба музикӣ тавачҷуҳ доранд, метавонанд мансабро на танҳо дар музикӣ, балки дар соҳаҳои марбута, аз қабилӣ муҳандисии садо, маориф ё терапия тавассути музикӣ баррасӣ кунанд. Раванди таълим на танҳо маҷмуи дониш, балки сафари воқеӣ ба ҷаҳони эҷодкорӣ ва ифодаи худ мегардад.

Вазифаҳои гуногуне, ки бо ёрии ҳаракатҳои музикӣ-зарбӣ ҳал карда мешаванд, пеш аз ҳама дар асоси ташаккули чор раванди маҳорати иҷрокунанда иҷро карда мешаванд: инъикос дар ҳаракати набзи метрикӣ, банд, зарбӣ ва маҳорати “дирижёрӣ озод”. Ташаккули маҳорати музикӣ-зарбӣ дар фаъолияти хонандагони хурдсол ба ташаккули салоҳияти онҳо таъсири мусбат мерасонад.

Пайдарҳамии пешниҳодшудаи ташаккули ҳаракатҳои музикӣ-зарбӣ дар таҳқиқоти Ҷ.Далкроз асос ёфтааст, ки онро зарбистони Шуравӣ Н.Г.Александрова, Н.П.Зебруева, В.Е.Яновская таҳия кардаанд. Аз ҷумла барои синфҳои I ва II И.Кадобова, барои синфи III Г.С. Кравченко бо

супоришҳои мушаххас пешниҳод намуданд [60].

Дар фаъолияти мусиқӣ-зарбӣ ҳангоми иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ хонандагони хурдсол ҳаракатҳои мавзун ва дар натиҷа рақс карданро меомӯзанд. Омӯзгор мавриди иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар ҳаракати мусиқӣ зарби салоҳияти кӯдакон роҳнамоӣ карда, принсипи тадриҷан мураккаб шудани вазифаҳоро риоя намояд.

Зухуроти бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар навохтани соҳҳои мусиқӣ низ имконпазир аст. Инак, омӯзгор ба ҷустуҷӯи бачаҳо дар «санчиши» қобилиятҳои овози соҳҳои зарбӣ роҳбарӣ карда, онҳоро ба тасвири раъду барқ, шинос шудан бо мисли сурудхонии гули қоқу даъват менамояд; бо металлофонҳо –борон (занбурӯғи тобистонӣ, тирамоҳи заррин). Вазифаҳо метавонанд аз нақшаи зерин иборат бошанд: дар соҳҳои мусиқӣ овозҳои нарм, ташвишовар, ҳалқунанда, дилнишин бояд навохта шаванд.

Машғулиятро бо соҳҳои асбобҳои одитарин (танбӯр, доира, таблак, дутор, нағора ва ғайра) шуруъ намудан ба мақсад мувофиқ мебошад. Навохтани чунин соҳҳои дар ихтиёри кӯдакон мавҷудбуда аз онҳо талаб мекунад, ки малакаҳои тавлиди овоз, ҳамоҳангсозии ҳаракатҳо, фарқ намудани суръат ва хусусиятҳои рангорангии овозҳо ва ғайраро дар заминаи салоҳиятҳои ҳеш пайдо намоянд.

Вақте ки хонандагони хурдсол соҳҳои мусиқиро менавонанд салоҳиятҳои мусиқии онҳо рушд карда, аз уҳдаи иҷрои ҳар гуна бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ баромада метавонанд, ҳавасмандии онҳо ба навозиш, эҷоди дастачамбона, қобилияти ворид шудан ба образи бадеӣ ва аз нав эҷод намудан тавсеа ёфта, дар чараёни иҷрои навозиш маҳорати иҷрокунандагии онҳо бедор мешавад. Навохтани соҳҳои мусиқӣ ба инкишофи шунавоии интонатсия, зарбӣ, гармонӣ, бисёрвояӣ ва шиддатӣ ёрӣ мерасонад, инчунин ҳамчун воситаи фаъоли азхуд кардан ва мустаҳкам намудани донишҳо дар бораи мусиқӣ хизмат карда, дар ташаккули салоҳияти мусиқии кӯдакон мусоидат мекунад.

Омӯзиши мусиқӣ на танҳо ба рушди шунавоӣ, балки ба ташаккули

ҳисси ритм ва оҳанг мусоидат мекунад. Навозандагони ҷавон дарк кардани мусиқиро ҳамчун забоне меомӯзанд, ки дар он эҳсосот ва фикрҳои худро баён кунанд.

Ин дар навбати худ ба эҷодкорӣ ва тасаввурот мусоидат мекунад, ки ин як ҷанбаи муҳими рушди умумии кӯдак аст. Бозиҳои мусиқӣ ба кӯдакон кумак мекунанд, ки ҳамоҳангсозии ҳаракатро беҳтар кунанд ва малақаҳои моториро инкишоф диҳанд. Бо навохтани асбобҳо онҳо дар гурӯҳ кор карданро меомӯзанд ва аҳаммияти ҳамкорӣ бо дигар аъзоёнро мефаҳманд. Мусиқии дастаҷамъӣ ҳисси масъулиятро барои садои умумӣ инкишоф медиҳад ва ба ташаккули малақаҳои муошират, ки дар ҳаёт хеле арзишманд аст, кумак мекунад.

Илова бар ин, дар ҷараёни таълим кӯдакон бо жанрҳо ва услубҳои гуногуни мусиқӣ шинос мешаванд, ки ин ҷаҳонбинии фарҳангии онҳоро васеъ мекунад. Онҳо ба фарқ кардани матнҳои мусиқӣ ва хусусиятҳои услубӣ шурӯъ мекунанд, ки ба дарки мусиқии онҳо амиқтар илова мекунанд ва қобилиятҳои таҳлилноиро инкишоф медиҳанд. Ҳамин тариқ, навохтани асбобҳои мусиқӣ на танҳо як завқ, балки ҷузъи муҳими рушди ҳамаҷонибаи шахсияти мактаббача мегардад.

Мусиқӣ инчунин ба интизом ва сабр мусоидат мекунад. Фаъолиятҳои мунтазам аз кӯдакон талаб мекунанд, ки барои бартараф кардани мушкилоте, ки дар роҳи ҳунармандӣ ба миён меоянд, тамаркуз ва сабӣ кунанд. Ин сифатҳо бешубҳа на танҳо дар мусиқӣ, балки дар дигар соҳаҳои ҳаёт, аз ҷумла таҳсил ва варзиш низ муфиданд. Қобилияти гузоштани ҳадафҳо ва ноил шудан ба онҳо барои муваффақияти оянда замина мегузорад.

Бояд қайд кард, ки омӯзиши мусиқӣ ба кӯдакон имкон медиҳад, ки зехни эҳсосиро инкишоф диҳанд. Мусиқӣ ба эҳсосот таъсир мерасонад, ба кӯдакон кумак мекунад, ки эҳсосоти худро дарк кунанд ва баён кунанд. Онҳо тафсири асарҳои мусиқиро тавассути интиқоли эҳсосоти худ тавассути бозӣ меомӯзанд ва қобилияти ҳамдardӣ ва ҳамдardии онҳоро тақвият медиҳанд.

Ғайр аз он, мусиқӣ дар мутобиқсозии иҷтимоӣ нақши муҳим мебозад.

Бо иштирок дар концертҳо ё гурӯҳҳои мусиқӣ, кӯдакон бо одамони нав шинос мешаванд, робитаҳои дӯстона барқарор мекунанд ва ҳамкорӣ карданро меомӯзанд. Ин ба онҳо имкон медиҳад, ки дар муҳити иҷтимоӣ дилпуруна мутобиқ шаванд ва инчунин муносибати ором ва кушодро ба атрофиён ташаккул диҳанд.

Ҳамин тариқ, омӯзиши мусиқӣ ба кӯдакон барои рушди ҳамаҷониба имконияти беназир фароҳам меорад, хислатҳои шахсӣ ва малақаҳои иҷтимоии онҳоро тақвият медиҳад, ки дар ниҳоят шахсияти ҳамоҳангро ташаккул медиҳад.

Ба хонандагони синну соли хурди синфҳои ибтидоӣ, ки тасаввуроти инкишофёфтаи хуб ва ғаълонокии махсус хос аст, ҳангоми шиносӣ бо мафҳумҳои мураккаби мусиқӣ истифодаи муқоисаҳои тасвирии барои кӯдакон фаҳмо ба ташаккули муҳаббати онҳо ба осори мусиқии классикӣ таъсири мусбат мерасонад ва кӯдакон ба воситаи пайдарпайии имову ишораҳо маводро ба осонӣ аз ёд мекунанд ва шарҳ додани омӯзгор дар бораи имову ишора боиси ба таври ҳайратангез зуд азхуд намудани тамоми матни суруд дар як дарс мегардад.

Дар марҳилаи дуюм мавзӯи "Овоз суҳан мегӯяд ва руҳ мешунавад" яке аз вазифаҳои мавзӯ аст, ки имкониятҳои ифодаи шакли мусиқӣ ва воситаҳои визуалиро муайян мекунад. То ҳол дар раванди гузаронидани дарс усули драматургияи эҳсосӣ истифода мешавад. Малақаҳои инъикос дар раванди истифодаи бозиҳои дидактикӣ мусиқии "Подшоҳ дар тахт ва тартиб дар ҳавлӣ" ташаккул меёбанд.

Ғаълоносии тасаввурот барои ташаккули салоҳияти хонандагон ва ҳалли вазифаҳои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар қисмати хусусиятҳои педагогии дарс ҳангоми истифодаи усули мутобиқкунии пластикии пешниҳодкардаи Е.Критская, И.Кадобнова, Г.Сергеева амалӣ мегардад. Дар заминаи ин усул бозиҳои мусиқӣ-дидактикии «Даст нишон медиҳад, овоз мегӯяд» ва «Тасвири тасаввури ман» роҳандозӣ мегардад, ки нишон додани порчаҳои азхуднамудаи асарҳо дар соҳаи классикӣ мусиқӣ ба мазмуни

сурудҳои барои наврас асос ёфтаанд, бо имову ишора азхуд карда мешаванд [82].

Истифодаи бозии мусиқӣ- дидактикии «Даст нишон медиҳад, овоз мегӯяд» дар раванди дарс ҷиҳати шиносоии хонандагон бо суруд, азхудкунии оҳанг ва матн бадеӣ хеле мувофиқ аст. Хонандагон ҳангоми иҷрои ин бозӣ бо лаҳзаҳои боло ва пастшавии оҳанг шинос шуда, имову ишора ва ҳаракатҳои омӯзгорро ҳамчун дерижёр мефаҳманд.

Бозии мусиқӣ-дидактикии "Даст нишон медиҳад, овоз мегӯяд" хонандагонро ба раванди таълим фаъолона ҷалб мекунад, ки на танҳо ба хотираи оҳанг ва матн, балки ба рушди шунавоӣ ва дарки мусиқӣ мусоидат мекунад. Хонандагон бо пайравӣ аз имову ишораҳои муаллим ҳисси ритм ва динамикаи асарро меомӯзанд, ки ин ба онҳо ҳисси ҷалб ва шодии муошират бо мусиқиро фароҳам меорад. Ин усул ба шумо имкон медиҳад, ки унсурҳои мусиқиро тасаввур кунед ва онҳоро барои дарк дастрастар кунед.

Ғайр аз он, бозӣ фазои ҳамкорӣ ва ҳамкориҳои муассирии байни хонандагон ва муаллимонро фароҳам меорад. Хонандагон бо таъҷиб ба ишораҳо ва сигналҳои пешбар ибораҳои мусиқиро мустақилона тафсир мекунанд, ки ин ба рушди ҳунармандии онҳо мусоидат мекунад. Гузариш аз шунаванда ба иштирокчиҳои фаъоли раванд ба ташаккули эътимод ба қобилиятҳои худ ва хоҳиши таҷриба бо мусиқӣ мусоидат мекунад.

Ин усул махсусан барои шиносӣ бо услубҳо ва жанрҳои гуногуни санъати мусиқӣ самаранок аст. Дар ҷараёни иҷрои вазифаҳои бозӣ, хонандагон на танҳо асарҳои мусиқиро аз худ мекунанд, балки эҳсосоти ҳудро тавассути садо ва ҳаракат баён карданро меомӯзанд, ки ин фаъолиятро интерактивӣ ва шавқовартар мекунад.

Бозии мусиқӣ ва дидактикии "Даст нишон медиҳад, овоз мегӯяд" инчунин ба ташаккули руҳияи даста дар байни хонандагон мусоидат мекунад. Вазифаҳои дастачамбӣ, ки дар онҳо хонандагон бояд бо ҳамдигар ҳамкорӣ кунанд, робитаҳои онҳоро мустаҳкам мекунанд ва фазои эътимодро ба вуҷуд меоранд. Бо кӯшиши муштарак онҳо дастгириҳои якдигарро

меомӯзанд, ки ба ҳолати эҳсосотӣ ва сатҳи ҳавасмандии онҳо таъсири мусбат мерасонад.

Ғайр аз ин, бозӣ ба кӯдакон имконият медиҳад, ки эҷодиёти худро нишон диҳанд. Дар ҷараёни тафсири мусиқӣ, онҳо метавонанд бо интонасия, ритм ва ҳаракатҳо озмоиш кунанд, ки ба онҳо озодии баён медиҳад. Ин махсусан дар таълими муосир муҳим аст, ки дар он эҷодкорӣ ҷанбаи муҳими рушди ҳамаҷонибаи шахсият ҳисобида мешавад.

Усули "Даст нишон медиҳад, овоз мегӯяд" инчунин имкон медиҳад, ки унсурҳои муносибати бисёрсоҳавӣ бо ҳамгироии мусиқӣ бо дигар намудҳои санъат, ба монанди хореография ва намоиши театри муттаҳид карда шаванд. Хонандагон малакаҳои меомӯзанд, ки ба онҳо на танҳо дар фаъолияти мусиқӣ, балки дар дигар соҳаҳои ҳаёт, аз қабали муошират ва муаррифии худ кӯмак мерасонанд.

Ҳамин тариқ, истифодаи ин бозӣ дар раванди таълим на танҳо таҷрибаи мусиқии хонандагонро ғайи мегардонад, балки малакаҳои муҳими ҳаётро ташаккул медиҳад, ки онҳо метавонанд дар оянда татбиқ кунанд.

Технологияҳои интонатсияи пластикӣ ва имову ишора ба рушди сифатҳои эҳсосотии хонандагони хурдсол ва дар хотир нигоҳ доштани мазмуни суруд кумак расонад, ба он боис мегарданд, ки суруд дар давоми дарс бидуни азёд намудан аз рӯи нота азхуд карда шавад. Истифодаи ба ин монанд технологияҳо диққат ва хотираи хонандагонро бинобар сабаби зерин эҳсосот қарор доштани онҳо фаъолу мустаҳкам мекунад.

Бояд таъкир дод, ки истифодаи усули «Тасвирҳои ҳаёли ман» тафаккури хонандагони хурдсолро вусъат мебахшад. Ҳангоми шунидани сурудҳои нав кӯдаконро даъват кардан мумкин аст, ки ҷашмонашонро пӯшида, дар суруд муҳтавои тасвиргардидаро тасаввур намоянд.

Дар нақшаи ҷорӣ сеюм омӯзиши мавзӯи «Дӯст дар роҳ ёрӣ мерасонад» пешниҳод шудааст ва ҳангоми омӯзиши ин мавзӯ баҷагон бо се рукни мусиқӣ шинос мешаванд. Дар ҷараёни омӯзиши ин мавзӯ, ҳамчунин, бояд донишҳои роҷеъ ба гуногунии жанрҳои мусиқӣ азхудкардаи хонандагон

тахлилу арзёбӣ карда шавад.

Муҳаққиқ Э.Б. Абдулин дар китоби хеш таҳти унвони “Фарҳанги методии омӯзгор-мусиқачӣ” таъкид кардааст, ки: “Усули умумикунонии суруд мусиқӣ бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, яъне такрори суруд ва мусиқӣҳои азхудкардаи хонандагон, ба ташаккули салоҳиятҳо ва донишҳои назариявии хонандагон оид ба жанрҳои мусиқӣ мусоидат карда, дар ин ҳода истифодаи усули умумикунонии суруд мусиқӣ бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ аснои таълими мавзуи «Мусиқӣ меҳмононро даъват мекунад» басо муфид ва самаранок мебошад” [1].

Хонандагон асосан бо жанрҳои мусиқӣ дар заминаи донишҳои дар ин самт азхудкардашон бо истифода аз усули умумикунонӣ ошноӣ пайдо мекунад. Таҳқиқоти диссертационӣ ва озмоиш ошкор сохтанд, ки донишҳои барои оянда зарурӣ дар қиёс бо донишҳои барои тавсеаи ҷаҳонбинии хонандагони хурдсол ироашаванда тавассути иҷрои бозӣ чандин баробар хубтар ва бештар дар хотир ҳифз карда мешавад, ки ин гуна ҳолатро аксари олимони самти психология низ таъкид кардаанд. Аз ин бармеояд, ки усули умумикунонӣ, яъне такрор ва ҷамъбасти суруд мусиқӣҳои дар гузашта азхудкардаи хонандагон ҷиҳати амиқтар фаҳмидани моҳияти ҳар як жанри мусиқӣ мусоидат хоҳад кард.

Ҳамин тариқ, раванди умумигардонӣ воситаи муҳим дар омӯзиши жанрҳои мусиқӣ мегардад. Он ба хонандагон имкон медиҳад, ки на танҳо маълумотро дар бораи самтҳои гуногуни мусиқӣ аз ёд кунанд, балки донишҳои навро бо донишҳои аллақай маълум пайваст кунанд. Масалан, шиносӣ бо ритмҳо ва оҳангҳои хоси блюз метавонад дар фаҳмидани жанрҳо ба монанди чаз ё рок кумак кунад, ки омӯзиши мусиқиро беихтиёртар ва шавқовартар мекунад.

Ғайр аз он, усулҳои бозӣ, ба монанди викторинаҳои мусиқӣ ё барномаҳои омӯзиши шунавоӣ, ба ҷалби ҷаҳлонаи хонандагон ба раванди таълим мусоидат мекунад. Онҳо на танҳо малакаҳои мусиқиро инкишоф медиҳанд, балки барои ҳамкорӣ бо дигар дӯстдорони мусиқӣ платформа эҷод

мекунад. Дар чунин шароит, ҷамъбасти на танҳо вазифа, балки як қисми муоширати фарҳангӣ мегардад.

Ин равиш инчунин тафаккури интиқодӣ ва арзёбии эҷодии мусиқиро тақвият медиҳад, ки ба хонандагон имкон медиҳад, ки на танҳо далелҳоро дар хотир нигоҳ доранд, балки онҳоро таҳлил кунанд. Фаҳмидани контексти мусиқии офаридашуда, таъсири он ба ҷомеа ва фарҳанг ба ташаккули тасвири васеътари ҷаҳони мусиқӣ кумак мекунад, ки ба воқуниши эҳсосӣ ва дарки шахсии садо мусоидат мекунад.

Ҳамин тариқ, усули умумигардонӣ як унсури калидӣ дар соҳаи маориф мебошад, ки ба фаҳмиши мусиқӣ арзиш илова мекунад ва ин фаъолиятро барои одамони синну соли гуногун дастрастар ва илҳомбахштар мекунад.

Илова бар ин, нақши технологияро дар раванди ҷамъбасти ва омӯзиши жанрҳои мусиқӣ қайд кардан муҳим аст. Курсҳои маҷозӣ ва дарсҳои видеоӣ ба хонандагон имкон медиҳанд, ки ба услубҳои гуногуни мусиқӣ ғарқ шаванд ва ба маводҳои устодони ҷаҳонӣ дастрасӣ пайдо кунанд. Ин уфқҳои навро барои таҳлил ва муқоиса мекушояд ва омӯзишро интерактивӣ ва гуногунҷабҳа мегардонад.

Таъкид бояд кунем, истифодаи ВАО-и иҷтимоӣ барои табодули афзалиятҳо ва тавсияҳои мусиқӣ ба ташаккули ҷомеаҳои мусоидат мекунад, ки дар онҳо иштирокчиён метавонанд кашфиёт ва таассуроти худро мубодила кунанд. Ин мубодилаи донишҳои фарҳангӣ хоҳиши омӯзиши амиқи самтҳои гуногуни мусиқиро тақвият медиҳад, ки раванди омӯзишро ба сатҳи нав мебарад.

Аҳамияти муоширати зинда ва концертҳоро набояд фаромӯш кард. Иштирок дар чорабиниҳои мусиқӣ ба хонандагон имкон медиҳад, ки фарқияти жанрҳо, ҳамкорӣ ва эволютсияи онҳоро дар амал бубинанд ва бишнаванд. Фикру мулоҳизаҳои тамошобинон ва муҳокимаҳои зинда фазои беназирро ба вучуд меоранд, ки ба рушди саводнокии мусиқӣ мусоидат мекунад.

Ниҳоят, ҷамъбасти дар омӯзиши мусиқӣ на танҳо як раванди таълимӣ,

балки як ҳамкорию зинда ва динамикӣ мегардад, ки таҷрибаи шахси роғанӣ мегардонад ва уфуқҳои фаҳмиши мусиқиро васеъ мекунад.

Умуман, ин сифат алоқаи ногустиагии ҳамаи ҷузъҳоро, бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, ки ташаккули салоҳияти хонандагонро дар ҷараёни таълими дарсҳои суруд ва мусиқӣ тавсиф мекунад, ошкор месозад.

Дар рафти таҳқиқот ба кӯдакон супориш дода шуд, ки вазифаҳои барои иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ додари фаъолтар иҷро намоянд ва фаъолияти иштирокчиёни таҳқиқот дар ин раванд мушоҳида карда шуданд ва шумораи ҷавобҳои дуруст қайд карда шуда, натиҷаҳо таҳлил гардиданд.

Барои муайян намудани дараҷаи фаъолияти бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар дарки мусиқии хонандагон асарҳои Д. Дӯстмуҳаммадов «Хонаи Заргӯшбӣ», «Хоби ширин» баромад карда, дар бораи характери пйесаҳои гӯшкардаш, дар бораи воситаҳои ифодаи истифодабарии муаллиф сухан ронд [150].

Барои ошкор намудани ташаккули салоҳиятҳои хонандагони хурдсол зимни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ аз онҳо хоҳиш карда шуд, ки суруди нави Ҷ. Обидпур “Наврӯз”-ро барои онҳо шунавонанд ва аз суханони пешниҳодшуда он калимаҳоро, ки мазмуну характери онро ифода мекунад, таъкид намоянд. Пас аз марҳилаи омӯзиши суруд, онро худатон иҷро кунед [149].

Нишондиҳандаи фаъолияти хонандагон дар иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ аз ҷониби хонандагон бо созиҳои интихобкардаи худ иҷрои оҳангҳои шинос буд. Барои муайян кардани дараҷаи ташаккули салоҳияти хонандагони хурдсол дар фаъолияти бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, онҳо қобилияти худро дар омӯхтан ва иҷрои асари Х. Абдуллоев «Рақс-бозӣ» нишон доданд.

Дар рафти таҳқиқот мо фаҳмидем, ки сатҳи омодагии кӯдакон ба дарк ва иҷрои асарҳои мусиқӣ, ба монанди "Рақс-бозӣ" - и Х. Абдуллоев хеле фарқ мекунад. Ин мушоҳида бо омилҳои гуногун, аз ҷумла таҷрибаи мусиқии қаблӣ ва хусусиятҳои инфиродии ҳар як донишҷӯ вобаста аст. Барои бисёр

кӯдакон ин лоиҳа аввалин имконияти рӯ ба рӯ шудан бо мусиқӣ ва фортепиано буд, ки ин барои ташаккули салоҳияти мусиқии онҳо заминаи муҳим фароҳам овард.

Омӯзгорон бозиҳои махсуси дидактикиро таҳия карданд, ки ба кӯдакон кумак мекунанд, ки маводро беҳтар аз худ кунанд ва малакаҳои заруриро инкишоф диҳанд. Ин бозиҳо унсурҳои ритмика, оҳанг ва ҳамоҳангиро дар бар мегирифтанд, ки ба кӯдакон имкон медоданд, ки на танҳо омӯзанд, балки аз раванд лаззат баранд.

Натиҷаҳо нишон доданд, ки шакли бозии омӯзиш ба фаҳмиши амиқи истилоҳоти мусиқӣ мусоидат мекунад ва ҷаҳонбинии бадеии донишҷӯенро васеъ мекунад. Бо мушоҳидаи ин раванд, шумо метавонед шавқи зиёди кӯдакон, хоҳиши онҳо барои нишон додани худ ва нишон додани муваффақиятҳои ба даст овардашударо қайд кунед. Намоиши хонандагон намунаи равшани он буд, ки чӣ гуна муносибати бозӣ дар таълим метавонад таҷрибаи мусиқиро ғанӣ гардонад ва ба рушди қобилияти эҷодӣ мусоидат кунад.

Ҷанбаи муҳими таҳқиқоти мо ин буд, ки истифодаи бозиҳои дидактикӣ на танҳо ба рушди малакаҳои мусиқӣ, балки ба ташаккули ҳамкориҳои иҷтимоии кӯдакон низ мусоидат кард. Дар гурӯҳҳо кор карда, бачаҳо муошират кардан, мубодилаи ғояҳо ва дастгириҳои якдигарро омӯхтанд, ки ин эътимоди онҳоро ба худ ва қобилиятҳои онҳо мустаҳкам кард. Ин лаҳзаҳои муошират ба иқлими умумии синф таъсири мусбат расонданд ва ба фазои дӯстона мусоидат карданд.

Ғайр аз ин, ҳар як бозӣ майдончаи тақлидкорӣ гардид, ки ба кӯдакон имкон дод, ки худро дар нақши бастакорон ва иҷрокунандагон санҷанд. Онҳо мустақилона бо шаклҳои гуногуни мусиқӣ озмоиш карданро оғоз карданд, ки ба онҳо имконият дод, ки тафаккури эҷодӣ ва услуби инфиродии худро инкишоф диҳанд. Ин дар навбати худ ба дарки амиқи мусиқӣ ҳамчун санъат мусоидат кард, ки онро на танҳо омӯхтан, балки эҷод кардан мумкин аст.

Дар ниҳоят, натиҷаҳои озмоиш нишон доданд, ки шиносоии барвақтӣ

бо мусиқӣ ва иштироки фаъолона дар бозиҳо метавонад сатҳи саводнокии мусиқиро дар кӯдакон ба таври назаррас баланд бардорад. Хошии худифодасозӣ ва мубодилаи муваффақиятҳои худ барои омӯзиши минбаъда ва омӯзиши амиқи мусиқӣ ҳавасмандии қавӣ эҷод мекунад.

Натиҷаҳои иҷрои супоришҳои бозиҳои мусиқӣ-дидактикии бачагон дар замима муфассал оварда шудаанд.

Ҷадвали 1.

Гурӯҳ	Сатҳи паст	Сатҳи миёна	Сатҳи баланд
Гурӯҳи озмоишӣ	22 %	33 %	45 %
Гурӯҳи назоратӣ	24 %	22 %	54 %

Ҷадвали 1. Дарҷаи фаъолияти бозиҳои мусиқӣ-дидактикии хонандагони синфҳои ибтидоӣ (дар марҳилаи ибтидоӣ)

Марҳилаи муқарраркунанда сатҳи нисбатан паст ва ба таври дилхоҳ рушднаёфтаи фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикиро дар қисмати бештари хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар ҳар ду гурӯҳ - озмоишӣ ва назоратӣ ошкор сохт. Бисёрии хонандагон мусиқиро аксар вақт бо парешонӣ гӯш карда, хусусияти мусиқиро аниқ муайян карда наметавонанд ва ҳатто онро бо як калима (хушҳолона ва ё ғамгинона) муайян карда наметавонанду жанрҳои асари мусиқиро нодуруст ном мебаранд, ё дар ҷавоб додан худдорӣ мекунад. Онҳо беифода, беэҳсос, мутобиққунии носоҳеҳ (ноҷур) месароянд. Дар навохтани созиҳои мусиқӣ шавқу ҳавас зоҳир накарда, навохтани созиҳоро намедонанд. Онҳо номунтазам ҳаракат карда, ҳаракатҳои ифоданокро ба характери мусиқӣ мувофиқ наменаоянд.

Таҳлилу арзёбии маълумоти дар марҳилаи муқарраркунанда бадастомада моро водор сохт ба хулоса оем, ки истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ фаъолиятнокии маърифатӣ вусъат бахшида, ба рушди салоҳиятҳои асосӣ ва мусиқии хонандагони хурдсол мусоидат мекунад.

Таҳлили мо нишон дод, ки бозихои мусиқӣ ва дидактикӣ метавонанд на танҳо таваҷҷуҳи хонандагонро ба мавзӯ афзоиш диҳанд, балки дар ташаккули заминаи мусбати эҳсосотӣ дар дарсҳо кумак кунанд. Омезиши равандҳои таълимӣ ва бозӣ фазои беназиреро ба вучуд меорад, ки дар он кӯдакон иттилоотро осонтар ва бо хурсандии бештар қабул мекунанд.

Илова бар ин, тавассути иштирок дар ин бозихо малакаҳои ҳамкорӣ ва коммуникатсия инкишоф меёбанд, ки ин ҷанбаи муҳими мутобиқсозии иҷтимоии насли ҷавон мебошад. Ба рушди салоҳиятҳои мусиқӣ, аз қабилӣ шунавоӣ, ритмика ва ҳисси оҳанг диққати махсус додан лозим аст. Шакли бозии омӯзиш имкон медиҳад, ки ин малакаҳо бе шиддат кор карда шаванд, ки ба азхудкунии амиқи маводи мусиқӣ мусоидат мекунад. Мо мушоҳида мекунем, ки кӯдакон бештар ташаббус нишон дода, дар ҷараёни бозихо шаклҳои мусиқии худро эҷод мекунанд ва эҷодиёти онҳоро васеъ мекунанд.

Ҳамин тариқ, ҷорӣ намудани бозихои мусиқӣ-дидактикӣ ба раванди таълим на танҳо муҳим, балки барои рушди пурраи хонандагони синфҳои ибтидоӣ зарур аст. Мо итминон дорем, ки чунин усулҳо барои омӯзиши минбаъда ва рушди фарҳангии онҳо заминаи устувор фароҳам меоранд.

Ворид кардани бозихои мусиқӣ-дидактикӣ ба раванди таълим инчунин ба фардикунонии таълим мусоидат мекунад, ки ба шумо имкон медиҳад, ки сатҳҳои гуногуни омодагии кӯдаконро ба назар гиред. Вобаста аз манфиатҳо ва қобилиятҳои онҳо, омӯзгор метавонад вазифаҳои бозиро мутобиқ созад, ки барои ҳар як донишҷӯ барои нишон додани қувваҳои худ шароит фароҳам меорад. Ин махсусан дар синфхона бо дараҷаҳои гуногуни истеъдоди мусиқӣ муҳим аст, ки дар он баъзе кӯдакон барои азхуд кардани мавод ба вақти бештар ниёз доранд ва дигарон метавонанд ба эҷодкорӣ амиқтар раванд.

Дар ин росто, бозихои мусиқӣ ва дидактикӣ на танҳо малакаҳои маърифатӣ, балки малакаҳои эҳсосиро низ ташаккул медиҳанд. Кӯдакон изҳори эҳсосоти худро тавассути мусиқӣ меомӯзанд, ки ин ба онҳо барои беҳтар фаҳмидани худ ва ҷаҳони атроф кумак мекунад. Дар чунин бозихо,

онҳо мубориза бо эҳсосотро меомӯзанд, ба монанди шодӣ ё ноумедӣ, ки як қисми муҳими рушди равонии онҳост.

Хулоса, бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ба воситаи пурқуввате табдил меёбанд, ки омӯзиш ва тарбияро муттаҳид мекунад. Татбиқи онҳо ба раванди таълим уфуқҳои навро барои эҷодкорӣ, ифодаи худ ва ташаккули масъулияти иҷтимоӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ мекушояд, ки ин бешубҳа таҷрибаи таълимиро ғанӣ мегардонад.

2.2. Шароитҳои педагогии ташаккули самараноки салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ

Дар натиҷаи омӯзиши назариявии масъалаи инкишофи фаъолияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ мавриди иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ба хулосае омадем, чиҳати ноилшавӣ ба тағйироти мусбати педагогӣ, ки бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ барномаи ҳамгирошудаи раванди таълим тартиб додан лозим аст. Мувофиқи вазифаи ба миён гузошташуда аҳаммиати истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар чараёни баланд бардоштани эҷодиёти хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд муайян карда шавад.

Рушди кӯдак ҳамчун ҳадафи афзалиятноки таълими суруд ва мусиқӣ ба миён гузошта шудааст. Вазифаи тарбияи мусиқӣ дар чараёни таълими машғулиятҳои суруд ва мусиқӣ бояд ба инкишофи доимии принципҳои интеллектуалӣ ва ҳиссии дар заминаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ташаккули салоҳиятҳо дар кӯдак гузошта шаванд. Тавассути ташаккули салоҳиятҳо дар инсон неруи таъсирбахш фаъол мегардад ва пояи ин неру ҳар қадар барвақт гузошта шавад, зухуроти он дар ошноӣ бо арзишҳои бадеии фарҳанги ҷаҳонӣ ҳамон қадар фаъолтар мегардад.

Ин барнома дорои ҳам ҷанбаҳои таълимӣ ва ҳам ҷанбаҳои тарбиявӣ мебошад ва ба рушди салоҳият, дарки осори санъат бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ кумак ва шароитҳои мусоиди педагогӣ фароҳам меорад ва

хамзамон қобилияти худшиносии хонандагони хурдсолро ошкор месозад.

Асоси назариявӣ ва методологии барномаи ҳамгиро аз он иборат аст, ки қонунҳои умумии фаъолияти дарки мусиқӣ, сурудсароӣ, ҳаракатҳои зарбӣ-мусиқӣ, навохтани соҳҳои мусиқии бачагона ҳамчун марҳилаҳои асосии ташаккули фаъолияти мусиқӣ-дидактикии кӯдакон бо назардошти хусусияти онҳо баррасӣ карда мешаванд.

Маводҳои барномавӣ ба муайян намудани принципҳои робитаи мутақобила ва таъсири мутақобилаи сатҳҳои гуногуни бозихҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар ташаккули салоҳияти хонандагон асос ёфтааст.

Барномаи «Ҳамгироии мусиқӣ», ки дар асоси таҷрибаҳои амалии методии як идда муҳаққиқони варзида маҳз барои ташаккули шахсият ва салоҳиятҳои мусбӣи хонандагони хурдсол мурағаб шудааст, фарогири муҳтавои асосии барномаи таълими суруд ва мусиқии синфҳои ибтидоӣ ва маҷмуи воситаҳои таълими ин фан мебошад.

Мақсади барнома - таъсир расонидан ба хонандагон бо мақсади фаъол намудани неруи онҳо дар иҷрои бозихҳои мусиқӣ-дидактикӣ ва истифода бурдани имкониятҳои онҳо барои дониши минбаъдаи амиқи санъати мусиқӣ ва иртиботи маънавӣ бо мусиқӣ зимни ташаккули салоҳиятҳои онҳо мебошад.

Ҳадафҳои барнома:

- ташаккул ва инкишоф додани малакаҳои идрок, сурудсароӣ, мусиқисозӣ ва фаъолияти мусиқии пластикӣ;
- ҳавасмандгардонии фаъолияти хонандагон дар ташкили бозихҳои мусиқӣ-дидактикӣ, озодӣ, оромии эҳсосотӣ;
- ташаккули муомилотчигӣ, қобилияти дарккунӣ.

Шартҳои барнома:

Барнома барои хонандагони синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ пешбинӣ шудааст. Машғулиятҳо ҳафтае 2-3 маротиба гузаронда мешаванд. Давомнокии дарсҳо 45 дақиқа аст.

Намудҳои фаъолияти таълимӣ:

Дарсҳои инфиродӣ, гурӯҳӣ ва коллективӣ.

Усулҳои ташкили раванди таълим:

1. Забонӣ-шифоҳӣ: ҳикоя, шарҳ, тавсиф, ангезаи образнокӣ.
2. Амалӣ: бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар шаклҳои намоиш, мисол, бадоҳатан, тақлид, композитсия, бозии дидактикии нақшбозӣ, истифодаи асбобҳои аёнӣ, сигналҳои аёнӣ ва садоӣ.

Усулҳои пайгирии натиҷаҳои кор:

1. Раҳнамоии педагогӣ ва назорати раванди иҷрои бозиҳои мусиқиву дидактикӣ ва сатҳи ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ.
2. Арзёбии сатҳи ташаккули салоҳиятҳои хонандагон дар гурӯҳҳо дар ибтидо ва охири соли хониш.

Асосҳои концептуалии барнома

Дар тӯли асрҳои зиёд олимон ва намояндагони афкори педагогӣ аҳамияти бозиро дар ҳаёти инсон таъкид намудаанд. Дар давоми даҳсолаҳои охир равоншиносон ва муҳаққиқони соҳаи маориф нақши бозиро муайян намуда, феҳристи бозиҳои мусиқӣ- дидактикиро таҳия намуда, ба таври ҷолиб одамон омӯхтани қонунҳои дарккунӣ, эҷодиёти муштарак, қонунҳои психология ва ғ. -ро тавсия намудаанд.

Барои кӯдак бозӣ падидаи табиӣ буда, як ҳолати баланд гардидани руҳияи ӯро нишон медиҳад. Ба қавли А. Горкий бозии дидактикӣ “Роҳи бачагон ба сӯи дониши оламе, ки онҳо дар он зиндагӣ мекунанд ва онҳоро ба тағйир ёфтани даъват мекунанд”, мебошад [58, с.10].

Барои чи омӯзгорон бозиҳои мусиқӣ-дидактикиро ҳамчун як усули таълим истифода мебаранд? Ба андешаи мо, сабаб дар он аст, ки бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ бештар дорои ҷанбаҳои фаъоли эҷодианд. В.А. Оқилова дар ин бора чунин менависад: «Бозии мусиқӣ-дидактикӣ яке аз усулҳои муассиртарини инкишоф додани тамоми қобилиятҳо тавассути шакли таҷрибаи зебоипарастӣ, ҳамчун ангезаи эҷодкорӣ мебошад» [55,с.49]. Дарк

кардани воқеият ба санъати мусиқӣ маҳз ҳамин хусусиятҳои бозихои мусиқӣ-дидактикӣ на танҳо ба кӯдакон, инчунин ба омӯзгорони фанни суруд ва мусиқӣ таъсири бузург расонида, ба он мароқи калон зоҳир менамоянд.

Сабаби дигаре, ки касро рӯ ба бозии мусиқӣ-дидактикӣ меорад, ин хоҳиши омӯхтани мафҳумҳо ва малакаҳои мураккабест, ки санъати мусиқӣ аз онҳо тавассути бозӣ, тахайюлот ва ҷустуҷӯҳо таассуроти кӯдак сурат мегирад.

Қоидаҳои концептуалии бозӣ

Ҳама бозихо дорои ҷиҳатҳои таълимӣ ва тарбиявӣ мебошанд. Аз ҷумла, “Бозихои мусиқӣ-дидактикӣ” - ин истилоҳ нисбат ба бозихое, ки ба қисмати дидактика мақсаднок дохил карда шудаанд, дар асоси барномаи ҳамгирои мусиқӣ таҳия гардидааст.

Мафҳуми бозии мусиқӣ-дидактикиро як қатор омӯзгорон ва равшанҷӯгон ба таври зайл шарҳ додаанд:

1. Бозии мусиқӣ-дидактикӣ як намуди инкишофи мустақили фаъолияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ мебошад.

2. Бозии мусиқӣ-дидактикии бачагона тарзи озоди фаъолияти хонандагони хурдсол буда, тавассути он кӯдакон бо олами атроф ба таври амалӣ шинос мешаванд ва барои хонандагони хурдсол ҷиҳати ҳунарнамоӣ дар сахнаи калон роҳ мекушоянд.

3. Бозии мусиқӣ-дидактикӣ зинаи ибтидоии фаъолияти хонандагони хурдсол аст, ки фаъолияти озоду баробарҳуқуқи онҳоро таъмин месозад ва хини бақамолрасӣ аксари онҳо назари худро ба зиндагӣ ва фаъолият таҷдиди назар мекунанд.

4. Бозии мусиқӣ-дидактикӣ заминаи аввалини рушди фаъолияти кӯдак аст. Ҳангоми бозӣ салоҳиятҳои хонандагони хурдсол зери навои суруд мусиқӣ рушд ёфта, дар онҳо таассуроти тасаввуроти аввалин арзи вучуд мекунад.

5. Бозии мусиқӣ-дидактикӣ -дар асоси шууру ақл, озодии ифшои

худ, рушди худ ва ташаккули нерӯи ҷисмонӣю ақлии худи онҳо мегардад.

6. Бозии мусиқӣ-дидактикӣ самти муҳимму калидии муоширати хонандагони хурдсол маҳсуб ёфта, чиҳати ҳосил кардани таҷрибаи амалӣ дар муносибатҳои байниҳамдигарии хонандагон ва бо одамони дигар мусоидат мекунад.

Бозиҳои мусиқӣ-дидактикии нақшбозӣ- эҷодӣ дар таълим на танҳо як усули фароғатӣ ё тарзи ташкили маводи маърифатӣ мебошанд, балки бозӣ дорои иқтисори бузурги эвристикӣ ва боварибахш ба ҳисоб рафта, он чизеро, ки зоҳиран як аст, чудо мекунад ва он чизеро, ки дар омӯзиш ва зиндагӣ ба муқоиса ва мувозинат муқобилият мекунад, муттаҳид месозад. Бозиҳое, ки ҳамчун воситаи ташаккули салоҳиятҳои маърифатии кӯдакон истифода мешаванд, бозиҳое мебошанд, ки қоидаҳои муайяне доранд, ки одатан онҳоро дидактикӣ меноманд. Беҳтарин бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ аз рӯи принципи худомӯзӣ, он бозиҳое ба шумор мераванд, ки хонандагонро барои азхуд намудани донишу маҳорат равона созанд.

Омӯзиш одатан ду ҷузъро дар бар мегирад: ҷамъоварии маълумоти дуруст ва қабули қарори дуруст. Ин ҷузъҳо барои хонандагон таҷрибаи мусиқӣ-дидактикӣ фароҳам меоранд. Аммо андӯхтани таҷриба вақти зиёдро мегирад. Азхуд намудани чунин таҷриба нерӯи завқи хонандагонро зиёд карда, ба онҳо мустақилона тайёр намудани ин маҳоратро меомӯзонад. Ҳамчунин бозиҳои шифоҳии мусиқӣ-дидактикии таълимӣ бояд хусусияти психологиро дар бар гирад: аз ҷумла кроссвордҳо, викторинаҳо, муаммоҳо, ребусҳо ва ғайра.

Бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ шавқу ҳаваси хонандагонро нисбат ба таълими фан бедор карда, ба онҳо имконият медиҳанд, ки қобилияти фардии ҳар як хонандаи хурдсол ва инчунин фаъолияти маърифатии онҳо инкишоф ёбад. Арзиши бозии мусиқӣ-дидактикӣ на аз рӯи намуди аксуламали кӯдакон, балки аз рӯи самаранокии ҳалли масъалаи муайяне, ки ба ҳар як хонанда супорида мешавад, муайян карда мешавад. Самаранокии бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, аввалан, ба истифодаи мунтазами онҳо, дуюм, ба

мақсаднок будани ташкили бозиҳо дар якҷоягӣ бо машқҳои одии мусиқӣ-дидактикӣ вобаста аст. Масалан, дар масъалаи ташаккули салоҳияти маърифатӣ, ҳалли хонанда: инкишофи тафаккури мустақилонаи хонандаро вазифаи асосӣ доништан лозим аст. Яъне ба гурӯҳҳо бозиҳо ва машқҳои лозиманд, ки қобилияти нишон додани хусусиятҳои асосии хоси объектҳо, муқоиса, тартиб додани онҳо, гурӯҳҳои бозиҳо барои умумикунони предметҳо аз рӯи меъёрҳои муайян, тарбияи қобилияти идоракунии ва ғайра. Барномасозии ин бозиҳо вазифаи ҳар як омӯзгор аст. Олими педагог В.Т. Кудрявцев дар китоби худ “Ташҳиси неруи эҷодӣ ва омодагии зеҳнии кӯдакон ба рушди таҳсилоти мактабӣ” дар иртибот ба ин изҳор кардааст, ки: “Бархӯрди бозӣ боиси он мегардад, ки хонандагон кӯшиш мекунанд, ки сабабҳои пинҳонии падидаҳоро таҳлилу муқоиса ва таҳқиқ намоянд. Ин таассуротҳо, албатта, ба ташаккули салоҳияти кӯдакон таъсир расонида, заминаи падидаи фаъолияти таассурот ва салоҳияти маърифатии хонандагонро ташкил медиҳад. Воқеан бозии мусиқӣ-дидактикӣ муҳимтарин раванди таълим буда, зарурати омӯхтан, дарк намудан ва доништанро ба вучуд меорад” [83, с.237].

Мақсади бозии мусиқӣ-дидактикӣ:

Дар бозиҳо кӯдак ҳадафҳои якҷанд самтҳоро иҷро мекунад, ки бо ҳам алоқаманданд.

Ғоми аввал — хушҳолӣ аз ҳуди ҷараёни бозии мусиқӣ-дидактикӣ. Ин мақсад муносибатеро инъикос мекунад, ки тайёриро ба фаъолияти бозӣ муайян мекунад, агар он руҳбахш бошад.

Ҳадафи сатҳи дуюм - функционалӣ, он бо татбиқи қоидаҳои бозӣ, бозӣ кардани сюжетҳо, нақшҳо алоқаманд бошад.

Дарачаи сеюм-ҳадаф-вазифаҳои эҷодии бозиро инъикос мекунад - тахмин кардан, ташҳис кардан, кушодан, ба даст овардани натиҷаҳо, яъне, раванди фаъолияти бозӣ пурзӯр гардад.

Конфутсий навишта буд: «Омӯзгор ва шогирд якҷоя калон мешаванд». Шаклҳои бозии мусиқӣ-дидактикӣ дар дарсҳо имконият медиҳанд, ки

фаъолияти ҳам хонандагон ва ҳам омӯзгорон дар алоқамандӣ ташаккул ёбанд...

Дар барномаи ҷамғирои мусиқӣ қисматҳои асосӣ инҳоянд:

Аввалан, хусусияти фарқкунандаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ алоқамандии такрор ва тааҷҷуб мебошад. Бозии таълимӣ бояд тафаккури бозингарро тавассути марҳилаҳои осон ва яхелаи саволу ҷавобҳо роҳандозӣ кунад. Тавачҷуҳи бозингарро тавассути ворид намудани унсурҳои нав нигоҳ дораду тезонад ва бо ин роҳ, тавачҷуҳи ба вучуд омадаро истифода барад, то ўро ба раванди эҷодӣ, ки ба он боваринок ва шавқу рағбат қадам ниҳодааст ҷалб намуда, тааҷҷуб, хушнудӣ ва шодмонии ўро мустаҳкам намояд. Баъдан, омӯзгори ботачриба, ки бо кӯдакон кор кардааст, мефаҳмад, ки ягон бозии универсалӣ вучуд надорад, ки ба ҳама мувофиқ бошад. Барои баъзеҳо навоарӣ муҳим аст, онҳоро бармеангезанд, аммо шояд дигаронро ҷалб накунад, алахусус онҳоеро, ки ба бозӣ машғул нестанд. Бо дарназардошти ин ба омӯзгор зарур меояд ҳатман тавачҷуҳи ҳар як хонандаи хурдсолро ба амалҳое, ки дар бозӣ иҷро карда мешаванд, ҷалб созад. Пеш аз бо бачаҳо бозӣ кардан пешбинӣ намоянд, ба вучуд овардани муҳити эҷодӣ зарур буда, масъулияти иштирок дар бозиро ҳис намуда ва ҷозибҳои «кашфи» донишҳои навро омӯзанд.

Сеюм-санъат аз рӯи табиаташ аз бозӣ, аз тақлид арзи ҳастӣ намудааст. Аз ин рӯ, ҳунар ҳамчун шакли мутобиқшавӣ дар ҳаёт маҳз аз рӯи табиати бозичааш ба кӯдак наздик аст, дар ҳоле ки воқеият ва ғайривоқеъ барои кӯдак хеле нисбӣ буда, эътиқод ба афсона як аксуламали дифоӣ аз таҷовузи воқеияти атроф аст.

Муваффақияти ин раванд ташаккули шахсияти ҷамаҷониба, соҳибихтиёр, эҷодкор бо ҷаҳонбинии васеъ, таъмини самтҳои зарурии арзишӣ мебошад, ки бидуни он иртиботи маънавӣ бо санъати баланди бадеӣ ғайриимкон аст.

Асосҳои методологии курс

Татбиқи курс хусусияти таълимӣ-тарбиявӣ дошта, принципҳои

пешбарии методологиро муайян мекунад:

1. Принципи фаъолият. Дар синф кӯдак дар раванди кашфи донишҳои нав қарор дорад. Бозии мусиқӣ-дидактикӣ як роҳи маърифат, инкишоф, ҷалб ҳам аз ҷониби кӯдак ва ҳам аз ҷониби омӯзгор мебошад.

2. Принципи тағйирёбанда. Ҳар як омӯзгор ҳуқуқ дорад дар дарс маводи шабеҳи таҷрибавиеро пешниҳод намояд, ки ба мавқеи муаллифони муҳолиф набошад. Дар навбати худ ба кӯдак имкони ифодаи оптималии ташаккули салоҳияти худро тавассути амалӣ намудани ҳуқуқи интихоби роҳи ҳалли вазъиятҳои мушкӣ фароҳам оварда шавад. Қоидаи асосии методологӣ ин аст, ки кӯдак ҳамеша ҳақ аст, агар ӯ нуқтаи назари худро шарҳ диҳад.

3. Принципи ташаккули салоҳият (ташкили фаъолияти эҷодӣ). Омӯзгор фаъолияти бозӣҳои мусиқӣ-дидактикӣ кӯдаконро ташвиқ намуда, вазъиятҳоеро ба вучуд меорад, ки дар он ҳар як кӯдак рассом, шоир, ҳунарпеша, сароянда, навозанда шуда, эҷодиёти худро тавассути фаъолияти коллективӣ ва инфиродӣ амалӣ созад. Калиди муваффақият он аст, ки инфиродӣ бозӣ қардан дар ҳама гуна вазъияту шароит мумкин аст.

4. Принципи инсондӯстӣ- муҳаббат ба ҳаёт, муҳаббат ба санъат, муҳаббат ба фарзанд. Бе ин сегона ташаккули шахсияти кӯдак ғайриимкон аст, дар синф фазои таассуротбахш ба вучуд овардан ғайриимкон аст, ки ҳар кадоми онҳо дар алоҳидагӣ барои кӯдак пешниҳод гардид.

Воситаи муҳимтарини инкишофи фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ муколамаи коллективист, ки дар он омӯзгор ҳар як хонандаро бо суҳбату муошират фаро мегирад.

Ҷадвали 2.

Соҳтор ва мундариҷаи курс

1. Дарки мусиқӣ		
Шаклҳои ташкил ва намудҳои фаъолият	Вазифаҳои барномавӣ	Мундариҷаи фаъолият дар ҷараёни бозии мусиқӣ-дидактикӣ
дарки асарҳои мусиқӣ; рушди	Таассурти мусиқии бачагонро ташаккул диҳед. Зеро вақте ки	Мазмуни муассири мусиқӣ,

<p>шунавоӣ ва овозӣ</p>	<p>мо мусиқӣ гӯш мекунем, фаъолияти майнаи мо тағйир меёбад ва мо садоҳо ва ритмҳои бо эҳсосот ва хотираҳои муайян алоқаманд мекунем. Ақидаҳо роҷеъ ба табиати мусиқиро дар кӯдакон ривож додан. Ҳангоми таҳлили асарҳои мусиқӣ баён намудани фикр, дарки эҳсосӣ ва эҳсосоти худро омӯзед. Ба рушди тафаккур, ҳаёл, хотира, шунавоии кӯдак мусоидат намояд. Ба кӯдакон таълим диҳед, ки дар бораи воситаҳои ифодаи мусиқӣ фикрашонро гӯянд. Инкишоф додани шунавоии баландро ба кӯдакон дар чараёни бозӣ омӯзонед, то жанри асари мусиқиро муайян кунанд, инчунин соҳҳои мусиқиро, ки ин асар дар он иҷро мегардад, шинохта номашро муайян намоянд. Фарқ кардани мусиқии вокалӣ аз инструменталӣ, омӯхтан ва муайян намудани шакл, характери гуруҳҳо. Воситаҳои ифодаи мусиқиро таъкид намудан. Инкишоф додани дарки динамикӣ (рангорангӣ). Завқи эҷоди мусиқӣ. Гӯш додан ва фаҳмидани асарҳои дорои хусусияти тасвирӣ, фарқ кардан, тасвирҳои асарҳои контрастиро муқоиса кардан. Се жанри мусиқиро фарқ кунед: суруд, рақс, марш. Ҳангоми таҳлили мусиқии асар фикру эҳсосот, дарки эҳсосотӣ ва эҳсоси худро равшан баён кунед. Мусоидат ба рушди тасаввурот: таълим додани таассуроти мусиқии худро дар ҳаракат, расмкашӣ баён намудан. Ба кӯдакон</p>	<p>характер ва кайфияти онро фарқ кардан ва ёд гирифтанд. Эҳсосоти дарки мусиқиро ба сурудҳои табиати гуногун дошта инкишоф диҳед. Шиносоии бачаҳо ро бо эҷодиёти бастакорон давом дода, ба онҳо ёд диҳед, ки оҳанги равони лирикий асарро ҳис кунанд. Дарк кардани суруди хислати рақсӣ доштаро омӯзонед. Дар кӯдакон тарбия намудани ҳисси эҳтиром ба эҷодиёти фолклорӣ халқӣ тоҷик ва дигар халқҳо. Муайян намудани шакли асари мусиқӣ ва фарқ кардани регистр, суръат, регстери ва хати садои ногаҳонӣ, акцентҳо - воситаи тасвири мусиқӣ. Фарқ кардани мазмуни образҳои пьесаҳоеро, ки характери якхеладоранд, аз худ намудан.</p>
-------------------------	---	---

	<p>омӯзед, ки хусусиятҳои рақс ва алларо дар асари мусиқӣ азхуд кунанд. Ташаккул додани шунавоии тембрӣ, шиддатӣ, машқ кардан дар фарқ кардани овози якчанд созҳо. Омӯзонидан ва фарқ кардани мавзуҳои қаҳрамонӣ. Инкишоф додани қобилиятҳои мусиқӣ ва ҳисси дар бачагон. Ташаккул додани шунавоии тембрӣ, машқ кардан дар фарқ кардани овози якчанд созҳои мусиқӣ. Фарқ кардани мавзуҳои қаҳрамонони асарро омӯзонед. Инкишоф додани қобилиятҳои мусиқӣ ва ҳисси бачагон.</p>	
<p><i>2. Сурудсароӣ</i></p>		
<p>Сурудсароӣ: - рушди маҳорати сурудсароӣ; - сурудофарӣ</p>	<p>Овози сурудсароӣ ва ҳамроҳсозии овозшунавиро беҳтар кунед. Ба кӯдакон омӯзонидани сурудсароии осон, бидуни маҷбур кардани овоз, бо талаффузи равшан; хор, ансамблҳои хурд, якка, бо ҳамроҳии мусиқӣ ва ё бе он. Оҳангхоро мустақилона эҷод карданро ёд гиред. Доираи сурудсароӣ, қобилиятҳои инфиродии онҳоро васеъ кунед. Маҳорати амалии иҷрои сурудро пурзӯр кунед. Беҳтар кардани талаффузи бурро, артикулятсия (диксия). Ба кӯдакон таълим диҳед, ки аз рӯи намуна ва бидуни он оҳангҳо эҷод намоянд. Онҳоро водор намояд, ки бо илҳом суруд сароянд ва эҳсосоти худро баён кунанд. Аз рӯи матни додашуда бадоҳатан оҳанг эҷод (импровизатсия) карданро омӯзед. Фарқ кардани қисмҳои сурудро омӯзед, нафасро дуруст тақсим карда, оҳангро тоза иҷро (интониронӣ) кунед. Кӯдаконро ташвиқ кунед, ки мустақилона оҳанг эҷод кунанд. Ба кӯдакон омӯзонед, ки бо эҳсосот суруд сароида, ба аломатҳои (динамикӣ)</p>	<p>Аз рӯи мадидӣ фарқ кардани овозхоро ёд гиред. Малакаҳои вокалӣ-мутобиқкуниро инкишоф диҳед. Дар сурудсароӣ шунидан ва дуруст интиқол додани ҳаракати бо қафаси сина овози оҳангро ёд гиред. Дар як овоз нигоҳ доштани мутобиқкуниро (интонатсияро) омӯзед, садои сабук ва мобилиро инкишоф диҳед. Бо овоз машқ кунед, то ки ҳаракатҳои ба боло ва поёни</p>

	ороиши мусиқӣ диққат диҳанд.	мавзуни оҳангро ба таври мушаххас аниқ созад. Маҳорати аз рӯйи нота сурудхониро омӯзед ва ёд гиред.
<p>Мусиқӣ ва суруднависӣ</p> <p>- Ба хонандагон ёд додани тарзи иҷроӣ супоришҳои бозии "Гуфтанд, кӣ месарояд" бо мақсади рушди хотираи дақиқи мусиқии онҳо;</p> <p>- Омӯзонидани эҷодкорӣ тавассути иштирок дар озмуни «Мо суруд меофарем» (роҳбари мусиқӣ ба ташкили фазои эҷодӣ дар асоси руҳияи мусбии рақобат мусоидат мекунад);</p> <p>- Барои ташаккул додани ҳисси зарбӣ иҷроӣ машқҳои зарбӣ- мусиқиро омӯзед.</p>		
<p><i>3. Навохтани соҳҳои мусиқии бачагона</i></p>		
Навохтан и соҳҳои мусиқии бачагона	Бачагонро бо соҳҳои гуногуни мусиқӣ шинос карда, усулҳои навохтани онҳоро омӯзонанд; одитарин тарзҳои зарбиро омӯзанд ва онҳоро мувофиқи мусиқӣ иҷро намоянд. Ба хонандагон дар металлофон, секунча, фортепиано, соҳҳои умумӣ ва якка ва дар ансамбл навохтани оҳангҳои шиносро омӯзед. Истифодаи соҳҳои мусиқиро дар дигар машғулиятҳо бо ҳавасмандӣ ба роҳ монда шаванд. Дар ансамбл ва оркестр иҷро кардани асарҳоро дар соҳҳои гуногуни мусиқӣ омӯзонед. Якка ва дар ансамбл иҷро кардани асари мусиқиро ёд диҳед. Иҷроӣ ин вазифа дар қисмҳои мусиқии шиносро беҳтар аст.	Дар соҳҳои мусиқӣ навохтани намунаи зарбҳои додашударо омӯзед. Дар ансамбл бо зарб ва мувофиқ навохтанро ёд гиред. Дар вақташ ба шумо ба гурӯҳ дохил шуданро ёд гиред ва оҳанги мусиқӣ, бозии рафиқонро бодикқат гӯш кунед. Бо соҳҳои зарбӣ-навохтани таронаи зарб суруди шиносро ёд гиред. Муайян кардани соҳҳои мусиқиро аз рӯи шакли тембрии овоз омӯзед. Инкишофи тахайюлот, тасаввурот дар эҷодиёти муштаракӣ коллективӣ. Бадоҳатан навохтан (импровизатсия) дар соҳҳои мусиқӣ.
	<i>Ҳаракатҳои мусиқӣ ва зарбӣ</i>	
- машқҳо; - рақс - бозихо -офариниш	<i>Маҳорати мусиқӣ ва зарбӣ:</i> Ба инкишофи маҳорати ҳаракати рақсӣ мусоидат мекунад. Таҳлил дар тарзҳои ҳаракат, мустақилона ба аввал	Қобилияти ҳаракатро мувофиқи табиати мусиқӣ инкишоф диҳед. Ҳисси зарбиро дар ҳамоҳангсозии ҳаракатҳо, инкишоф диҳед.

<p>ва охири қисмҳои овоз ва тамоми порчаи мусиқӣ воқуниш нишон медиҳад. Дар ҳаракат як қисми қавии ченак, қисмҳо ва тамоми порчаи мусиқиро нишон додан, шакли зарбӣ дар ҳаракат нишон додан. Фарқ кардани аломатҳои динамикӣ, интиқоли тағйирот дар ҳаракат, мутобиқати ҳаракатҳои дастро инкишоф диҳед. <i>Малакаҳои ҳаракати экспрессивӣ:</i> мустақкам кардани қобилияти роҳ рафтан бо қадамҳои навбатӣ ва пружинӣ; зухуроти эҷодиро дар иҷрои нақшо, рақсҳои озод ҳавасманд мегардонад. Ташаккул додани қобилияти ифодаи мазмуни эҳсосотӣ дар рақс; кӯдаконро ба ҷустуҷӯи ҳаракатҳои ифодакунанда ташвиқ менамояд. Ба кӯдакон таълим диҳед, ки сурудсароиро дар ҷараёни бозӣ ба сахна гузоранд, вариантҳои ҳаракатҳои образнокро барои тасвир кардани аломатҳо пешниҳод кунед. Мустақилона ихтироъ кардани ҳаракатҳоеро омӯзед, ки табиати мусиқиро инъикос мекунанд; кӯдаконро ба ҷустуҷӯи тарзҳои ҳаракатҳои ифодакунанда ташвиқ кунед. Бо зуҳури фаъолият ва мустақилият дар интиҳоби ҳаракатҳои рақс мусоидат кунед. Мувофиқи характери мусиқӣ ифоданок ва зарбӣ ҳаракат кунанд; кӯдаконро ба иштироки фаъолона дар иҷрои бозӣҳои мусиқӣ-дидактикӣ роҳнамоӣ кунанд.</p>	<p>Мутобиқи мусиқӣ, возеҳ ва зарбӣ ҳаракат карданро омӯзед, ҳолати дурустро риоя кунед. Ба раванди табиати оҳанг зуд ҷавоб доданро омӯзед, ба иҷрои дурусти ҳаракати паҳлуӣ ноил шавед. Аниқ иҷро кардани ҳаракатҳо, ҳаракат бо ҷаҳишҳои сабук ва зарбиро омӯзед. Тахайюлот ва тасаввуроти эҷодиро дар ҷараёни бозии мусиқӣ-дидактикӣ инкишоф диҳед. Ҳаракатҳои ҳамвор ва чандирии дастро инкишоф диҳед. Омӯзиши рақс осон ва тасодуфӣ аст. Инкишоф додани мавқеи кӯдакон ва ҳаракатҳои ҳамвори даст ҳангоми омӯзиши қадами рақси мудаввар. Дар фазо паймоиш карданро омӯзед, зарбаи сахтро дар машқ бо пой рост таъкид кунед. Ташаккули маҳорати бадоҳатан рақсидан. Бо ҳаракатҳо (ҷаҳидан дар ҷой) хусусиятҳои зарби мусиқиро ёд гирифта. Аз рӯйи мусиқӣ ҳаракат карданро омӯзед, ҳаракатҳо, ки суръатбахшӣ ва сустшавии суръатро интиқол медиҳанд.</p>
---	---

Натичаҳои тахминӣ

То охири соли хониш кӯдакон бояд:

1. Жанрҳои санъати мусиқиро муайян намоянд.
2. Мутобиқи тағйирёбии динамикӣ ва суръат бо мусиқӣ ҳаракат карда тавонанд;

3. Болидагиро дар асарҳои мусиқӣ ба воситаҳои ифодакунанда муайян намоянд: акорди зарби шиддатӣ, динамика, суръат, имогӣ мимика ва ғайра.

4. Асосҳои сохтори эҷодии асарҳои мусиқиро донанд ва онҳоро дар супоришҳои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ истифода баранд.

Бачаҳо дар барномаи «Ҳамгироии мусиқӣ» бо асарҳои сершумори мусиқӣ шинос мешаванд, мусиқии бисёр композиторонро мешунаванд, тибқи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ сурудҳоро меомӯзанд ва иҷро мекунанд, дар зери садои мусиқӣ ҳаракат кардан ва рақс кардан, бозӣ кардан ва бадохатан эҷод карданро меомӯзанд, бисёр асарҳои мусиқиро иҷро мекунанд. Дар тули тамоми рафти барнома кӯдакон тавассути истифодаи пуршиддати бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ҳамчун воситаи ҷорӣ намудани санъати баланд ва рушди фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ дилгарм ва шавқманд боқӣ мемонанд.

Бояд ёдовар шавем, мо ҳамеша кӯшиш мекардем, ки воситаи технология, супоришу машқҳо, пурсишномаву айёниятҳо ва меъёрҳои арзёбиери мавриди истифода қарор диҳем, ки онҳо:

- аввалан, бо фаъолияти хонандагони хурдсол зимни иҷрои бозӣ дар алоқамандӣ қарор дошта бошанд;
- дуҷум, онҳо ба синну соли бачагон мувофиқ бошанд;
- сеҷум, то ки онҳо мавриди иҷроӣ дастрас бошанд;
- чорум, он ба доираи овози кӯдакон мувофиқ бошад.

Натиҷаи ташҳиси ибтидоии дараҷаи инкишофи фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикии хонандагони хурдсол сифати нокифояи таълимро нишон дод. Қори марҳилаи ташаккулдиҳӣ тавре ба роҳ монда шудааст, ки бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, ки бо хусусиятҳои ин мавзӯ алоқаманд карда шудаанд, таъсири дигаргунсозанда дошта, оид ба инкишофи

масъалаи фаъолияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар ташаккули салоҳиятҳо ба даст оварда мешаванд.

Барои он ки мо самаранокии истифодаи бозии мусиқӣ-дидактикиро дар ташаккули салоҳиятҳои хонандагон дар ҷараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ собит созем, дар гурӯҳҳои озмоишӣ корҳои мухталифи озмоишӣ ташкил ва баргузор кардем, масалан:

Озмоиши бозии мусиқӣ-дидактикии нақшбозӣ

Бозии мусиқӣ-дидактикии нақшбозӣ, пеш аз ҳама, бо одат кардани кӯдак ба олами бадеии асарҳо хос аст. Қисмҳои ҳатмии он: сюжет, нақш, вазъияти ҳаёли. Ин намуди бозиро ҳангоми иҷрои сурудҳои бачагона истифода бурдан мумкин аст, ки дар онҳо хусусиятҳои кӯдак равшан ифода ёфта, дар ҳар яки онҳо реинкарнатсия шуда, дарк ва таҳайюли эҳсосот, ранги муассирии эҳсосот инкишоф меёбад ва як ҳолатро аз тарафҳои гуногун аз сар мегузаронад яъне, фаъолияти бозиро инкишоф медиҳад [6, с. 200].

Дар қисмати шунидани мусиқӣ ва таҳлили воситаҳои ифодаи мусиқӣ дар омӯзиши соҳаи мусиқӣ, инчунин дар силсилаи дарс-суҳбати “Мусиқӣ чӣ кор карда метавонад?” усули театрикунонидашударо мавриди истифода қарор медиҳем. Аснои суҳанронӣ дар бораи хусусиятҳои овози соҳаи мусиқӣ бозии “Ман сози мусиқӣ мебошам”-ро истифода мебарем. Бачаҳо дар бораи соҳаи мусиқӣ бо як маҳорати балан ва бо шавқу завқ нақл мекунанд, хусусиятҳои дохилӣ ва берунӣ, хусусияти овозро ошкор мекунанд. Дар ин маврид номи соҳоро ном намебаранд. Вазифаи дигар иштирокчиён дар он аст, ки аз тавсифҳо муайян кунанд, ки кадом асбоб мавриди баҳс қарор дорад.

Воситаҳои ифодаи мусиқиро дар муайян намудани образи мусиқӣ таҳлил намуда, мо асари Д. Дӯстмуҳаммадов “Рангҳо дар мусиқӣ”-ро дида мебароем. Бачаҳо мустақилона ба воситаи хусусиятҳои воситаҳои баён номи расмҳои “Хонаи Заргӯшбӣ” ва номҳои операи Д. Дӯстмуҳаммадовро муайян карда, варианти худро дар бораи суҷаи эпизоди мусиқӣ нақл мекунанд. Баъди ин гуна тайёри лаҳзае фаро мерасад, ки барои ҳамаи

хонандагон аз ҳама хотирҷамъӣ - театрикунонии спектакли “Хонаи Заргӯшбибӣ”-и Д.Дӯстмуҳаммадов, “Гург ва Рӯбоҳ” ё “Фил ва Гург” фаро мерасад. Омӯзгор номи операи Д. Дӯстмуҳаммадовро зикр накарда, ҳамаи хонандагонро даъват мекунад, ки ба якчанд гурӯҳ тақсим шаванд. Омӯзгор шарт мегузорад, ки ҳамаи гуруҳҳо мазмуни операи Д.Дӯстмуҳаммадовро ба воситаи спектакл нишон диҳанд, ки дар он дар нақши сценариянавис, режиссёр, ороишгар ва актёр баромад мекунанд. Хонандагон ҳангоми иҷрои бозӣ бояд як калима нагӯянд. Баъди якчанд маротиба шунидани пйеса ҳар як гурӯҳ шакли мазмуни худро баён мекунад ва баъд аз он муҳокимаи спектаклҳо сар мешаванд. Агар хонандаҳо номи спектаклро аниқ муайян карда натавонанд, омӯзгор гуруҳи хурди хонандагонро интихоб намуда, нақши режиссёрро иҷро карда, мазмуни “худро” мегӯяд. Баъд аз ин боз як спектакли дигар намоиш дода мешавад, ки ба ҳамаи «тамошобинон» ёрӣ мерасонад, то номи спектаклро аниқ намоянд.

Чунин дарсҳо муддати тулонӣ дар хотир нигоҳ дошта мешаванд ва хонандагон ҳамеша пешниҳод менамоянд, ки ба ин шакли ташаккулият баргарданду тарзҳои шахсии бозиҳои нақшо иброз менамоянд ва ҳатто сценарияҳои мустақилона таҳияшударо барои саҳнасозӣ таҳия намуда, онҳоро дар кори худ истифода мекунанд.

Аҳамияти бозиҳои мусиқӣ-дидактикии нақлиро аз ҳад зиёд баҳо додан мумкин нест, чунки вай меҳнати хонандагонро фаъол мегардонад, ташаккули салоҳияти онҳоро пурратар ошкор мекунад, шавқу ҳавасро ба маводи омӯхташаванда зиёд мекунад ва бозии нақшо ҳам як шакли фаъолияти коллективӣ ва ҳам инфиродӣ буда, ҳар як хонандаро водор менамояд, ки аз нақши пасивӣ дар дарс даст кашад. Чӣ тавре ки таҷриба нишон медиҳад, ҳангоми бозии нақшбозии таълимӣ ҳатто салоҳиятҳои он хонандагоне низ ошкор мешаванд, ки пештар фаъолият ва мустақилияти зиёд аз худ нишон наметоданд. Дар барномаи интегралӣ худ ман ҳангоми навиштани диктантҳои зарбӣ аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикии нақшбозӣ эҷодкорона истифода мебардам. Усули сохтани «зарби зинда»-ро истифода

мебурдам, ки он иборат аз он аст, ки бачаҳо бо роҳи муттаҳид шудан ба гурӯҳҳо пайдарпайии зарбӣ месозанд (ҳаштум - ду, ба оғӯш кашидан; шонздаҳум - чор ва ғ.) Кӯдакон аз иҷрои чунин супоришҳои зарбӣ, дар охир, на танҳо бо қобилияти тасвир кардани зарб дар ҳаракат, балки барои ташаккули салоҳияти худ вобаста ба ин имконият пайдо менамояд. Дар ин гуна бозиҳо ҳадафи тарбиявӣ - ба кӯдакон омӯзонидани ҳунари муошират бо ҳамдигар дар асоси ташаккули салоҳиятҳои онҳо гузошта мешавад.

Озмоиши бозии мусиқӣ-дидактикии масъала-амсиласозӣ

Бозии масъала-амсиласозӣ аз хонандагони синфҳои ибтидоӣ талаб мекунад, ки ҳангоми пешниҳоди вазъияти ғайристандартӣ ҳалли мустақили бозиро қабул намоянд. Чунин бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ хеле гуногун ва сермаҳсул мебошанд, ки бисёр вақт ҳолатҳои бозии зеринро истифода мебарам:

- «Қиссаи занҷирӣ»: кӯдакон мазмуни асарро бо навбат нақл мекунанд, ки дар он ҳар яке як ибора мегӯяд;

- характеристикаҳои асари мусиқӣ низ бо навбат пешниҳод мешаванд, ки хонандагон танҳо яке аз воситаҳои ифодакунандаи асари мусиқӣ ё характеристикаи онро номбар карда тавонанд;

- иҷрои канои моторӣ (корҳои тайёрӣ метавонад дар оина такрори ҳаракатҳои омӯзгор бо ҳамроҳии мусиқӣ бошад). Инчунин бо намоиши яке аз хонандагон онро иҷро кардан мумкин аст.

Озмоиши бозии мусиқӣ-дидактикии шифоӣ

Давраи таҳсил дар синфи ибтидоӣ ба ташаккули малака ва маҳорати мусиқӣ хос аст. Дар ин давра хонандагони хурдсол барои қонеъ гардондани талаботи рӯзафзуни худ ба иҷрои бозиҳои гуногун кӯшишу ғайрат мекунанд. Ба назар чунин мерасад, ки чалб намудани хонандагон барои иҷрои фаъолонаи бозӣ маҳз ҳамин хусусиятҳоро пеш аз ҳама, ба назар гирифтани лозим аст.

Бозиҳои шифоии дидактикӣ, аз қабилӣ тартиб додани кроссвордҳо дар мавзӯҳои мусиқӣ, пур кардани чайнворду кроссвордҳо дар охири

омӯзиши мавзӯ ва кушодани муаммоҳои хурд дар рушди салоҳияти хонандагони хурдсол ба таври самаранок мусоидат мекунад.

Фақат омӯзгор бояд аввал ба хонандагон принципи тахмин кардани ин гуна муаммоҳоро ёд диҳад. Беҳтар аст, ки ин корҳо на дар шакли вазифаҳои душвор, балки бо ҷалби унсурҳои фароғатӣ ва як шакли бозии мусиқӣ-дидактикӣ анҷом дода шаванд. Бояд гуфт, ки чунин ташаккулият дар синфҳои 2-3, вақте ки баҷаҳо аллакай нутқи хаттиро нисбатан дилпуруна азхуд кардаанд, ба мақсад мувофиқ аст.

Дар методология бозиҳои мусиқӣ-дидактикии таълимии барои баланд гардидани дараҷаи инкишофи бозии дидактикӣ-мусиқии баҷагон ёрирасонанда пешниҳод карда шудаанд. Вазифаҳои ҳангоми бозӣ ба миён гузошташуда ва иҷрои онҳо ба азхудкунии барномаи таълим ва ҳавасмандсозии хонандагони хурдсол ба фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ бешак, мусоидат мекунад.

Зимни натиҷаи таҳқиқот хулосаҳои зерин пешниҳод мегардад :

- **машқҳои мусиқӣ, ки барои гӯш кардани мусиқӣ** ба сифати мустақилии фаъолият ё тайёр кардани омӯзиши суруд, намуди рақсҳои мудаввар, рақсҳо, бозиҳо бо истифодаи созҳои мусиқии баҷагона пешниҳод карда мешаванд, таъсири мусбӣ мерасонад. Мундариҷаи ин бахш ба кӯдакон имкон медиҳад, ки диққати шунавоӣ, воқуниши эҳсосотӣ ба мусиқӣ, баландӣ, шиддатнокӣ ва ҷузъҳои рангоранги (динамикии) дарки шунавоӣ инкишоф ёбанд.

- **мусиқӣ ва бозиҳои нутқ** - сурудҳои баҷагона, изҳороти зарбӣ, омӯзиши мусиқӣ ва бозӣ, ки барои азхуд кардани мазмуни мутобиққунӣ, эҳсосоти мусиқӣ дар заминаи суруд зарбӣ нигаронида шудаанд, ки бо ҳаракатҳои доимӣ бо мақсади инкишоф додани ҳамоҳангии сухан ва ҳаракат, талаффузқунӣ ва автоматикунонии талаффузи овоз дар кӯдакон алоқаманд мегарданд.

- **бозиҳои зарбӣ-мусиқӣ** барои дар хонандагон ташаккул додани қобилияти алоқаманд кардани суръат ва зарби ҳаракатҳо, бо омӯзиши суръат

ва зарби мусиқӣ, вобаста ба ифоданокии ҳаракатҳо, ки бо хусусияти ҳамовозии мусиқӣ нигаронида шудаанд, нақши бузургтарро мебозад. Азҳуд намудани фаъолияти мусиқӣ-зарбӣ ба инкишофи ҳисси ритм, маҳорати иҷроӣ ҳаракатҳои мусиқию зарбӣ инкишоф ёфта, ба ислоҳи ҳаракати ҳуби дастҳо мусоидат мекунад. Ин бахш дар шакли бозиҳо ва машқҳои бозии мусиқӣ-дидактикӣ дар алоқамандӣ жанрҳои гуногуни бо мусиқӣ барои рушди малакаҳои ҳаракати умумӣ ва ҳуби моторӣ иҷро мегарданд.

- **бозиҳои мусиқии бачагонаи навохтан** пешниҳод карда мешавад, ки он барои инкишоф додан ва ислоҳи шунавоии тембрӣ, ҳисси метро-зарбӣ, малакаҳои ҳуби мотории дастҳо дар шароити иҷроӣ махсус ташкилшуда, ки барои дарки оҳангҳои сода, ки он бо ҳамовозии зарбӣ мувофиқ карда шудааст, истифода бурда шавад.

- **бозиҳои мусиқӣ ва муошират.** Ҳангоми иҷроӣ ин бозӣ хонандагони хурдсол муошират ва муколамаро бо роҳҳои гуногуни гӯш кардани мусиқӣ ёд мегиранд ва ин навъи бозиҳо салоҳиятҳои муоширатӣ ва иртиботии онҳоро ташаккул медиҳад. Бо ин мақсад, аксар ҳангоми иҷроӣ бозиҳои муоширатӣ ё дигар бозиҳо онҳо зери садои мусиқӣ иҷро карда мешаванд.

Дар иртибот ба истифодаи усулҳои бешумори пешниҳод ва баррасишуда, мехоҳем махсус таъкид созем, ки дар баробари мусоидати онҳо ба ташаккули салоҳиятҳои асосӣ ва мусиқии хонандагони хурдсол, аз ҳама асосӣ, ин гуна бозиҳо қобилияти фикрронӣ, мустақилият ва ташаббуси кӯдаконро рушд медиҳанд. Фаъолияти кӯдак, ки дар ҷараёни бозӣ сурат гирифта, дар ин асно ҳамзамон дар ӯ маҳорату малакаҳои пешбурди ғояҳои нав, ҳалли мушкилоти пешомада ва бартарафсозии ҳолатҳои ғайриинтегралии дигар зухур ва батадриҷ ташаккул меёбанд.

Масалан, аз рӯи натиҷаҳои мавзӯҳо, чорякҳо ё соли хониш дар синфҳои ибтидоӣ бо ёрии бозиҳои мусиқӣ-дидактикии шифохӣ варақаҳои тестино истифода бурдан мумкин аст. Онҳоро дар шакли викторина ё кроссворд ташкил кардан қулайтар аст.

Ана, якчанд намуна аз барномаи “Ҳамгироии мусиқӣ”. Дар шакли

супоришҳои гуногун барои хонандагони синфҳои 1-3, саволҳо оид ба асарҳои мусиқие, ки дар давоми соли хониш омӯхта шудаанд, пешкаш мегардад.

Барои ҳар як синф се супориш таҳия шудааст, ки мураккабии онҳо пай дар пай меафзояд.

Кори санчишии "Вазифаҳо бо ҷавобҳо"

Омӯзгор ба хонандагони хурдсол мефаҳмонад, ки ба ҳар як савол се ҷавоб пешниҳод карда мешавад, ки аз онҳо танҳо якеро интихоб кардан лозим аст, ҷавоби дурустро. Ин ҷавоби дурустро дар дафтар ё қоғази махсус навиштан зарур мебошад.

Дар саволҳои намунавии зер ҷавоби дуруст бо аломати маълум, яъне ранги баланд навишта шудааст.

Синфи 1-ум

1. Дар кадом асари мусиқӣ ҳаракати қатора тасвир шудааст?
 - а) Суруди “Абр омад”-и Х. Абдуллоев
 - б) “Этюд”-и Ҷ. Обидов
 - в) **Суруди “Поезд”-и Ҷ. Охунов**
2. Хори “Хонаи нав месозем” дар кадом опера иҷро мешавад?
 - а) А Одинаев “Бузаки Қингилапо”
 - б) **Дамир Дӯстмуҳаммадов “Хонаи Заргӯшбӣ”**
 - в) Амирбек Мусоев “Афсонаи беша”.
3. Балети “Юсуф ва Зулайхо”-ро кадом бастакор навиштааст?
 - а) **Толиб Шаҳидӣ**
 - б) Ёқуб Сабзанов
 - в) Фирӯз Баҳор ва ғайра.

Синфи 2-юм

1. Операи “Пӯлод ва Гулрӯ”-ро кадом бастакор эҷод кардааст?
 - а) **Шарофиддин Сайфиддинов**
 - б) Аъзам Солеҳов
 - в) Қудратулло Ҳикматов.

2. Хусусияти асари мусиқии “**Боронак**”-и Қудратулло Яҳёев чӣ гуна аст?

а) суруд

б) рақс

в) марш.

2. Бастакор Қ. Охунов кадом сурудро эҷод кардааст?

а) Суруди “**Чӯпон**”

б) **Суруди “Забони тоҷикӣ”**

в) Суруди “**Рашид**” ва ғайра.

Синфи 3 юм

1. Оҳанги кадом суруди халқӣ дар консерти барои “**Рубоб**”-и

М.Атоев садо медиҳад?

а) **Суруди халқии тоҷикӣ “Гулсуман”**

б) Суруди халқии русӣ “**Как пошли наши подружки**”

в) Суруди халқии белорусӣ “**Сел комарик на дубо́гек**”

2. “**Рондо** барои скрипка ва фортепиано”-ро кадом оҳангсоз эҷод кардааст?

а) Шохназар Соҳибов

б) **Зиёдулло Шаҳидӣ**

в) Хайрулло Абдуллоев

3. Қисми такрорӣ шакли “**рондо**” чӣ ном дорад?

а) оят

б) хор

в) **худдорӣ кунед** ва ғайра.

Фаъолияти бозии хонандагони хурдсол дар дарсҳои бозиҳои зарбӣ зоҳир мегардад. Вақт мегузарад ва худи кӯдакон тасвирхоеро пайдо мекунам, ки онҳо бояд дарк кунанд: ба зинапоя боло рафта, биби дар ҳар як қадам чор маротиба оҳ кашид, вай бо тамоми қайдҳо роҳ мерафт. Модар ду-ду маротиба оҳиста-оҳиста роҳ мерафт. Ва падар дар чоракҳо давид - барои ҳар як қадам як нафас. Ман барои ҳар як қадами падарам ду қадам давид,

мо ҳамроҳ сағ доштем, аз ин рӯ вай ду маротиба тезтар майда карда, барои ҳар як қадам чор қадам давид. Ҳамин тавр, ман ба ҳаштум баромадам ва сағ - шонздаҳум! Пас аз ин гуна ҳикоя, албатта, хол “5” аст.

Ба хонандагони хурдсол ҳангоми омӯхтани бисёр мавзӯҳо истифода бурдани шеърӣ афсонаҳо маъқул мешавад, ки ин шавқу ҳаваси калони онҳоро ба вучуд оварда, барои беҳтар азхуд намудани маводи нав ёрӣ мерасонад. Масалан: «Ду бародар», «Ду имзо» - речаи мусиқӣ; «Оилаи дӯстона» - давомнокии қайдҳо; «Баҳсҳои мусиқӣ», «Квартет» — соҳҳои мусиқӣ.

Мушилот инчунин тафаккури хонандагонро инкишоф медиҳанд, бо ёрии онҳо хонандагон ба фаъолияти эҷоди фикрӣ ҷалб карда мешаванд. Дар баъзеҳо пайдоиши мусиқӣ дар калимаи пураспортарин (нишонаҳо, хусусиятҳо, характер) ниҳон аст. Онҳо инчунин донишҳои навро дар бар мегиранд. Барои намуна: Ба ҳама дар оркестр кӣ ёрӣ мерасонад? Дирижёр-Хурӯс дар назди дарвоза нишаста: Вай зарби мураккабро зада метавонад. Бофтаҳо ба фарш, овоз ба осмон. Ҳар гуна зарб аз кишварҳои гуногун! (*занг*) ИН ЧИСТ?... (нағора).

Ҳангоми кор бо хонандагони синфҳои ибтидоӣ, ки бо фаъолияти моторӣ, ноустувории диққат, зуд хасташавӣ, майл ба тачрибаи мустақим, хоҳиши мушаххас кардани таассуроти мусиқӣ хос аст, ба мундариҷаи дарс дохил кардани бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ хеле муҳим аст. Дарс - кӯдакро ба раванди фаъоли омӯзиши мусиқӣ дохил мекунад. Бачаҳо ҳангоми бозӣ ин ё он вазъияти сужавиро аз сар мегузаронанд ва азхудкунии дониш гуё аз ботин ба амал меояд.

Барои бо ҳаракатҳои ифоданок, рақс ё бо ишораи дирижёр ифода кардани характери образи мусиқӣ - ин дарс тафаккур, тасаввуроти кӯдаконро инкишоф дода, бо ҳаракатҳои даст “кашф кардан”-ро хати оҳанг меомӯзонад. Бачаҳоро вазифаҳои офаридани вариантҳои иҷрои сурудҳо низ мафтун мекунад. Ҳар кӯдак кӯшиш мекунад, ки таҳайюлотии худро равшантар ва ифоданоктар нишон диҳад, таассуроти худро дар бораи тасвири

музикӣ баён кунанд. Бо ҳамин васила кӯдакон тарзи ифода кардани садоҳои музикиро ёд гирифта, таҳияи намоишномаҳои хурд, таҳлилу андешаронӣ ва эҷоди шеъру нақлҳои кутӯхро анҷом медиҳанд. Мулоҳизаҳои кӯдакон дар бораи табиати музикӣ, дар бораи хусусиятҳои иҷроӣ он содалавҳона буда метавонанд, аммо онҳоро бодикқат гӯш кардан ва ба муколама ҳамчун як шахси баробархуқ дохил намудан, муоширати дӯстона барпо кардан лозим аст.

Дар барномаи «Ҳамгироии музикӣ» аз вазифаҳои зерини бозии музикӣ-дидактикӣ истифода бурдан лозим аст:

1. Ташкили намудҳои гуногуни нақшаи иҷроӣ суруд, ва бо навбат сурудсароии якка ва коллективӣ.
2. Эҷоди ҳамовозии зарбӣ бо порча, намунаи ритмикӣ ба оҳанг.
3. Бадехасароии вокалӣ ва инструменталӣ.
4. Муқоисаи корҳо - пайдо кардани шаклҳои гуногун.
5. Расмкашии шифоҳӣ дар (тасвири музикӣ, инкишофи он дар асар).
6. Мини-композиция, шеър, расмкашӣ –ислоҳ намудани таассуроти музикии гӯшкардашуда.
7. Бозиҳои мусобиқавӣ.
8. Пешниҳоди кроссвордҳо, чистонҳо, ребусҳо, муаммоҳо - барои фаъол намудани фаъолияти руҳии кӯдакон, мустаҳкам кардани дониш.
9. “Чорабиниҳои ранга” - интихоби рангҳо мувофиқи табиати музикӣ.

Фаъолияти баланди бозии музикии дидактикии кӯдак, сарфи назар аз дараҷаи истеъдодаш, боиси дар раванди маърифатнокӣ фаъолона иштирок кардани кӯдак мегардад. Андешаҳои зерини ибразнамудаи муҳаққиқи рус Б.В. Асафиев воқеияти фикру мулоҳизаҳои дар боло ироанамудаи моро собит месозанд: «Эҷодиёти кӯдакон, ҳатто содатарин бозёфтҳои ҳуди кӯдакон, ҳатто хоксоронатарин андешаи ҳуди кӯдакон, ҳатто содатаринаш ин аст, ки фазои шодӣ ба вучуд меораду шахсиятро ташаккул медиҳад, инсониятро тарбия мекунад ва рушди қобилиятҳою салоҳияти хонандагонро ташаккул дода, онҳоро ҳавасманд мегардонад.» [26].

2.3. Натиҷаҳои таҳқиқоти озмоишӣ оид ба ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ зимни истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ

Таълими фанни суруд ва мусиқӣ асосан, бо истифода аз шаклҳои мухталифи мусиқиву суруд, аз он ҷумла, ба монанди шунидан, гӯш кардан, иҷро кардан, тақлид кардан, фаъолиятҳои эҷодӣ ва бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ амалӣ карда мешавад. Ба ҳамин восита, салоҳиятҳои асосии хонандагони хурдсол дар фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ ташаккул ёфта, онҳоро барои дарки мусиқӣ ҳавасманду омода ва роҳнамун месозад. Дар ин ҷода фаъолияти омӯзгор, дараҷаи ҳамкории педагогӣ ва сатҳи маҳорати касбии ӯ нақши муҳимро дорост.

Аксари олимону муҳаққиқон ба он назаранд, ки барои рушди салоҳияти хонандагони хурдсол фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ нақши муассир мебозад. Олим Н.А. Терентева дар ин маврид таъкид кардааст, ки: “Бозӣ воситаи фаъолгардонии қобилияти кӯдакон дар ҷараёни шаклгирии тафаккури мустақилона ва воситаи табиӣ ташаккули фарҳанги эҳсосоти онҳо мебошад” [136].

Олимони педагог ва омӯзгорони соҳибтаҷриба изҳор доштаанд, ки фаъолияти мусиқӣ-педагогӣ дорои ду ҷузъи ба ҳам алоқаманд буда, ҷанбаҳои зеринро дар бар мегиранд:

- фароҳам будани шароитҳои педагогӣ барои иштироки озоди хонандагон дар иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ;
- роҳбаладӣ ва ҳамкории омӯзгор бо хонандагон дар раванди иҷрои бозиҳо, ки дар ин асно салоҳиятҳои онҳо ташаккул меёбад.

Фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ рушди шахсияти хонандагони хурдсол ва таълиму тарбияи онҳоро дар фаъолияти педагогӣ-мусиқии омӯзгор, ҷиҳатҳои иҷтимоӣ-психологӣ чорабиниҳои таълимиву тарбиявӣ ва муносибатҳои байни омӯзгор ва хонандагони хурдсол ва самаранокии дарсҳои суруд мусиқиро таъмин месозад.

Бозии мусиқӣ - дидактикӣ як технологияи беназири мусиқии эҷодӣ мебошад, ки салоҳиятҳои дарк ва интиқоли иттилоот, арзёбии руҳияи хонандаи синфҳои ибтидоӣ, муошират ва ҳамкориҳои ӯ бо ҳамсинфон ва дигар одамонро ошкор месозад. Он ба азхудкунии салоҳиятҳои идоракунии рафтор ва ахлоқ дар синф ва ҷомеа мусоидат мекунад.

Мустақилият дар истифодаи мақсадноки маърифатии ҷорабиниҳои гуногуни бозӣ яке аз омилҳои муҳимтарини ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ мебошад. Бозии мусиқӣ-дидактикӣ барои ташаккули сифатҳои ахлоқӣ-эстетикӣ хонандагон шароити мусоид фароҳам меорад.

Иҷрои бозиҳои мусиқӣ ва дидактикӣ хонандагони хурдсолро шоду масрур мекунад, тасаввуроти онҳоро озод ва васеъ мекунад, муҳитеро фароҳам меорад, ки дар он онҳо қобилияти худро ҳангоми бозӣ нишон диҳанд. Он ба рушди эҷодкорӣ, тафаккури мантикӣ, хотира ва диққат кӯмак мекунад ва инчунин муносибатҳои мусбат бо ҳамсолон ва калонсолонро ташаккул медиҳад.

Иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ асосан, ба эҳсосоти кӯдак таъсири мусбат расонда, онро ҳаматарафа ташаккул медиҳад, барои дарки муҳити атроф кӯмак карда, ба ташаккули арзишҳои зебоипарастии хонандагони хурдсол имконияту шароитҳои мусоид муҳайё мекунад.

Дар баробари ин, фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ имкон медиҳад, ки тибқи ташаккули салоҳият, эҳсосот ва таҷрибаи хонандагони хурдсолро ба самти дуруст равона карда, мазмуни амиқи ҳаётро ба онҳо ошкор созад.

Муҳаққиқи рус Б.М. Теплов таъкид кардааст, ки: “Дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ зимни фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ кӯдакон таҳлили мусиқӣ-бадеии асарро меомӯзанд ва ба фаъолиятҳои инфиродӣ ва коллективӣ ҷалб карда мешаванд. Вобаста ба ин, фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикиро ба се марҳила ҷудо кардан ҷоиш мебошад:

- фароҳамсозии фазои муносиби педагогӣ-психологӣ, эҳсосотӣ ва интеллектуалии ҷараёни дарсҳо, анғезиши шавқу рағбат ба фаъолияти

мусикӣ;

- таҳлил ва ҳалли муштараки мушкилот дар муоширати байнишахсии хонандагони хурдсол;

- бо дарназардошти таҷрибаи амалии шахсии хонандагони хурдсол бавучудоварии вазъиятҳои бозии мусикӣ-дидактикӣ дар асоси талаботи муносибати босалоҳият ба фаъолияти мусикӣ ва шаклҳои мухталифи муоширати кӯдакон” [134].

Дар ҷараёни фаъолияти мусикӣ ва бозии мусикӣ-дидактикӣ салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ ташаккул ёфта, шавқу ҳаваси онҳо ба эҷодкориву муоширати озод тавсеа меёбад ва ин барои ташаккули сифатҳои иртиботии хонандагони хурдсол шароити имконоти муҳимро фароҳам меорад.

Кӯдакон дар синни таҳсилоти ибтидоӣ аллакай таҷрибаи амалии иҷрои суруд ва мусикӣ доранд, аз ин рӯ, онҳо дар намудҳои гуногуни фаъолиятҳои мусикӣ хубтар иштирок мекунанд. Дарки эҳсоси мусикӣ ба кӯдак кумак мерасонад, ки порчаи мусиқиро ба таври худ шарҳ диҳад.

Дар ин маврид, омӯзонидани роҳҳои истифодаи тарзу усулҳои эҷоди тасвир ва аломатҳои мусикӣ ба хонандагони хурдсол, ба монанди овоз, ҳаракат, имову ишора, навохтани созҳо ва ғайра муҳим арзёбӣ мешавад. Зеро дар ин синну сол хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба азхудкунии усулҳои сурудсароӣ, рақс ва навохтани созҳои мусикӣ бениҳоят майлу рағбат доранд ва аз ҳама фаъолиятҳои дигар дида, ин усулҳоро бо як шавқу завқи зиёд иҷро мекунанд ва ин ба худшиносии онҳо мусоидат мекунад [149].

Хонандагони синфҳои ибтидоӣ руҳбахшиҳои мусиқиро зери мафҳумҳои шодӣ, ғамгинӣ, андешамандӣ фарқ мекунанд, шаклҳои ду ва сеқисмати асарҳои мусиқиро мешиносанд, муайян кардани ифодаи ҳислати шахс (ширк, ҳашмгинӣ, ғазаб), инчунин, намоиши мусиқии ашӯ ё ҳайвонҳои гуногун (садои чаҳиши асп, суръати қатора, чаҳ-чаҳи булбул ва парандагони дигар)-ро дарк карда метавонанд.

Вазифаи аз ҳама муҳим ва асосии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар

дарсҳои суруд ва мусиқӣ аз он иборат аст, ки онҳо бояд дар чараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ:

- танзими шунавоӣ ва овозиро рушд диҳанд, салоҳиятҳои сурудсароиро дар худ ташаккул дода, азбар кунанд;
- роҳу тарзҳои навохтани созҳои мусиқиро ёд гиранд;
- иҷрои рақсҳои мухталиф ва мавзунияти онҳоро омӯзанд ва онҳоро рақсида тавонанд.

Дар ин маврид муҳаққи самти таълими методикаи таълими суруд ва мусиқӣ устод Хайруллоев Б. дар “Раҳнамо аз фанни суруд ва мусиқӣ” (барои синфи 4) изҳор кардаанд, ки: “ Хонандагони синфҳои ибтидоӣ маҳорати муҳимтарин - интиқол додани таҷрибаи мусиқии дар синфхона ва дар муассисаи таълимӣ гирифтара ба муҳити дигар, масалан, онро дар мусиқии хонагӣ, сурудсароӣ истифода мебаранд. Дар ин синну сол хонандагон аллакай байни мусиқӣ ва адабиёт, рассомӣ ва театр робита барқарор карда метавонанд.

Хонандагони хурдсол аз иштирок кардан дар бозиҳои зарбӣ хурсанд шуда, дар ин синну сол зарби ду ва се ҳиссагиро мешиносанд ва дар навохтани созҳои гуногуни зарбӣ, мусиқӣ, созҳои мусиқии миллий, аз қабилӣ дутор, рубоб, дойра, таблак, най, ғижак ва ғайра ғаёлона иштирок мекунанд, ҳамчунин онҳо дар ин синну сол ба эҷод кардани сурудҳо дар асоси матни пешниҳодшуда хеле ҳавасманд буда, ин гуна супоришу вазиғаҳо бо хушнудӣ ва як истеъдоди махсус иҷро мекунанд” [152].

Дар ин маврид, масъалаи мазкур одатан ин мафҳумҳо дар бар мегирад: эҷоди беназири образи ифоданок дар чараёни бозӣ ва хоҳиши ба даст овардани имкониятҳои зарурӣ дар чараёни бозии мусиқӣ-дидактикӣ.

Ҳамаи ин омилҳо сабаби он мегарданд, ки салоҳиятҳои хонандагони хурдсол зимни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ ташаккул ёбаду ҳаматарафа ба тарбияи зебоипарастии онҳо кумак расонад.

Тавре ки қаблан зикр намудем, таҳқиқот дар пойгоҳи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№34, 44, 10, 7-и шаҳри Душанбе ва №116-и

шаҳри.Ҳисор гузаронида шуд. Дар гурӯҳи озмоишӣ 100 нафар хонандагони синфҳои ибтидоӣ фаро гирифта шуда буданд.

Дар назди таҳқиқоти озмоишӣ вазифаҳои зерин гузошта шуда буданд:

1) ошкор ва муайянсозии сатҳи ташаккули салоҳияти хонандагони хурдсол дар раванди иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ;

2) интихоби маҷмуи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, ки ба ташаккули салоҳиятҳои хонандагон дар ҷараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ нигаронида шудаанд;

3) ташкил ва баргузори озмоиш оид ба ошкор ва муайянсозии таъсири бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ба ташаккули салоҳиятҳои хонандагони хурдсол дар ҷараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ, маълум кардани самаранокии истифодаи онҳо.

Озмоиш дар се марҳилаи бо ҳам алоқаманд - марҳилаи муқарраркунанда, марҳилаи ташаккулдиҳанда ва марҳилаи назоратӣ ташкил ва баргузор карда шуд.

Дар марҳилаи муқарраркунанда ҳадафҳо ва вазифаҳои озмоиш мурағаб сохта шуда, барои гузаронидани таҳқиқоти озмоишӣ шароит фароҳам оварда шуд, рӯйхати синфҳо ва иштирокчиёни озмоишро муайян карда шуда, сатҳи ташаккули салоҳиятҳоро дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ таҳлилу арзёбӣ ва натиҷагирӣ карда шуд.

Инчунин, дар марҳилаи ташаккулдиҳанда маҷмуи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, ки ба ташаккули салоҳиятҳо дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ нигаронида шудаанд, таҳия ва мавриди тасвибу озмоиш қарор гирифтанд. Ин як қадами муҳим дар таъмини самаранокии таҳқиқоти озмоишӣ ва ноил шудан ба ҳадафҳои он буд.

Дар марҳилаи назоратӣ бошад самаранокии истифодаи бозиҳои дидактикӣ-мусиқиро дар ҷорабиниҳои таълимиву тарбиявии барои ташаккули салоҳиятҳои хонандагони хурдсол банақшагирифта ва доиркардамонро мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор додем.

Барои таҳқиқоти озмоишӣ чаҳор шакли таҳлилу арзёбӣ қарор додем:

- усули мушоҳидаи Э.О. Смирнова, В.М. Холмогорова;
- техникаи “Миттенс” Г.А. Урунтаева, Ю.А. Афонкина;
- усули муоширати махсуси қаринавӣ бо калонсолон дар чараёни бозии мусиқӣ-дидактикии Е.Э. Кравсова;
- техникаи «Бале ва не нагӯед»-и Е. Е. Кравсова.

Тавсифи мухтасари равандҳои озмоиш:

Усули мушоҳидаи Э.О. Смирнова, В.М. Холмогорова:

“Мушоҳида шароит фароҳам меорад, ки салоҳиятҳои хонандагони хурдсол дар муҳити табиӣ омӯхта шавад. Бояд нишондиҳандаҳои зерини рафтори онҳо мушоҳида карда шавад:

- ташаббуси хонандагоги худсол, яъне то чӣ андоза кӯдак кӯшиш мекунад, ки диққати ҳамсолонро ҷалб кунад, онҳоро ба кори якҷоя ташвиқ кунад;

- ҳассосият ба таъсири ҳамсолон (хоҳиш ва омодагии кӯдакон барои дарк намудани амали ҳамсолон, фаҳмидани эҳсосот, ниятҳои онҳо, воқуниши мусбат ба онҳо);

- заминаи эҳсосоти бартаридошта, яъне бартарияти шакли эҳсосоти амалҳои муштараки кӯдак бо ҳамсолон: тичорати мусбат, бетараф ё манфӣ” [87].

Қорҳои озмоишӣ бо ҳар як хонандаи хурдсол алоҳида доир ва натиҷаҳои озмоиш дар дафтари махсус қайд карда шуданд, сипас нишондиҳандаҳои сатҳи рушди салоҳиятҳои хонандагон дар ҳар як марҳила муайян карда шуда, натиҷаҳои бадастоварда ба дараҷаҳо ҷудо карда шуданд.

Ҷадвали 3. Дараҷаҳои арзёбии меъёрҳо ва нишондиҳандаҳо

Меъёрҳои арзёбӣ	Шиддат дар нуқтаҳо
<p>Ташаббус:</p> <ul style="list-style-type: none"> - холи паст: ягон намуди фаъолият нишон дода намешавад, аз тарафи хонандаи синфи ибтидоӣ; танҳои ё амали ғайрифаволро афзалтар медонад; 	0

- холи камтар: хонандаи хурдсол кам фаъолият нишон медиҳад.	1
- холи миёна: сарфи назар аз он ки хонандаи хурдсол ҳоло устувор нест, ӯ дар бисёр ҳолатҳо ташаббусро ба даст меорад;	2
- холи баланд: хонандаи хурдсол дар чорабинӣ фаъолона иштирок ва нисбат ба дигар хонандагон, чалби ҳамсинфон ба бозӣ ва дар ироаи пешниҳоду дархостҳо фаъол аст.	3
<p>Ҳассосият ба ҳавасмандӣ</p> <p>Пешниҳодҳои ҳамсолон:</p> <p>- холи паст: хонандаи хурдсол кӯшиши ба пешниҳодҳои ҳамсолон посух додан надорад;</p> <p>- холи камтар: хонандаи хурдсол ба ташаббуси ҳамсолон баъзан воқуниш нишон медиҳад ва бозии инфиродӣ барои ӯ афзалият дорад;</p> <p>- холи миёна: хонандаи хурдсол аксар вақт ҷавоб намедиҳад.</p> <p>- холи баланд: хонандагони хурдсол бо завқ ҷавоб медиҳанд, ҳамаро ба бозӣ фаъолона даъват мекунанд.</p>	<p>0</p> <p>1</p> <p>2</p> <p>3</p>
<p>Фосилаи эҳсосоти бартаридошта:</p> <p>- манфӣ;</p> <p>- муносибати бетарафона;</p> <p>- мусбат.</p>	<p>0</p> <p>-</p> <p>1</p>

Дараҷаи миёна ва баланд сатҳи ташаккули салоҳияти хонандагони хурдсолро нишон медиҳад. Набудани ҳассосият ба таъсири ҳамсолон бошад хонандагони хурдсол имконияти тамошои бозӣ ва фаъолият бо дигаронро ҳангоми иҷрои бозиро соҳибанд. Агар ранги асосии заминаи эҳсосӣ дар бозии мусиқӣ-дидактикӣ бо ҳамсолони худ манфӣ бошад, пас ин метавонад боиси мушкилоти гуногуни кӯдак гардад. Кӯдак метавонад асабонӣ шавад, воқуниши шадид ба рафтори атрофиён кунад ва ҳатто доду фарёд занад. Дар чунин ҳолатҳо, ақсуламали мусбати калонсолон барои фароҳам овардани муҳити бароҳат ва беҳатари атроф хеле муҳим аст. Заминаи мусбати эҳсосотӣ ва бартарият дар муносибати мусбат нисбат ба

хамсолон ва калонсолон ифода меёбад. Ин маънои онро дорад, ки кӯдак бояд худро дар ҳузури ҳамсолон ва калонсолон беҳатар, дилпур ва бароҳат ҳис кунад, то дар бозӣ фаъолона иштирок кунад ва малакаҳои худро инкишоф диҳад. Дар чунин ҳолатҳо, бозии мусиқӣ-дидактикӣ метавонад воситаи муассир барои рушди малакаҳои иҷтимоӣ ва муассирии кӯдак гардад:

1. Методологияи бозии мусиқӣ-дидактикии “Муоширати хонандагони хурдсол бо калонсолон”

Ҳангоми амалисозии ин усул мавҷудият ва ташаккули малакаҳои муоширати хонандагони синфҳои ибтидоӣ ошкор карда шуда, ҳамоҳангии фаъолиятҳои муштаракӣ хонандагон дар чараёни бозӣ муайян карда мешавад. Дар бозӣ тасвири суробии дастпӯшакҳо ва қаламҳои ранга истифода шуданд.

Ҳамкориҳои хонандагони хурдсол ҳангоми иҷрои бозӣ тавассути мушоҳида бо усули баҳодихӣ сурат гирифта, натиҷаи мушоҳида таҳлил карда мешавад.

Аз рӯи ин усул давраи аввали озмоиш дар шакли супоришҳо гузаронида шуд. Ба ду хонандаи синфи 1 тасвирҳои якхела дода шуда, ба онҳо супориш оид ба ороиш додани тасвирҳо дода шуд, ба шарте ки тасвирҳо чуфт ва якхела бошанд, бояд онҳо якҷоя ба як хулоса оянд, ки тасвирҳоро чӣ гуна ороиш медиҳанд. Баъди анҷоми ин фаъолиятҳо онҳо ба расмкашӣ шуруъ кунанд. Ба ҳар кӯдак басати қаламҳои ранга дода шуд.

Натиҷаи фаъолияти хонандагонро вобаста ба иҷрои супориши мазкур тавассути меъёрҳои зерин арзёбӣ карда шуд:

- амсоли якдигар будани рангу нақшҳои дастпӯшакҳо – натиҷаи фаъолияти якҷоя кор карда тавонистан;
- дарёфти дараҷаи салоҳияти хонандагон, ба як қарори умумӣ омадани онҳо ва бо ҳам мувофиқ кардани мақсадҳо;
- назорат карда тавонистан ҳамдигар дар рафти иҷрои супориш;

- дар рафти иҷрои супориш ба ҳамдигар кӯмак расондан;
- муносибати онҳо ба фаъолияти муштарак, яъне онҳо ба якдигар кумак расонда, ҳамроҳ фаъолият доранд ва ин фаъолиятҳои хонандагон мусбат арзёбӣ мешавад ва дар сурати ба як мувофиқа омада натавоништан ва пешниҳоди якдигарро қабул карда натавоништани бачагон манфӣ баҳогузори карда мешавад.

Аз рӯи монандии нақш ва рангубори суроби дастпӯшакҳо самаранокии фаъолияти муштарак хонандагон чунин баҳо дода мешавад:

1) Сатҳи паст (рангубори суробҳои дастпӯшак аз якдигар тамоман фарқ доранд ё дар маҷмӯъ ба якдигар умуман монанд нестанд).

2) Сатҳи миёна (рангубори суроби дастпӯшакҳо аз баъзе ҷиҳатҳо ба якдигар монанд: баъзе рангҳо ё шакли чанде аз нақшҳо амсоли якдигар бошанд ҳам, миёни онҳо фарқиҳои калон ба назар мерасанд).

3) Сатҳи баланд (суроби дастпӯшакҳо як хел рангу бор шудаанд ва ба ҳам монанданд. Аз ин бармеояд, ки кӯдакон тавонишданд якдигарро дар иҷрои вазифа фаҳманд, пешниҳодҳои якдигарро баррасӣ кунанд ва шакли иҷрои вазифаро мувофиқа кунанд).

2. Усули бозии мусиқӣ-дидактикии “Муоширати махсуси қаринавӣ бо калонсолон”

Сатҳи ташаккули салоҳиятҳои иртиботии хонандагони хурдсол аз рӯи усули мазкур муайян карда шуда, иҷрои вазифаҳои дар назди хонандагон гузошташуда ва дараҷаи ҳамкории ҳасанай онҳо бо калонсолон муайян карда мешавад.

Маводе, ки барои амалисозии ин усул истифода мешавд, бастаи кортҳо мебошад ва дар ҳар як корт онҳо вазъиятҳои гуногун тасвир карда шудаанд (ниг. Замимаи 2).

Ба хонандагон супориш дода шуд, ки се супориши пешниҳодшударо иҷро кунанд. Ҳар яке аз онҳо аз 2 расм иборат буданд. Пас аз шарҳ додани

вазъият ба хонандагон онҳо нақшаи интихоби яке аз расмҳои ба тасвир мувофиқаткунандаро таҳия мекунанд.

Усули мазкур аз рӯи меъёрҳои зерин баҳогузори карда мешавад:

- 3 хол - ҳамаи супоришҳо тибқи талабот бе ягон хатоги иҷро карда шудаанд;
- 2 хол - 2 супориш дуруст иҷро шуда, 1 супориш беиҷро мондааст;
- 1 хол - 1 супориш иҷро шуда, 2 супориши дигар иҷро карда нашудааст.

3. Усули бозии мусиқӣ-дидактикии «Ҳа ва не, нагӯед»

Таҳқиқи сатҳи ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди муошират бо калонсолон ҳадафи асосии усули мазкур маҳсуб меёбад. Дар Замимаи 3 маҷмуи саволҳои нишон дода шудаанд, ки дар таҳлил ва тафсири натиҷаҳо кумак мекунанд.

Усули бозии мусиқӣ-дидактикӣ ба мактаббачаҳои хурдсол равона карда шудааст ва вазифаҳои гуногуни мусиқиро дар бар мегирад, ки барои синну соли онҳо мувофиқанд. Дар ин вазифаҳо хонандагон бояд ба саволҳои аз ҷониби таҳқиқотчи додашуда ҷавоб диҳанд ва ҳангоми истифодаи калимаҳои муайян ба монанди "ҳа" ва "не" худдорӣ кунанд. Интизор меравад, ки иштирокчиён метавонанд воқунишҳои ҳаяҷоннок саволҳои мустақимро нодида гиранд ва қоидаҳои бозиро риоя кунанд.

Дар ин замина, маҳз шумораи ҷавобҳои дуруст омодагии хонандагони хурдсолро барои ҳамкорӣ дар чараёни бозӣ нишон медиҳад. Таҳқиқотчи қоидахоро пешакӣ шарҳ медиҳад, намунаҳои саволҳо ва ҷавобҳои маъмулиро меорад ва сипас худ бозиро оғоз мекунад. Ба бачагон пешниҳод карда мешавад, ки ба 25 савол ҷавоб диҳанд, ки 20 – тои онҳо хусусияти иғвоангез ва 5-тои онҳо хусусияти бетарафӣ доранд. Мувофиқи раванди бозӣ, қӯдак аввал қоидахоро такрор мекунад ва сипас ҷавобҳои худро таҳлил мекунад, ки оё ӯ калимаҳои "манъшуда" - ро истифода кардааст ё не.

Таҳлили маълумоти бадастомада имкон медиҳад, ки шумораи миёнаи ҷавобҳои дуруст дар байни ҳамаи гурӯҳҳои синну сол муайян карда шавад. Ғайр аз он, масъалаҳои муайян карда мешаванд, ки метавонанд мушкилоти иловагӣ эҷод кунанд.

Дар асоси маълумоти ҷамъоваришуда сатҳи ташаккули малакаҳои кӯдакон дар раванди муошират бо калонсолон, инчунин самаранокии иштироки хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар тадқиқоти озмоишӣ муайян карда мешавад, ки таснифи натиҷаҳои он чунин аст:

- 0 - 11 ҳол - сатҳи паст;
- 12-16 ҳол - миёна;
- 17-25 ҳол - сатҳи баланд.

Хулоса ва натоиҷи дар ҷараёни мушоҳидаҳо бадастомада дар замимаи 4 оварда шудаанд.

Тибқи маълумоти бадастомада 8 нафар хонандагони синфҳои ибтидоӣ - сатҳи баланд, 22 нафар - миёна ва 10 нафар сатҳи паст нишон доданд. Муносибати баланди эҳсосӣ дар байни ҳамсолон дар 14 нафар кӯдак, миёна - дар 19 нафар ва паст - дар 7 нафар кӯдак ошкор шудааст. 29 нафар хонанда заминаи мусбати эҳсосотӣ, 9 нафар - бетараф ва манфӣ ва 2 нафар - бартарияти эҳсосоти манфӣ нишон доданд.

Пас аз баҳодихии нишондиҳандаҳои рафтори хонандагон дар раванди муошират бо ҳамсолон ҳангоми бозии мусиқӣ-дидактикӣ, маълумоти бадастомада ба ғоизҳо гузаронида шуд, ки ба таҳлили шумораи кӯдакони дорои сатҳи баланд, миёна ва паст ташаккули салоҳиятҳо имкон дод. Натиҷаҳо дар ҷадвали №4 оварда шудаанд.

Ҷадвали 4.

Сатҳи ташаккули нишондиҳанда	Нишондиҳандаҳо	
	Ташаббус	Ҳассосият бо таъсири ҳамсолон
Сатҳи паст	24%	21%
Сатҳи миёна	53%	47%

Сатҳи баланд	23%	32%
--------------	-----	-----

Заминаи эҳсоси бартаридошта	Ҷоиз
Сатҳи манфӣ	5%
Сатҳи миёна	24%
Сатҳи мусбат	71%

Ҷадвали 4. Натиҷаҳои дар рафти иҷрои бозии мусиқӣ-дидактикӣ тибқи усули мушоҳида бадастovarдашуда

Аз ҷадвал маълум мешавад, ки дар мавриди ташаббускорӣ 24% хонандагони синфҳои ибтидоӣ сатҳи пастро нишон медиҳанд, ки ин метавонад аз талаботи нокифоя ба малакаҳои ҳамкорӣ бо дигар кӯдакон ё мушкилоти пайдо кардани забони умумӣ бо онҳо шаҳодат диҳад; 53% сатҳи миёна ва 23% сатҳи баланд доранд.

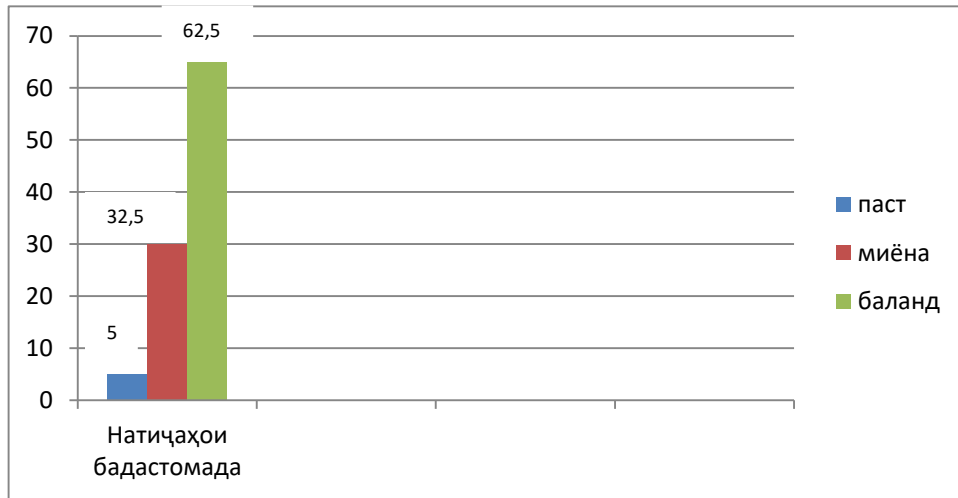
Дар робита ба ҳассосияти ҳамсолон: 21% кӯдакон сатҳи пастро нишон медиҳанд, ки ин мушкилии онҳоро дар дарки дигарон нишон медиҳад, 47% сатҳи миёна ва 32% сатҳи баланди ҳассосият доранд. 71% кӯдакон заминаи мусбати эҳсосӣ доранд, 24% миёна ва танҳо 5% манфӣ.

Аз маълумоти дастрасшуда бармеояд, ки 25 нафар хонандагони синфҳои ибтидоӣ сатҳи баланди малакаи ҳамкорӣ бо ҳамсолон, 13 нафар сатҳи миёна ва 2 нафар кӯдак сатҳи пастр доранд. Барои осон кардани таҳлил, ин маълумотро бо ҷоиз бо мақсади муайян кардани ҳиссаи хонандагони дорои сатҳҳои гуногуни ташаккули малакаҳои иҷтимоӣ пешниҳод кардан мумкин аст. Натиҷаҳо дар ҷадвали 5 оварда шудаанд.

Ҷадвали 5.

Сатҳи ташаккули малакаҳои ҳамкорӣ	Пастр	Миёна	Баланд
Натиҷаҳои бадастомада	5%	32,5 %	62,5%

**Чадвали 5. Натиҷаҳои сатҳи ташаккули малакаҳои ҳамкории
хонандагони синфҳои ибтидоӣ**

**Диаграммаи 1. Натиҷаҳои сатҳи ташаккули малакаҳои ҳамкории
хонандагони синфҳои ибтидоӣ**

Таҳлили маълумоти ҷамъоваришуда нишон дод, ки 62,5% хонандагони мактаби ибтидоӣ иҷрои вазифаро танҳо пас аз муҳокимаи якҷояи амалҳои оянда, назорати якдигар ва кумаки мутақобила оғоз карданд. Дар ҳулосаи методология дар натиҷаҳои байни ҷуфтҳо фарқиятҳо ба назар мерасиданд, ки дар онҳо сатҳи миёнаи ҳамроҳсозии амалҳо дар раванди ҳамкорӣ зоҳир мешуд.

Дар ҷуфти аввал (5%) кӯшиши муҳокима ба қайд гирифта шудааст, ки ба натиҷаҳои мусбат оварда нарасонидааст. Кӯдакон дар муноқиша буданд, наметавонистанд намунаҳо ва рангхоро мувофиқа кунанд ва андешаҳои якдигарро нодида гиранд. Шаклҳои асосии муоширати байни чунин ҷуфтҳо баҳсҳо ва талабот буданд.

Равиши навбатӣ дар тадқиқоти мо аз "Методикаи муоширати махсуси қаринавӣ бо калонсолон" барои ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар фаъолияти бозӣ иборат буд.

Натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки 66 нафар кӯдак дар раванди бозии мусиқӣ-дидактикӣ сатҳи баланди рушди салоҳият доранд: онҳо тасвирро аз

рӯи вазъияти додашуда бомуваффақият муайян карданд ва ҷавоби худро дар се вазифа асоснок карданд.

23 нафар хонандагон сатҳи миёнаро нишон дода, аз се супориш дутои онро дуруст иҷро карданд. 11 нафар хонандагон бошанд дар сатҳи пасти ҳамкорӣ қарор доштанд. Ин натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки кӯдакон на ҳамеша аз вазъи ҳамкорӣ огоҳанд ва вазифаҳои дар назди калонсолон гузошташударо иҷро намеkunанд. Барои таҳлили дастовардҳои тамоми гурӯҳ ҷадвали 6 тартиб дода шуд, ки тақсими се сатҳи дарки супоришҳои омӯзгоронро инъикос мекунад.

Ҷадвали 6.

Сатҳи ташаккули салоҳияти ҳамкории хонандагони синфҳои ибтидоӣ	Паст	Миёна	Баланд
Хонандагони синфҳои ибтидоӣ	11 %	23%	66%

Ҷадвали 6. Натиҷаҳои ташаккули салоҳияти ҳамкори хонандагони хурдсол мувофиқи усули “Муоширати махсуси қаринавӣ бо калонсолон дар раванди бозии мусиқӣ-дидактикӣ

Дар асоси маълумоти бадастомада метавон қайд кард, ки 66 % кӯдакон сатҳи баланди ташаккули муоширати махсус (контекстии) байни хонандагони синфҳои ибтидоӣ ва калонсолонро доранд. Ҳангоми ҷавоб додан хонандагони синфҳои ибтидоӣ тавонистанд роҳҳои гуногуни азхуд намоеи маълумотро пайдо кунанд ва калимаи мувофиқро дар ҷавоб додан истифода баранд ё ҷавоби пурра диҳанд. Ғайр аз ин, онҳо қобилияти пайдо намудани хатоҳои худро доштанд дар рафти бозӣ аксар вақт худро ислоҳ мекарданд.

23 нафар хонандаи хурдсол сатҳи миёнаи рушди муоширати махсус (контекстӣ)-и бо калонсолонро доштанд. Хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар ин гурӯҳ на ҳама вақт қобилияти дуруст фаҳмидан ва ҷавоб додан ба саволҳои пешниҳодшударо доштанд.

Сатҳи паст 11 нафар хонандаи хурдсолро дар бар мегирифт, ки набудани ташаккули муоширати махсус (контекстӣ)-и бо калонсолонро ифода мекунад. Хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар ин гурӯҳ аксар вақт бо калимаҳои пурмазмун ҷавоб медиҳанд.

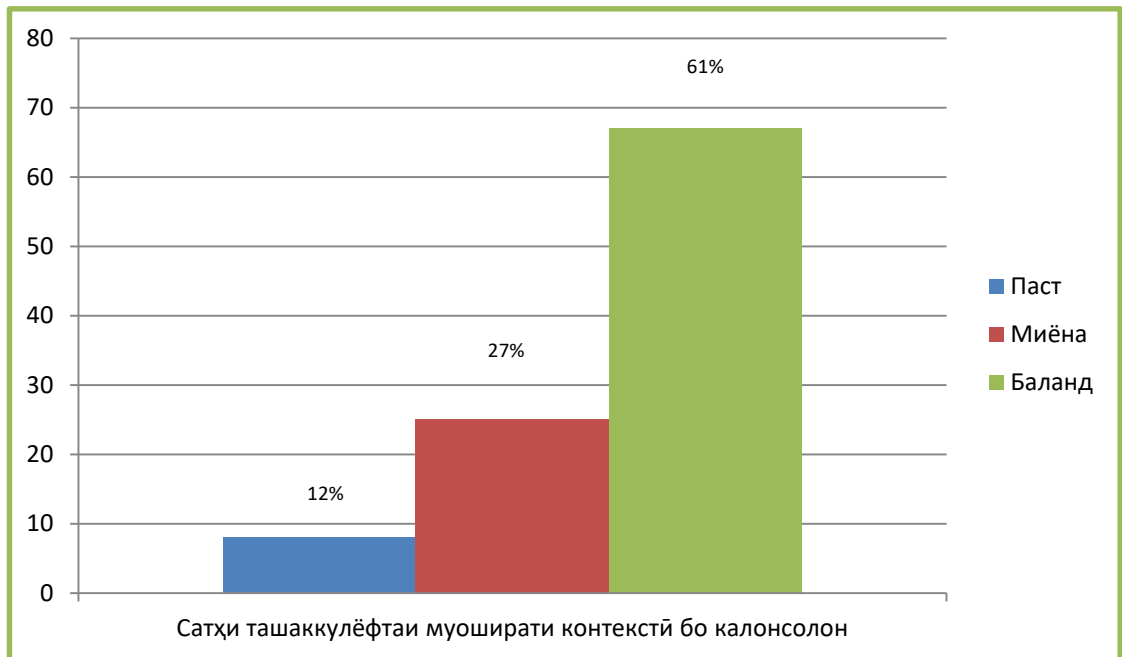
Натиҷаҳои бадастомадаи сатҳи ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди бозии мусиқӣ-дидактикии “Бале ва не, нагӯед” дар ҷадвали 7 бо фоиз оварда шудаанд.

Ҷадвали 7.

Сатҳи ташаккули салоҳияти муошират	Паст	Миёна	Баланд
Хонандагони синфҳои ибтидоӣ	12 %	27%	61%

Ҷадвали 7. Натиҷаҳои дар рафти таҳқиқот аз рӯи усули бозии мусиқӣ-дидактикии «Бале ва не нагӯед» бадастомада

Возеҳии бештари маълумоти бадастомада дар диаграммаи 2 нишон дода шудааст.

Диаграммаи 2. Натиҷаҳои дар рафти таҳқиқ аз рӯи усули “Бале ва не нагӯед” бадастомада

Таҳқиқоти озмоишӣ дар маҷмуъ сатҳҳои пасти ташаккули салоҳияти Таҳқиқоти озмоишӣ ҷанбаҳои зеринро ошкор кард:

5% хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар фаъолияти муштарак бо ҳамсолон фаъолияти паст нишон медиҳанд. Дар рафти иҷрои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ зарурати заифи муошират бо дигар кӯдакон ба назар мерасад, ки ба ташаккули салоҳиятҳои зарурӣ монеъ мешавад.

Инчунин, 11% кӯдакон ба ақидаи дигарон ҳассосияти кофӣ надоранд. Ғайр аз он, 12% хонандагон сатҳи нокифояи омӯзиш барои ҳамкорӣ дар бозӣ доранд, ки ба амалҳо ва ҳамкориҳои онҳо бо шарикон таъсир мерасонад. 6,5% кӯдакон наметавонанд малакаҳои худро дар муошират бо калонсолон ва ҳамсолони худ дар шароити бозӣ ба таври кофӣ арзёбӣ кунанд.

Сатҳи пасти ҳамкориҳои мушаххаси визуалӣ-моторӣ бо калонсолон дар 12% кӯдакон мушоҳида мешавад, ки ин метавонад ба худбаҳодиҳии пасти онҳо ва эътимоди онҳо ба муошират ишора кунад.

Ҳамин тариқ, таҳқиқоти мо ба ислоҳи рафтор ва рушди салоҳият дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ тавассути такмил додани малакаҳои муоширати онҳо дар ҳамкорӣ бо ҳамсолон ва калонсолон тавассути фаъолияти мусиқӣ ва дидактикӣ дар дарсҳо нигаронида шудааст. Марҳилаи озмоиш рушди муносибатҳои байнишахсӣ ва рафъи монеаҳои эҳсосиро тавассути омӯзиш дар бар мегирад.

Бозиҳои муоширатӣ ба се гурӯҳи зерин тақсим карда шудаанд:

1) бозиҳо барои дидани ташаккули қобилияти сифатҳои мусбат дар шахси дигар, шаъну шарафи ӯ, қобилияти зоҳир кардани муносибати мусбат ба шахси дигар;

2) бозиҳои, ки ба амиқтар шудани соҳаи муошират мусоидат мекунанд;

3) бозиҳо барои рушди қобилияти ҳамкорӣ.

Бояд қайд кард, ки гузаронидани як қатор машғулият ва машқҳо бо хонандагони хурдсол барои нишон додани муҳити умумии эҳсосотӣ дар

гурӯҳ ба хусусиятҳои муносибати байни иштирокчиён хеле хуб ёрӣ расонданд. Дар ин раванд чанде аз хонандагон (Мирзоев Б., Саидов А., Юсупов М.) муносибати ношоиста нишон дода, ба андешаи онҳо тавачҷух зоҳир накарданд. Онҳо бо хоҳиши худ ба бозӣ ҳамроҳ нашуда, кӯшиш мекарданд, ки аз ин раванд дур монанд. Сатҳи фаъолият миёна буд, гарчанде ки қариб ҳамаи кӯдакон ба иҷрои супориши омӯзгор мароқ доштанд.

Баъди ба охир расидани ҳар як машғулият мо мубоҳиса мегузaronдем, ки дар он ҳамаи иштироккунандагон баромад карда, дар бораи душворихое, ки ба онҳо дучор шуда буданд, сухан ронданд. Бачагоне, ки дар мубоҳиса фаъолонатар иштирок доштанд, дигар бачагонро ба он ҷалб намуда, бо ҳамин шавқу ҳаваси онҳоро ба ташаккулияти умумӣ зиёд карданд.

Яке аз гурӯҳҳои таълимӣ дар марҳилаи калидӣ хушёрӣ беназир нишон дод, ки натиҷаи он ҳамеша нишондиҳандаи муваффақият аст. Дар робита ба ин, мо тасмим гирифтем, ки кори ин гурӯҳ ва инчунин сифати иҷрои вазифаҳоро аз ҷониби ҳамаи иштирокчиёни ин пурсиш арзёбӣ кунем. Ҳар як кӯдак имконият пайдо кард, ки андешаҳои худро мубодила кунад, ҳиссиёт ва таассуроти худро баён кунад ва бубинад, ки чӣ гуна тағйирот ва дастовардҳо ҳам бо ӯ ва ҳам дар маҷмӯъ бо гурӯҳе, ки дар он фаъолият доштанд, рух додааст.

Инчунин ҷаласаи омӯзишӣ аз марҳилаҳои муқаддимавӣ ва анҷомдиҳӣ иборат буд, ки якҷанд машқҳои махсусро дар бар мегирифт.

Дар ин раванд, тавачҷух ба ҷанбаҳои инъикос ва мубоҳисае буд, ки пас аз машқ сурат мегирифт. Ба ҳамаи иштироккунандагони назарпурсӣ, яъне тренинг имконият додан хеле муҳим буд, ки дар рафти бозӣ аз воқеаҳое, ки бо онҳо рӯй дод, нақл кунанд, таҳлил карда фаҳманд, таҷрибаи худро аз нав дида бароянд.

Муҳокима чунин сурат гирифт:

- тавсифи амалҳои анҷомдодашуда бо тафсири минбаъда;
- тавсифи эҳсосот ҳангоми машқ.

Дар рафти кори таълим мубоҳиса барпо гардид, ки дар он як қатор

саволҳо, аз қабилӣ: “Чӣ шуд?”, “Дар вақти бозӣ шумо ба чӣ диққат додед?”, “Бачаҳо, ин бозӣ ба шумо аз чӣ сабаб маъқул шуд?” ба хонандагон пешниҳод гардид. Чунин саволҳо ба хонандагон имкон доданд, ки дар вақти мубоҳиса бештар кушода шаванд, эҳсосоти худро ба дигарон нақл кунанд ва кӯшиш намуданд, ки хулоса бароранд.

Дар чараёни гуфтушунидҳо баҳсҳои шадид ба миён омаданд, зеро иштирокчиён, ки мушкилоти худро дар муошират дарк мекарданд, такмили малакаҳои коммуникатсионии худро зарур мешумориданд.

Дар марҳилаи охири лоиҳаи таълимӣ дар гурӯҳ фазои психоэҳсосотӣ ба таври назаррас пайдо шуд, заминаи эҳсосӣ беҳтар шуд, ки ба рушди муошират дар ҳолатҳои гуногун имкон дод.

Кор оид ба мувозинати малакаҳо низ самаранок ташкил карда шуд, дар ҳоле ки худшиносии марҳила ба марҳила ва ҷаҳол, инчунин васеъ кардани имкониятҳои ташаккули салоҳият дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ мушоҳида карда шуд. Дар марҳилаи навбатии озмоиш маҷмуи бозӣҳои мусиқӣ-дидактикӣ эҷод шуд. Бозӣҳо ба тақвияти тағйироти мусбат дар гурӯҳ равана карда шуда, ҳам динамикаи рушди он ва ҳам рушди ҳар як иштирокчиро ошкор месохтанд.

Маҷмуи бозӣҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар раванди муошират:

Бозии “Биёед, дӯст бошем”

Мақсад: фароҳам овардани фазои ором, ҳавасманд кардани кӯдакон ба муошират.

Таҷҳизот: диск (флешмоб) бо мусиқӣ, маркази мусиқӣ.

Раванди бозӣ: хонандагон давра меистанд, дар маркази давра ронанда аст (дар аввал омӯзгор нақши худро мебозад). Кӯдакон дар давра қадам мезананд ва дар дохили давра як ҳаракати муқобилро пеш мебаранд ва суруд мехонанд:

Меравам, дар саҳро дӯст мечӯям.

Дар ниҳоят, бозӣ кардан дилгиркунанда аст (танҳо барои ман).

Ин беҳтар аст ба Марям (Ёсуман, Идрис). Ман ба зудӣ меоям! (як

чуфтро интихоб мекунад).

Сипас, бозӣ такрор мешавад, аммо бо ду роҳбар, то даме ки ҳамаи бачаҳо барои худ як чуфт интихоб мекунанд. Пас, шумо метавонед рақсҳои чуфтии “дар намоиш”-ро истифода баред, ки бидуни омодагии пешакӣ рақс кардан осон аст (“Ту агар дӯст дорӣ, ман низ дӯст медорам”, “Дӯстӣ”, “Агар дӯст дорӣ” ва ғ.)

Бозии “Чақон ва ором”

Мақсад: рушди шунавоии тобишнокӣ (динамикӣ), суръати реаксия, диққат.

Таҷҳизот: диск (флешмоб) бо мусиқӣ, маркази мусиқӣ. Дар шакли (версияи) мураккабтар - (зангӯлаҳо, дастаҳои чӯбӣ, рангҳо ва ғайра).

Раванди бозӣ: Кӯдакон дар атрофи толор озодона ҷойгиранд.

Мусиқии А (баланд) - Бачаҳо бо овози баланд каф мекӯбанд (созҳои овозӣ менавозанд), бачаҳо ҷаҳида дар паҳлуи ҳамдигар иҷро мекунанд.

Мусиқии (хомӯш) - Кӯдакон ҳамёза мекашанд ва ором мегиранд, чапакзанӣ мекунанд.

Бозии “Дӯст пайдо кунед”:

Мақсад: Рушди сифатҳои муносибати (коммуникатсионӣ), суръати реаксия, фаълосозии диққат. Эҷоди фазои орому осуда.

Таҷҳизот: диск (флешмоб) бо мусиқӣ, маркази мусиқӣ.

Раванди бозӣ: Ҳамаи кӯдакон бо мусиқӣ меҷаҳанд ва ба осонӣ дар атрофи толор медаванд. Ҳамин ки оҳанги нав садо медиҳад, ҳар як кӯдак вазифадор аст, ки шарикҳои худро пайдо кунад, яъне чуфт пайдо кунад ва бо ӯ гардиш кунад. Вақте ки мусиқӣ дубора ба навохтани мусиқӣ шуруъ мекунад, кӯдакон боз дар дохили бино давида, суруди дуҷӯми мусиқиро иҷро мекунанд ва сипас чуфтҳо ташкил мекунанд. Аммо, як қоидаи муҳим вучуд дорад: онҳо ҳақ надоранд бо ҳамон кӯдаке, ки қаблан бо онҳо ҳамроҳ шуда буданд, чуфт шаванд!

Бозии "Тасмаҳои рангинкамон"

Ҳадаф: эҷоди муҳити муоширати байни кӯдакон ва фароҳам овардани

фазои мусбати эҳсосотӣ. Такмили амиқи дониши хонандагон оид ба рангҳо ва тобиши онҳо.

Маводҳо: тасмаҳои ҳама рангҳои рангинкамон, диск бо мусиқӣ, маркази мусиқӣ.

Чараёни бозӣ: кӯдакон дар доира ҷойгир карда мешаванд, ҳар кадоми онҳо дар даст як тасмаи ранга доранд (ҳамагӣ 7 ранг).

Вақте ки мусиқии А садо медиҳад, кӯдакон ба осонӣ ба толор ҳаракат мекунанд.

Ҳангоми иваз кардани мусиқии В таҳқиқотчӣ тасмаи ранги муайянро боло карда, нишон медиҳад (масалан, кабуд).

Кӯдакон бо ҳамон тасмаҳо дар даст бояд давида, рақс кунанд. Дафъаи дигар таҳқиқотчӣ ранги дигарро интихоб мекунад. Дар охири бозӣ, вақте ки ӯ ҳар як тасмаро боло мебарад, ҳамаи иштирокчиён тасмаҳои гуногунранги худро болои сар бардошта, аз рангҳои гуногун "рангинкамон" - и дурахшон эҷод мекунанд.

Бозии "Роботҳо ва балеринаҳо"

Мақсад: рушди салоҳиятҳои муоширатӣ ва ҳавасмандгардонии қобилияти бадоҳатӣ ва тақлидкорӣ.

Таҷҳизоти зарурӣ: диски мусиқӣ (флешмоб) ва маркази мусиқӣ.

Чараёни бозӣ: писарон дар нақши "роботҳо" ва духтарон дар нақши "балеринаҳо" баромад мекунанд.

Дар марҳилаи аввал (мусиқии А) "роботҳо" дар дохили бино ҳаракат карда, ҳаракатҳои механикӣ нишон медиҳанд. Вақте ки мусиқӣ қатъ мешавад, онҳо бояд дар ҳама гуна мавқеъ ях кунанд, гӯё ки онҳо ях карда бошанд.

Дар марҳилаи дуум (мусиқии Б) "балеринаҳо" ба таври мавзун ҳаракат карда, зебӣ ва мавзуниро таҷассум мекунанд. Вақте ки мусиқӣ қатъ мешавад, онҳо ҷаҳиш мекунанд ва дар ҳолати таъсирбахш ях мекунанд.

Бо ҳар як давра қисматҳои мусиқӣ кӯтоҳтар садо медиҳанд, ки диққати бештар ва суръати воқуниши иштирокчиёнро талаб мекунад.

Бозии "Кулоҳҳои мусикинавоз"

Вазифа: Таҳкими робитаҳои байни кӯдакон ва фароҳам овардани фазои дӯстона ва ором.

Маводҳо: диск бо сабти мусиқӣ, дастгоҳи мусикинавозӣ, кулоҳҳо.

Қараёни бозӣ: Кӯдакон дар шакли доира ҷойгир мешаванд. Дар вақти садои мусиқӣ онҳо бо навбат ба ҳамдигар кулоҳ мепӯшонанд. Вақте ки мусиқӣ қатъ мешавад, кӯдаки дар навбати ӯ мусиқӣ қатъшуда кулоҳ мепӯшад ва як кори муайянеро ба монанди:

- чаҳиш;
- гардиш;
- намоиши якчанд ҳаракатҳои рақсӣ ё дигар ҳаракатро иҷро мекунад.

Бозии "Ба ман табассум деҳ"

Кӯдакон дар шакли доира ҷойгиршуда гардиш мекунанд. Дар маркази доира ҷодугар бо асои ҷодугариаш истодааст.

Ҷодугар омадааст моро хабар гирад,

Тасмим дорад ба мо табассум бахшад.

Даҳони худро бо кафи даст пӯшида,

Табассум ба сӯи бачаҳо мебахшад!

Кӯдакон бо дастонашон даҳони худро мепӯшонанд. Ҷодугар бошад асои худро ба сӯи онҳо дароз мекунад. Пас аз он ӯ кӯдаконро маҷбур мекунад, ки дастҳояшонро ба паҳлӯяшон гузоранд ва табассум кунанд. Баъд ба яке аз бачаҳо наздик шуда, асои ҷодугариашро ба ӯ расонида, мегӯяд:

Рустам, табассум! Ба бачаҳо салом гуфтанро фаромӯш накун!

Бозии "Ҳори ҳайвонот" (Чархи Фалак) Х. Абдуллоев (Замима)

Соҳибхона кӯдаконро ба ду даста тақсим мекунад: яке аз оилаи "гурбаҳо" (Гург, Хирс, Шер, Паланг)", дигаре аз оилаи ҳайвонҳои сумдор (Уштур, Оҳу ва ғайра). "Уштур" аз "Бачаҳо" хоҳиш мекунад, ки мисли Гургу Хирс суруд сароянд: "Ау-Ау; Хо-Хо" ба мақсад: "Меравем, меравем, ба мамлакатҳои дур меравем", бо фармони соҳибхона Гургу Хирс хомӯш шуда,

ба сурудан Уштуру Оху шуруъ менамоянд. Сипас, ҳарду даста якҷоя суруд мехонанд.

Бозии "Ман дӯсти ту - ту дӯсти ман"

Хонандагон ба чуфтҳои писарҳо ва духтарҳо тақсим мешаванд; паҳлӯ ба паҳлӯ истода, даст ба даст мегиранд. Мусиқии хандаовар садо медиҳад, кӯдакон дар толор озодона ҳаракат мекунанд. Бо дастури омӯзгор дар лаҳзаи катъи мусиқӣ, бачаҳо чуфти худро тарк мекунанд ва чуфти (дугона ё чӯраи) дигарро интиҳоб мекунанд. Касе, ки аввал барои худ чуфт пайдо мекунад, тухфа мегирад. Бозӣ бо салоҳдиди роҳбари мусиқӣ вобаста ба манфиатҳо ва руҳияи хонандагон якҷанд маротиба такрор карда мешавад.

Намоиши мусиқии рақсии "Лавата"

Мақсад: фароҳам овардани фазои ором, ангезиши кӯдакон ба муоширати байнишахсӣ.

Таҷҳизот: диск (флешмоб) бо мусиқӣ, маркази мусиқӣ /фортепиано.

Қараёни бозӣ: кӯдакон дар дар шакли давра ҷойгир мешаванд. Оҳиста-оҳиста садои мусиқӣ баланд мешавад. Бачагон дасти якдигарро гирифта, доиравор қадам зада, суруд мехонанд:

Мо ҳама якҷоя мерақсем, тӣ-лӣ-лӣ-лӣ-лӣ-лӣ-лӣ-лӣ-лӣ-лӣ,
 Мерақсем мо рақси шуҳи "Лаватан"! Тӣ-лӣ-лӣ-лӣ-лӣ-лӣ-лӣ-лӣ,
 Дастҳои ман, гӯшҳо, китфҳо, зонуҳои ман хубанд,
 Аммо дасти ҳамсинфи ман беҳтар аст!

Вай ҳамон узви дар суруд садододаи ҳамсинфро мегирад ва дар давра ҳаракат мекунад.

Бозӣ-рақси "Хомӯшак ба булутча нишаст"

Мақсад: фароҳам овардани фазои ором, бедор кардани диққат, ҳисси ритм, ҳавасмандгардонии сурудхонӣ ва ҳамкориҳои кӯдакон.

Таҷҳизот: диск (флешка) бо мусиқӣ, маркази мусиқӣ, проектори мултимедиявӣ, экран ва фортепиано.

Қараёни бозӣ: Кӯдакон дар синф пароканда мешаванд (агар видео истифода шавад, пас ба экран рӯ ба рӯ мешавад). Ҳаракатҳоро мувофиқи

маънои матни суруд ичро кунед (омӯзор инро дар клипи видеоӣ нишон медихад).

Мо ба тарафи рост меравем, як, ду, се.

Мо ба тарафи чап меравем, як, ду, се.

Мо ду гардиш карда, рост мешавем.

Биёед ҷаҳида-ҷаҳида, якҷо қадам занем.

Мисли пингвинҳо баргардед,

Мо дар болои ях лағжида истодаем.

Ва биёед дастҳоро боло кунем.

Биёед, онро поён кунем,

Биёед, онро боло кунем!

Ва якдигарро ба оғӯш мекашем (яке аз ҳамсинфони ба оғӯш мегирад).

Рақсҳои гурӯҳиву дастҷамъона бо истифодаи видео тавачҷуҳи кӯдаконро низ ҷалб ва зиёд мекунад. Мусиқии муосир, ҳаракатҳои шавқовар кӯдаконро эҳсос карда, кӯдакон зуд ба ҷараёни ин ҷаҳолият ҳамроҳ мешаванд.

Дар ҷараёни бозӣ мушоҳида карда шуд, ки тавачҷуҳи кӯдакон ба машғулиятҳои таълимӣ афзоиш ёфтааст ва инчунин муносибати онҳо ба ҷаҳолияти муштарак беҳтар шудааст.

Баъди таҳлили натиҷаҳои амале, ки дар марҳилаи озмоиши ташаккулдиҳанда гузаронида шудааст, ба тағйироте, ки дар ҳолати умумии эҳсосоти аъзоёни гурӯҳ ва дар тамоми гурӯҳ сифатан нава шудааст, ба амал омадаанд, диққати махсус дода шуд. Ташаббус дар ҷаҳолияти бачагон ба машғулиятҳои якҷоя афзудааст. Дар ҷараёни истифодаи бозиҳои мусиқӣ ва коммуникатсионӣ дар гурӯҳҳо муносибатҳои мусбат ба роҳ монда шуданд. Дар марҳилаи назоратии озмоиш таҳқиқоти амиқ ва таҳлили муқоисавии натиҷаҳои корҳои озмоишӣ, ки ба муайян, ташаккул, ҷамъбаст ва батартибдорории маълумоти ҷамъоваришуда равона карда шуда буданд, гузаронида шуд.

Вазифаи асосии марҳилаи назоратӣ гузаронидани таҳлили умумӣ ва

муқоисавии натиҷаҳои бадастомада, инчунин коркарди ҳулосаву тавсияҳои методӣ буд.

Марҳилаи назоратӣ-озмоишӣ нишон дод, ки аксари кӯдакон дар муошират бо ҳамсолони худ ғаъолтар ва озодтар мешаванд. Ин ба рушди малақаҳои муоширати онҳо мусоидат мекунад. Масалан, он бачаҳое, ки қаблан дар муошират душворӣ мекашиданд, аксар вақт таъби болида доштанд, худдорӣ мекарданд ва ҳам бо дигар кӯдакон ва ҳам калонсолон тамос надоштанд. Аммо, ҳангоми иштирок дар бозиҳои мусиқӣ, онҳо оромтар шуданд ва баъзан дар иҷрои ҳаракатҳо дар муқоиса бо кӯдаконе, ки дар ҷуфтҳо бозӣ мекарданд, натиҷаҳои муваффақтар нишон доданд. Бори аввал муайян карда шуд, ки ин падида инчунин бо таъсири мусбати мусиқӣ ба ҳолати руҳии кӯдак алоқаманд аст.

Натиҷаҳои намоёни мушоҳидаҳои охирин дар ҷадвали 8 оварда шудаанд.

Ҷадвали 8.

Техника		Марҳилаҳои озмоиш	
Усули бозии "Муошират"	Паст	Усули бозии "Муошират"	Паст
	Миёна		Миёна
	Баланд		Баланд
Усули "Муоширати махсус бо калонсолон"	Паст	Усули "Муоширати махсус бо калонсолон"	Паст
	Миёна		Миёна
	Баланд		Баланд
Техникаи "Ҳа ва не нагӯед"	Паст	Техникаи "Ҳа ва не нагӯед"	Паст
	Миёна		Миёна
	Баланд		Баланд

Ҷадвали 8. Натиҷаҳое, ки ҳангоми ташҳиси кӯдакон бо тамоми усулҳо дар марҳилаи назорати таҳқиқот ба даст оварда шудаанд

Натиҷаҳое, ки пас аз марҳилаи ташаккулдиҳандаи озмоиш, инчунин

пас аз марҳилаи назоратии ташхис ба даст оварда шудаанд, дар баланд бардоштани сатҳи малакаҳои муоширати хонандагони синфҳои ибтидоӣ, махсусан хонандагоне, ки дар марҳилаи ибтидоии ташхис натиҷаҳои хеле паст нишон доданд, натиҷаи мусбат нишон доданд. Дар марҳилаи назоратӣ бозии хонандагони синфҳои ибтидоӣ аз рӯи нақшаи Э.О. Смирнова, В.М. Холмогорова арзёбӣ карда шуд. Дар рафти мушоҳида қайд карда шуд, ки маҷмуи мусиқию коммуникативӣ ба инкишофи қобилияти мусиқӣ, эҷодӣ ва коммуникативии бачагон таъсири мусбат мерасонад. Кӯдакон бо назардошти андешаҳои ҳамсуҳбатони худ ва ҳамроҳангсозии амалҳои худ бо ҳамдигар бомуваффақият ҳамкорӣ карданд. Баъзе аз онҳо муносибати ғарзнокро аз байн бурданд. Дар натиҷа, онҳо боз ҳам бештар муттаҳид ва қарини якдигар шуданд.

Марҳилаи ниҳоии озмоиш суҳбат бо омӯзгорро дар бар гирифт. Дар натиҷаи суҳбат маълум гардид, ки қор натиҷаҳои зиёди мусбат мебахшад. Бачаҳо бештар хушмуомила, дӯстона, ба гузашт қардан ба ҳамдигар шуруъ карданд, ба шарикони худ дар бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, мусиқӣ-коммуникативӣ ёриӣ ҳаматарафа мерасонданд, муҳити коллектив беҳтар шуда, заминаи эҳсосоти умумӣ баланд гардид. Баъзе кӯдаконе, ки қаблан дар муошират ғайрифайзол буданд, ташаббусқортар шуданд ва ба истилоҳ "ситораҳо" на танҳо бо шиносон, балки бо одамони нав низ муошират карданд. Дар маҷмӯъ, ҳамаи иштирокчиён ғайралола муоширати худро нишон дода, бадин васила сатҳи рушди сифатҳои беҳтарини худро ошқор сохтанд.

Ҳамин тариқ, мактаби ибтидоӣ марҳилаи калидӣ дар ташаккули малакаҳои шахсии кӯдак мебошад, ки яке аз онҳо қобилияти муоширати самаранок мебошад. Синфҳои ибтидоии муосир ба ҷанбаҳои рушди иҷтимоӣ ва коммуникатсионӣ диққати махсус медиҳанд, ки ба тарбияи хонандагон нигаронида шудааст. Дар ташаккули салоҳиятҳои хонандагони хурдсол яке аз ҷойҳои аввалиндарачаро истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар дарси

суруд ва мусиқӣ ишғол менамояд. Бозихо метавонанд ба ҳолати руҳии кӯдак таъсири манфӣ расонанд, аммо онҳо инчунин қодиранд дарки эҳсосии ўро беҳтар кунанд ва ба фаъолият ҳавасманд кунанд. Бозихои мусиқӣ-дидактикӣ ҳам байни кӯдакон ва ҳам байни омӯзгор ва кӯдакон робитаҳои мустақкам эҷод мекунанд. Чунин бозихо ба ҳисси худдорӣ мусоидат мекунанд, ба рушди истеъдодҳои нави эҷодӣ мусоидат мекунанд ва эътимоди кӯдакро афзун мекунанд.

Ташаккули салоҳиятҳо дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ раванди бисёрҷабҳа буда, як низоми мураккаби ягонаи дорои динамикаи инкишоф ва сохтори дохилии худро ифода мекунад.

Яке аз қисматҳои фаъолияти пешбаранда ва ташаккулдиҳандаи салоҳияти кӯдакон (хусусан, дар синфҳои ибтидоӣ) бозихои мусиқӣ-дидактикӣ мебошад. Бозихо, чун қоида, дар асоси тамос, муошират сохта мешаванд, бинобар ин, муошират чузъи яке аз онҳо муқарраршуда, шартӣ онҳо мегардад. Санъати мусиқӣ дорои қобилияти махсуси таъсири мусбӣ ба тамоми соҳаҳои инкишофи фаъолияти кӯдакон ва махсусан хонандагони хурдсол мебошад. Мусиқӣ метавонад ба кӯдакон дар фаҳмидани унсурҳои марбут ба аломатҳо ё ҳикояи мушаххас кумак намояд. Он инчунин ба рушди кӯдакон мусоидат ва онҳоро ба фаъолияти мустақилона дар бозихои мусиқӣ-дидактикӣ ташвиқ мекунад.

Ин бозихо дар ташаккули малакаҳои мусиқӣ, омӯзишӣ ва таълимӣ дар насли наврас нақши муҳим доранд. Арзиши педагогии бозихои мусиқӣ-дидактикӣ дар он аст, ки онҳо ба кӯдакон имкон медиҳанд, ки дониши худро дар амал татбиқ кунанд. Фаъолиятҳои бозӣ ба кӯдакон кумак мекунанд, ки на танҳо садоҳоро гӯш кунанд ва муқоиса кунанд, балки аз лаззати асарҳои мусиқӣ огоҳ бошанд ва инчунин онҳоро ба иштироки фаъолтар дар бозӣ роҳнамоӣ кунанд.

Марҳилаи озмоиши муайянкунанда дар ҷараёни фаъолияти амалӣ

мушкилиҳои муносибатҳои байнишахсии хонандагон, паст будани фаъолият ва ташаббуси хонандагон дар фаъолияти бозӣ шиддати эҳсосотӣ ва ноустувориро ошкор намуд.

Дар чараёни фаъолияти минбаъда, ки ба фароҳам овардани муҳити мусбати психологӣ дар синфҳои ибтидоӣ нигаронида шудааст, диққати асосӣ ба бартараф кардани монеаҳои коммуникатсионӣ ва беҳтар кардани ҳолати эҳсосии кӯдакон равона карда мешавад. Ин тавассути фаъолиятҳои гуногун, аз ҷумла бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ва коммуникатсионӣ амалӣ карда мешавад. Вазифаи асосии ин чорабиниҳо аз рушди ҳамаҷонибаи кӯдак, ташаккули меҳру муҳаббат ва таъсиси муоширати муассир дар ҳолатҳои гуногун иборат аст. Тавачҷӯх ба рушди малакаҳои муошират, беҳтар кардани муносибатҳои байнишахсӣ дар синф, фаъол кардани тавачҷӯҳи шунавоӣ ва ҳудогоҳӣ ва баланд бардоштани салоҳияти умумии хонандагон дар синфҳои ибтидоӣ равона карда мешавад.

Ҳар як марҳилаи озмоиш дар диаграммаҳо ва ҷадвалҳо инъикос дода шудааст. Пас аз марҳилаи ниҳой дар асоси натиҷаҳои, ки ҳангоми санҷиш, мушоҳида, инчунин суҳбатҳои инфиродӣ бо омӯзгорони гурӯҳҳо ба даст оварда шудаанд, хулосаву тавсияҳо таҳия карда шудаанд.

Таъкид кардан муҳим аст, ки гузариши бомуваффақият тавассути ҳар як марҳилаи синну сол барои рушди минбаъдаи ҳамоҳангии шахсият асос мебошад. Ба ташаккул ва рушди малакаҳо дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ диққати махсус додан лозим аст, ки барои барқарор кардани муносибатҳои салоҳиятнок бо ҳамсолон ва ҳам калонсолон замина фароҳам меорад. Раванди хуб ташкилшуда ба рушди сифатҳои коммуникатсионӣ ва эҳсосотӣ мусоидат мекунад, ки дар навбати худ ба фазои эҳсосии атрофи кӯдак таъсири мусбат мерасонад. Дар доираи таҳқиқот хулосаҳои пешниҳод карда шуданд, ки муваффақияти кори иҷрошударо тасдиқ мекунанд; ҳадафҳо ва вазифаҳои дар назди таҳқиқот гузошташуда пурра ба даст оварда шуданд.

Дар марҳилаи назоратӣ ҳадаф муайян карда шуд: дар натиҷаи истифодаи усулҳои таълимӣ, ки ба баланд бардоштани фаъолияти эҷодӣ дар омӯзиши мусиқӣ нигаронида шудаанд, таҳлили сатҳи фаъолияти бозии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҳам дар гурӯҳҳои озмоишӣ ва ҳам дар гуруҳҳои назоратӣ бо истифода аз маълумоти бадастомада гузаронида шуд.

Бинобар ин, дар гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ усулҳои шабеҳи марҳилаи муқарраркунандаи таҳқиқотро истифода бурдем. Инчунин, бо мақсади муайян намудани самаранокии натиҷаҳои истифода ва татбиқи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ҳамчун воситаи ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ пурсишномаи такрорӣ гузаронида шуд.

Барои муайян намудани фаъолияти бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар дарси суруд ба бачаҳо чунин пешниҳод карда шуд: шунидани “Маҷмуаи сурудҳои бачагона”-и Ҷ.Охунов ва муайян кардани характери порчаҳои шунидаро. Тавсиф кунед, ки муаллиф кадом воситаҳои ифодаи мусиқиро истифода бурдааст. Барои бачаҳо баҳо додан ба як раванди тамоми асарҳои мусиқӣ душвор буд, вале иҷрои вазифаҳои бозии мусиқӣ-дидактикӣ бомуваффақият инро ба сомон расонид, гарчанде ки дарачаҳои гуногуни натиҷаҳо мавҷуданд.

Барои ошкор намудани фаъолияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар чараёни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ зимни сурудсароӣ ба онҳо иҷрои сурудҳо ва дигар супоришҳо дар марҳилаи муайянкунӣ пешниҳод гардид. Хонандагон бо вазъияти мушкил дар вақти иҷро рӯ ба рӯ гардиданд. Кӯдакон миқдори бештари бозиҳои мусиқӣ-дидактикии намунавиро истифода намуданд.

Вазифаи бозӣ, ки фаъолияти таассуроти хонандагонро дар раванди иҷрои он тавсиф мекунад, ба зухури мустақилият ва ташаккули салоҳият нигаронида мешавад. Хонандагони гурӯҳи озмоишӣ аз рӯи баъзе асарҳои худ бадоҳатан сароиданро намоиш доданд, аз ҷумла, ду хонандаи синфи

сеюм асарҳои худро иҷро карданд. Ин вазифа дар шакли дарс-концерт сурат гирифта, ба хонандагон қаноатмандии зебоипарастӣ овард.

Натиҷаҳои супориши бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, ки ба хонандагон бо мақсади муайян намудани дараҷаи ташаккули салоҳияти онҳо дар фаъолияти бозиҳои дидактикӣ, мусиқӣ-ритмикӣ, интонатсияи пластикӣ муайянкунии мазмуни эҳсосоти матни мусиқӣ пешниҳод карда шуда буд, ба мувофиқати тарзи мусиқӣ-ритмӣ бо мазмуни эҳсосоти мусиқӣ ва ифоданок будани бозии нақшбозӣ таъсир расонд.

Кӯдакони гурӯҳи озмоишӣ ҷавоби эҳсосотӣ нишон доданд. Интиҳоби кӯдакон, умуман, ба тасвири тӯби ҷадид майл дошт, ки бо тағйирёбии хусусияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ шарҳ дода мешавад (туб ҳоло баланд, ҳоло паст ва аксар вақт, баъд қатъ мешавад). Ҳаракатҳои рақс низ дар бозӣ бомувофиқати, асолатнок, ифоданокии худ фарқ мекарданд. Кӯдакони гурӯҳи назоратӣ низ майл ба тасвири тӯби даврзананда доштанд, аммо миқдори калимаҳои намунавии истодагӣ камтар буд ва ҳаракатҳои рақс чандон ифодакунанда, ва якрағ набуданд.

Натиҷаҳои озмоиши назоратӣ дар ҷадвали 9 оварда шудаанд.

Ҷадвали 9.

Гурӯҳ	Баланд	Миёна	Паст
Гурӯҳи озмоишӣ	70%	60 %	0 %
Гурӯҳи назоратӣ	40%	30 %	0 %

Ҷадвали 9. Дараҷаи ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни бозии мусиқӣ-дидактикӣ (марҳилаи ниҳой)

Истифодаи якхелаи усулҳои таҳқиқот имкон дод, ки дараҷаи ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни истифодаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар гурӯҳҳои таҷрибавию назоратӣ муқоиса карда шавад.

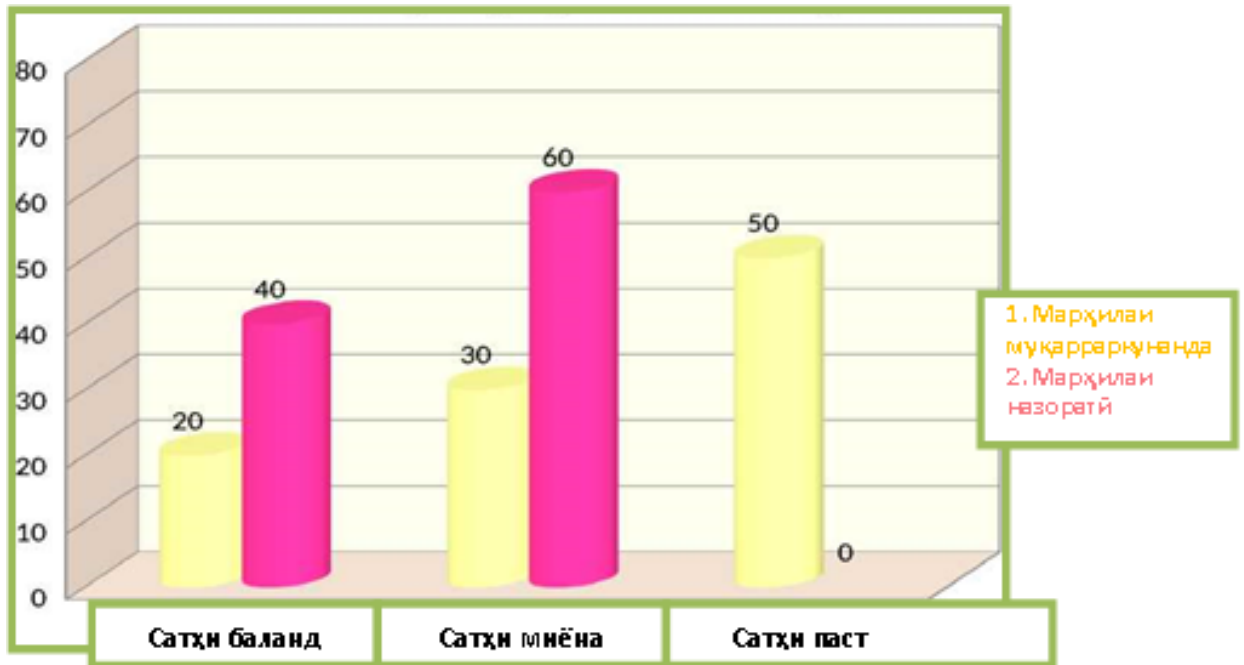
Баъди коркарди маълумоти бадастомада мо чунин натиҷаҳоро ошкор намудем: нишондиҳандаҳои сатҳи инкишофи маҳорати хонандагон дар гурӯҳҳои озмоишию назоратӣ тафовути назаррас доранд.

Дар натиҷаи корҳои таҳқиқотӣ, ки бо хонандагон гурӯҳи таҷрибавӣ гузаронида мешавад, зимни баланд бардоштани фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ дар онҳо пешравии фаъолияти назаррасро мушоҳида кардан мумкин аст. Дар хонандагони гурӯҳи озмоишӣ дар марҳилаи назоратии таҳсил дараҷаи умумии фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ хеле баланд гардида, хонандагони хурдсол аз уҳдаи иҷрои вазифаҳои гуногуни омӯзгор ба хубӣ мебароманд, инчунин жанрҳо ва услубҳои мусиқиро дуруст дарк мекарданд.

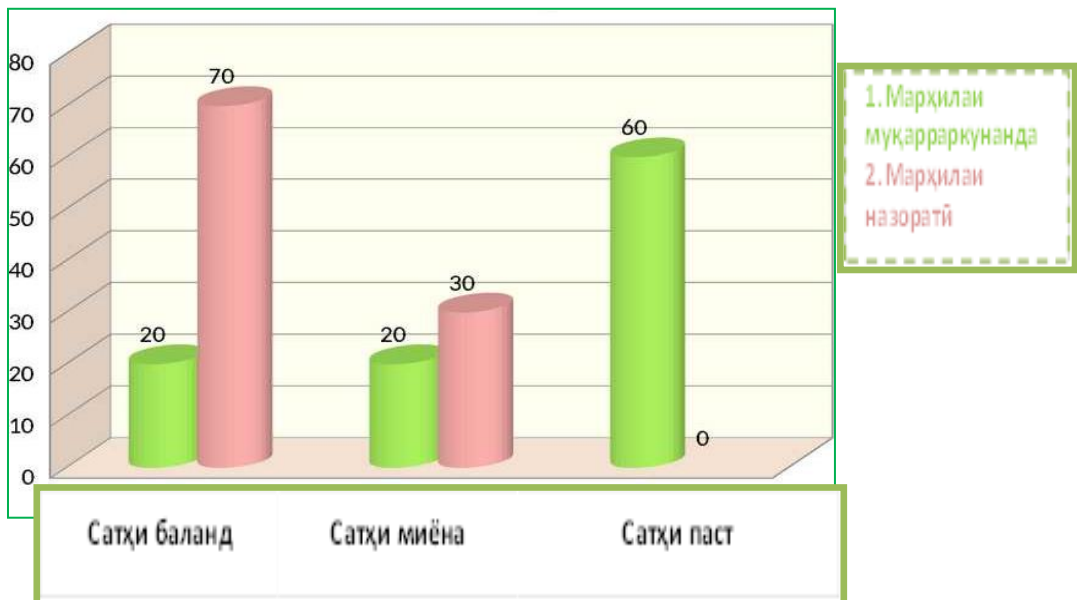
Кӯдакон ба мусиқӣ ба қадри кофӣ бо эҳсосот муносибат мекунанд, онҳо чӣ гуна дарк кардани табиати мусиқиро меомӯзанд, дар он ҳиссиёт ва таҷрибаҳои таҳқиқотиро, ки омӯзгор дар он гузоштааст, пайдо мекунанд. Афзалиятҳои завқи кӯдакон бо фарқияти дарк ва баҳои зебоипарастии асарҳои мусиқӣ хос аст. Дар раванди иҷрои супоришҳои бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ аз тарафи онҳо шавқу рағбати калон зоҳир мешавад.

Хонандагони хурдсол аз ҷиҳати салоҳиятнокии худ мусиқиро дар ҷараёни бозии мусиқӣ-дидактикӣ дарк карда, зебоии мусиқиро эҳсос намуда, баҳо дода метавонанд. Онҳо аз воситаҳои истифодаи мусиқӣ воқифанд, мефаҳманд, ки бастакор чӣ тавр ба раванди зебоипарастӣ таъсири образи мусиқиро ба шунаванда истифода намудааст. Дар хонандагон майлу хоҳиши офаридани мусиқии зебо пайдо шуд, ки ин ба ташаккули салоҳияти онҳо таъсири мусбат расонид.

Таҳлили муқоисавии натиҷаҳои марҳилаи муқарраркунанда ва назоратии озмоиш динамикаи мусбати ташаккули салоҳияти мусиқии хонандагони ҳар ду гурӯҳро ошкор намуд (ниг. ба диаграммаҳои 3-4).

Диаграммаи 3. Динамикаи дараҷаи фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикии хонандагони синфҳои ибтидоӣ

Диаграммаи 4. Динамикаи сатҳи фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар гурӯҳи озмоишӣ пеш аз таҳқиқот ва баъд аз он

Натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки 100% динамикаи мусбӣ дар рушди фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ аз ҷониби хонандагони хурдсоли гурӯҳи таҷрибавӣ дода шудааст. Аз рӯи иҷрои санҷишҳои педагогии мусиқӣ-70% бачаҳо фаъолияти баланди салоҳияти худ ва 30 % баҳои миёнаро нишон доданд. Умуман, хонандае нест, ки фаъолияти вай дар ташаббуси бозихои мусиқӣ-дидактикӣ паст бошад.

Дар гурӯҳи назоратӣ 40 % хонандагон фаъолияти салоҳиятнокии худро баланд бардошта, дар сатҳи миёна 60 % кӯдакони гурӯҳи назоратӣ боқӣ монданд.

Таҳқиқот тасдиқ кард, ки кори мунтазам оид ба таҳияи ҳадафҳои таълимӣ сатҳи фаъолияти мусиқӣ ва дидактикии хонандагони синфҳои ибтидоиро ба таври назаррас афзоиш додааст. Ин ба туфайли робитаи байни мундариҷаи асарҳои мусиқӣ ва воситаҳои ифодакунанда ошкоршуда, ба монанди оҳанг, вусъатнокӣ, тобиш ва бақайдгирӣ муайян карда шуд. Хонандагон қобилияти на танҳо ошкор ва асоснок кардани эҳсосот ва таассуроти худро, балки истифодаи моҳиронаи забони мусиқии тасвириро низ нишон доданд. Муносибати эҳсосотӣ ва шахсии хонандагони хурдсол ба асарҳои мусиқӣ дар қобилияти ба осонӣ ҷавоб додан ба саволи он, ки чаро мусиқӣ ба онҳо маъқул аст, қобилияти ҳавасмандкунӣ бо сифатҳои пурмазмунӣ ифодагӣ ва визуалӣ, ифодаи асоссиатсияҳои шахсӣ ва дар дарки раванди мусиқӣ ворид намудани муносибати эҳсосоти онҳо ифода ёфтааст.

Чӣ тавре ки пешбинӣ шуда буд, дар натиҷаи ба амал баровардани барномаи “Ҳамгирии мусиқӣ” бачаҳо бештар хушмуомила шуда, сифати нутқашон бештар гардида, дараҷаи муносибати эҳсосӣ ва баҳодихӣ ба воқеият, фаъолияти маърифати эҷодӣ, зухуроти бозӣ, ҳисси эҳсосашо ба мусиқӣ баланд гардид.

Тасвиби маҷмуи таълимию методии барномаи “Ҳамгирии суруд ва мусиқӣ” самаранокии методикаи баланд бардоштани тарбияи зебоипарастии хонандагони синфҳои ибтидоиро дар раванди иҷрои бозихои мусиқӣ-

дидактикӣ дар ташаккули салоҳияти онҳо дар ҷараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ муайян намуд.

Таъсири ташаккулдиҳанда ба вучуд омада дар баланд бардоштани маҳорати дарки мусиқии хонандагони хурдсол дар ҷараёни бозӣ пас аз анҷоми барнома бо истифода аз бозихои мусиқӣ-дидактикӣ омӯзгоронро руҳбаланд намуд, ки барои идомаи корҳо оид ба ғанӣ гардонидан ва рушди неруи салоҳиятнокии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оянда кӯшишу ғайрат намоянд.

Хулосаи боби дуюм

Озмоиши педагогӣ ба ҳалли масъалаҳои асосии таҳқиқот нигаронида шуда, дар се марҳила - муқарраркунанда, ташаккулдиҳанда ва назоратӣ баргузор карда шуд.

Дар марҳилаи муқарраркунандаи озмоиш дараҷаи ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо истифода аз бозихои мусиқӣ-дидактикӣ дар гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ муайян карда шуда, сатҳи ташаккули салоҳиятҳои хонандагони хурдсол муайян карда шуд.

Таҳқиқоти озмоишии марҳилаи муқарраркунанда нишон дод, ки сатҳи фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ дар аксарияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ қариб якранг буда, ҳам дар гурӯҳҳои озмоишӣ ва ҳам дар гурӯҳҳои назоратӣ нисбатан паст аст. Бисёр хонандагон мусиқиро аксар вақт бо хоҳири парешон гӯш мекунанд, хусусияти мусиқиро аниқ муайян карда наметавонанд ва ё онро бо як калима (хурсандона ё ғамгинона) муайян карда наметавонанд, жанрҳои асари мусиқиро нодуруст ном мебаранд, ё аз ҷавоб додан худдорӣ мекунанд. Онҳо беифода, беэҳсос ва талаффузи носаҳеҳ месароянд, ба навохтани соҳҳои мусиқии кӯдакона шавқу ҳавас зоҳир намекунанду навохтани соҳоро намедонанд. Онҳо номунтазам ҳаракат мекунанд ва ҳаракатҳо ифоданок нестанд, ба мазмун ва хусусияти мусиқӣ мувофиқ нестанд.

Дар асоси таҳлили нишондиҳандаҳои марҳилаи муқарраркунандаи озмоиш ба хулосае омадем, ки дар ҷараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ бозихои мусиқӣ-дидактикиро, ки дар воқеъ, ба ташаккули фаъолиятнокии

хонандагони хурдсол мусоидат мекунанд, ба таври васеъ истифода кунем ва чихати ноил шудан ба дастоварду нишондиҳандаҳои мусбат бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ барномаи ҳамгирошударо коркард ва мавриди озмоишу татбиқ қарор бидиҳем.

Дар барномаи ҳамгирошуда рушди кӯдак ва ташаккули салоҳиятҳои асосии ӯ тавассути бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ҳамчун ҳадафи афзалиятноки таълими мусиқӣ ба миён гузошта шуд. Зеро тавассути ташаккули салоҳиятҳои асосӣ дар инсон нерӯи таъсирбахш фаъл мегардад ва пояи ин нерӯ ҳар қадар барвақт гузошта шавад, зухуроти он дар ошноӣ бо арзишҳои бадеии фарҳанги ҷаҳонӣ ҳамон қадар фаълтар мегардад.

Барномаи пешниҳодшуда ҳадафи хусусияти таълимӣ ва тарбиявӣ дорад, ки ба фаълсозӣ ва рушди малакаҳо дар хонандагони хурдсол нигаронида шудааст. Он омӯзиши дарки асарҳои гуногуни бадеиро тавассути иштирок дар бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар бар мегирад. Инчунин ҷанбаи муҳим арзёбии нерӯи кӯдак барои худшиносӣ ва худифодакунӣ мебошад.

Асоси назариявӣ ва методологии барномаи ҳамгиро аз он иборат мебошад, ки қонунҳои умумии фаъолияти дарки мусиқӣ, сурудсароӣ, ҳаракатҳои зарбӣ-мусиқӣ, навохтани созҳои мусиқии бачагона ҳамчун марҳилаҳои асосии ташаккули фаъолияти мусиқӣ-дидактикии кӯдакон бо назардошти хусусияти онҳо баррасӣ карда шаванд.

Маводи барномавӣ ба муайян кардани принципҳои робитаи мутақобила ва таъсири мутақобилаи сатҳҳои гуногуни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ба ташаккули салоҳияти хонандагон асос ёфта буд. Натиҷаҳои татбиқи барномаи “Ҳамгирои мусиқӣ” барои кӯдакони синфҳои ибтидоӣ дар заминаи бадастомада, коркарди методии муаллифони гуногунро дар бар мегирад ва он бояд меҳвари асосии барномаи таълими фанни суруд ва мусиқиро фарогир бошад.

Таҳқиқоти озмоишӣ собит сохт, ки бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, новобаста аз истеъдоду маҳорат, барои кӯдак шароит фароҳам меоранд, ки хонандаи хурдсол дар раванди маърифатӣ фаълоне иштирок намояд. Зеро

фаъолияти эҷодии кӯдакон, ҳатто содатарину одитарин андешаҳои худӣ кӯдакон барои онҳо фазои шодмонӣ ба вучуд оварда, шахсиятро ташаккул медиҳад, инсонҳоро тарбия мекунад, ва салоҳиятҳои асосии онҳоро ташаккул дода, онҳоро ҳавасманд мегардонад.

Фаъолияти мусиқӣ барои дарки олами гирду атроф тавассути образҳои мусиқӣ дар ҷараёни бозии мусиқӣ-дидактикӣ ба рушди тарбияи зебоипарастии кӯдак имкониятҳои васеъ фароҳам меорад. Маҳз ба туфайли низоми муайяни баҳодихии зебоипарастии арзишҳои мусиқӣ кӯдакон имконият пайдо мекунад, ки оид ба равандҳои гуногуни иҷтимоӣ маълумот гиранд.

Бояд таъкид сохт, ки хонандагони хурдсол дар ҷараёни дарсҳои суруд ва мусиқӣ зимни истифодаи бозии мусиқӣ-дидактикӣ бо роҳи усулҳои таҳлили мусиқию бадеӣ ошно шуда, бад ин васила, дар онҳо салоҳияти таҳлилий ташаккул меёбад, ҳамчунин онҳо ба фаъолиятҳои инфиродӣ ва дастаҷамъона ҷалб ва шомил мешаванд.

Дар заминаи амалисозии бозии мусиқӣ-дидактикии “Муоширати контекстӣ бо калонсолон” собит шуд, ки :

- тақрибан 11% хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар қори муштарак бо ҳамсолон сатҳи хеле пасти ташаббусро доранд; дар ҷараёни ташаккули салоҳиятҳои хеш дар раванди иҷрои бозии мусиқӣ-дидактикӣ сусти инкишоф додани зарурати муошират бо ҳамсолон дар онҳо вучуд дорад;

- 12% кӯдакон ба таъсири ҳамсолонаншон эҳсосоти пасти доранд;

- 6,5% хонандагони синфҳои ибтидоӣ сатҳи пасти ташаккули амалҳои мувофиқи раванди ташкил ва татбиқи ҳамкорӣ мавриди ташаккули салоҳият дар ҷараёни бозии мусиқӣ-дидактикӣ бо ҳамсолонро доранд;

- 12% хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар ҷараёни бозии мусиқӣ-дидактикӣ сатҳи пасти ташаккули қобилияти дарк кардани салоҳиятҳои худро дар ҳолатҳои гуногуни муошират бо калонсолон ва ё ҳамсолони худ ошкор сохтанд;

- дар 23% ҳолатҳои бозии мусиқӣ-дидактикӣ, сатҳи пасти муоширати қаринавии хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо калонсолон ба

назар мерасад, ки ин аз мавҷуд будани салоҳияти худсарӣ ва худписандии муошират бо калонсолон гувоҳӣ медиҳад.

Хулоса, марҳилаи муқарраркунандаи таҳқиқоти озмоишӣ имкон дод, ки бо хонандагони синфҳои ибтидоӣ корҳои ислоҳотӣ гузаронем, то ки он ба ташаккули салоҳиятҳои онҳо дар рушди малакаҳои муоширати кӯдакон ҳангоми муошират бо ҳамсолон ва калонсолон мусоидат намояд.

Таҳқиқот ва арзёбии натиҷаҳои марҳилаи озмоиши ташаккулдиҳанда нишон медиҳад, ки ҳолати умумии эҳсосии ҳам иштирокчиёни алоҳида ва ҳам тамоми гурӯҳ тағйироти мусбат дидааст. Ин раванд босифат тағйир ёфта, фаъолият ва ташаббуси кӯдакон дар машғулиятҳои муштарак афзоиш ёфтааст. Бо шарофати бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ва коммуникатсионӣ, муносибатҳои байни гурӯҳҳо самаранок ба роҳ монда шудаанд.

Марҳилаи назоратии озмоиш нишон дод, ки аксарияти кӯдакон фаъолонатар ва озодона бо ҳамсолони худ робита пайдо мекунанд ва салоҳиятҳои иртиботӣ дар аксари онҳо ташаккул ёфтааст. Хонандагоне, ки дар муошират бо ҳамсолон ва ҳам калонсолон душворӣ мекашиданд, барои муошират бо атрофиён кӯшишҳои зиёд ба харҷ доданд. Онҳо ҳангоми иштирок дар бозиҳои мусиқӣ ва дидактикӣ худро озодтар ҳис мекарданд. Баъзан чунин кӯдакон дар иҷрои ҳаракатҳо, дар муқоиса бо онҳое, ки бо шарикон машғул буданд, натиҷаҳои баландтар нишон медоданд.

Натиҷаҳои, ки пас аз марҳилаи ташаккулдиҳанда ва назоратии озмоиш ба даст оварда шуданд, муайян намуданд, ки сатҳи салоҳиятҳои муоширатии хонандагони синфҳои ибтидоӣ, махсусан хонандагоне, ки дар марҳилаи ибтидоии таҳқиқоти натиҷаҳои хеле паст нишон дода буданд, нисбатан хеле баланд гардида, ташаккул ёфтаанд.

Натиҷаҳои рушди салоҳиятҳои асосии хонандагон, ки дар ҷараёни таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ ба даст оварда шуд, самаранокии методика ва барномаи коркарднамудаи моро дар самти ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди дарсҳои суруд ва мусиқӣ бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ва иртиботӣ собит сохт.

ХУЛОСАИ УМУМӢ

Чамъбасти натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ва корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ моро ба таҳия ва ироаи чунин хулосаҳо водор сохт:

1) *Маълум гардид*, ки давраи таҳсилоти ибтидоӣ дар ташаккули салоҳияти шахсияти кӯдак зимни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ нақши муҳим дошта, давраи асосӣ ба шумор меравад. Имрӯзҳо дар синфҳои ибтидоӣ ба ташаккули салоҳияти хонандагони хурдсол тавачҷуҳи махсус дода мешавад. Дар ташаккули салоҳияти хонандагони хурдсол яке аз ҷойҳои аввалин-дараҷаро таълим бо истифода аз бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ мегирад, ки ин аҳаммияти бағоят калон дорад, зеро бозии мусиқӣ-дидактикӣ ба беҳтар шудани ҳолати руҳӣ ва муассирии кӯдакон мусоидат мекунад ва инчунин онҳоро ғаъол менамояд. Мусиқӣ дар барқарор кардани муносибатҳои кӯдак ҳам бо омӯзгор ва ҳам бо ҳамсинфонаш нақши муҳим мебозад. Он ба муайян кардани қобилияти эҷодии хонанда кумак мекунад, ба рушди истеъдодҳои ӯ мусоидат мекунад, инчунин малакаҳои худбаҳодиҳӣ ва худтанзимкуниро тақвият медиҳад ва эътимод ба худро ба вучуд меорад [1-М].

2) *Ошкор карда шуд*, ки рушди салоҳияти шахсии кӯдаки синни ибтидоӣ маҷмӯӣ буда, дорои низоми хоси худ, сохтори пурмазмун ва динамикаи ташаккул мебошад. Муносибати мактаббачагоне, ки дар бозии таълимӣ иштирок мекунанд, номуайян, хеле мураккаб ва норавшан аст. Ҳангоми гузаронидани бозии таълимӣ, пуркунии мусиқӣ вазифаи ҳавасмандгардонии ғаъолияти инфиродӣ ва инчунин, тарбияро иҷро мекунад. Он ба хонандагон имконият медиҳад, ки унсурҳои бо ягон ҳодиса ё аломатҳо алоқамандро дарк ва таҳлил кунанд [3-М].

3) *Муайян карда шуд*, ки ҷузъи бозӣ ҳамчун раванде, ки ба шиносоии хонандагон бо фазои ҷаҳони мусиқӣ мусоидат мекунад, воситаи муҳимтарини корҳои таълимӣ-мусиқӣ мебошад. Бозиҳои хусусияти мусиқӣ-дидактикидошта бевосита, ба ташаккули қобилияти ҳамгироии донишҳои бадастомада ба амалияи воқеии ҳаёт таъсир мерасонанд. Дар ҷараёни бозии омӯзишӣ хонандагони хурдсол қобилияти муқоиса ва фарқ кардани образҳои

музикӣ ва руҳияро меомӯзанд. Дар натиҷа, худшиносии онҳо ба амал меояд, онҳо хоҳиши мавқеи фаъолро дар раванди фаъолияти таълимӣ ва бозӣ пайдо мекунанд [2-М]. [3-М].

4) *Натиҷаҳои озмоиши муқарраркунандаи гузаронидашуда нишон доданд*, ки дар ҷараёни бозии таълимӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ хоҳиши фаъоли ҳамкорӣ бо ҳамсинфон инкишоф меёбад. Аммо, дар айни замон, мавҷудияти баъзе мушкилӣ ва ноустуворӣ дар ҳолати эҳсосии онҳо қайд карда мешавад. [5-М].

5) *Озмоиши гузаронидашуда собит сохт*, ки бозӣҳои дидактикӣ дар дарси музикӣ ҳангоми дарс ба фазо ва заминаи эҳсосии хонандагон таъсири мусбат мерасонанд, ба онҳо кумак мекунанд, ки бо ҳамдигар беҳтар муошират ва ҳамкорӣ кунанд. Бозӣҳои музикӣ-дидактикӣ, аз ҷумла онҳое, ки ба баланд бардоштани малакаҳои муошират дар мактаббачагон нигаронида шудаанд, ба ташаккули хусусиятҳо ва салоҳиятҳои шахсии онҳо ва ба робитаҳои байни унсурҳои музикӣ мусоидат мекунанд, дарки ҷузъи музикиро тарбия мекунанд, малакаи муоширати пурсамарро инкишоф медиҳанд, истеъдодҳо ва қобилиятҳои табиӣ кӯдаконро муайян мекунанд, тарзи тафаккури онҳоро ташаккул медиҳанд. [11-М].

6) *Пайдарпайии ҳамаи марҳилаҳои тадқиқоти гузаронидашуда дар шакли диаграммаҳо ва ҷадвалҳо ба таври равшан нишон дода шудааст*. Хулосаҳои асосӣ аз рӯи натиҷаҳои марҳилаи ниҳонии озмоиш, пас аз таҳлили маълумоти гирифташуда, инчунин пурсиши шифоҳии омӯзгорон *ба даст оварда шуданд*. [7-М].

7) *Муайян карда шуд*, ки барои рушди пурраи шахсии кӯдак гузариши ҳамоҳанг ва мусбат аз як марҳилаи синну сол ба марҳилаи дигар аҳаммияти калон дорад. Аз ин рӯ, дар раванди таълим ба ташаккули малакаҳои коммуникатсионӣ, рушди салоҳиятҳои хонандагон, фароҳам овардани фазои мусоиди эҳсосӣ диққати махсус додан муҳим аст. Ҳамаи ин барои он зарур аст, ки онҳо эҳтиёҷоти муоширати худро бо ҳамсолон ва калонсолон пурра қонеъ гардонанд. [9-М].

8) *Ошкор карда шуд*, ки зухуроти фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ ба хонандагони хурдсол хос аст, зеро бозихои мусиқӣ-дидактикӣ омили рушди қобилияти кӯдак ба шумор мераванд. Татбиқи фаъолияти бозихои мусиқӣ-дидактикӣ чаҳонбинии хонандаи хурдсолро бой ва пурмазмунтар мегардонад. Ташаккули салоҳияти шахсияти ӯро дар синни хурди мактабӣ таъмин намуда, инкишофи ҳамаҷонибаи минбаъдаи ӯро раванқ мебахшад. Хонандае, ки ба бозии мусиқӣ-дидактикӣ шавқу ҳаваси доимӣ ва бошуурона дорад, қобилияти ба амал баровардани нерӯи босалоҳиятиро дорост ва ба шароиту талаботи тағйирёбандаи ҳаёт бомуваффақият мутобиқ гардида, услуби фаъолияти фардии худро осонтар ба вучуд меораду барои такмили худомӯзии худ, қобилияти бештарро пайдо менамояд. Дар раванди фаъоли бозии мусиқӣ-дидактикӣ хусусиятҳои психологӣи хонанда аз қабилӣ хотира, тафаккур, мушоҳида, фидокорӣ, мантиқ, эҳсосот тарбия ёфта, инкишоф меёбад. Принсипи бозихои мусиқӣ-дидактикӣ дар хонандаи хурдсол таҳаюлоту тасаввуроти равшанро ба вучуд меорад. [8-М].

9) *Аниқ карда шуд*, ки барои он ки мактаббачаҳои хурдсол таҷрибаи мусиқӣи худро дар бозихои мусиқӣ-дидактикӣ ба даст оранд, онҳо бояд дар фаъолияти марбут ба он ҷалб карда шаванд. Онҳо бояд рақс кунанд, суруд хонанд, созҳои мусиқӣи кӯдаконаро навозанд. Аз ин рӯ, ҳангоми интиҳоби бозии мусиқӣ-дидактикӣ, ба унсурҳои динамикии он тавачҷуҳ намудан махсусан, муҳим аст. Бозии дидактикии мусиқӣ бояд инҳоро дар бар гирад: навохтани созҳо, гӯш кардани композитсияҳои мусиқӣ, ҳаракатҳои рақсӣ, сурудхонӣ ва ғайра. [2-М].

10) *Маълум карда шуд*, ки фаъол намудани бозихои мусиқӣ-дидактикӣ характери мушкилоти таълимӣ дошта, муносибати навро ба пурра намудани дарсҳои суруд ва мусиқӣ талаб менамояд. Сохтори дарс имкон медиҳад, ки ба раванди он бозии мусиқӣ-дидактикӣ ба таври органикӣ дохил карда шавад, зеро он яке аз воситаҳои асосии ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ мебошад. Дар ин раванд шаклу навъҳои гуногуни бозӣ, аз ҷумла: бозихои рушд, бозихои таълимӣ, онҳое, ки ба таҳкими қобилият,

ташакули маҳорат ва малакаҳои муайян истифода бурда мешаванд, инчунин бозиҳои нақшӣ ва эҷодӣ ба рушди салоҳиятҳои бачагон ҳаматарафа кӯмак мерасонанд. Маҳз ин бозиҳо хонандаи хурдсолро ба раванди фаъоли эҷодкорӣ ва дарки мусиқӣ фаро гирифта, имкон медиҳанд, ки дар онҳо равандҳои психологии эҳсосот, диққат, хотира ва зехн фаъол гардад. Кӯдак хангоми бозӣ он фаъолиятҳоро, ки дар амал дарк карда, омӯхта метавонад, эҳсос мекунад, ҳама чизро табиатан омӯхта, ҳам моҳият ва ҳам истилоҳотро дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ азхуд мекунад. [12-М].

11) *Муқаррар карда шуд*, ки ташкили фаъолияти бозиҳои мусиқӣ-дидактикии хонандагони хурдсол дар чараёни таълими фанни суруд ва мусиқӣ дар сурате бомуваффақият ба амал бароварда мешавад, ки дарсҳои суруд ва мусиқӣ бо истифода аз намудҳои мухталифи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ, ки хонандагонро фаро мегиранд, ба роҳ монда шаванд. [6-М].

Маъсалаҳои назариявии таҳқиқоти диссертациониро таҳлилу баррасӣ карда, дар натиҷа ба чунин хулоса расидем:

- мувофиқи маълумоте, ки дар марҳилаи коркарди таҳлилии заминаи назариявӣ оид ба мушкилоти гузошташуда ва маҷмуи натиҷаҳои марҳилаи муайянкунандаи таҷриба ба даст оварда шудаанд, мо ба хулосае омадем, ки барои ноил шудан ба тағйироти мусбати педагогӣ дар таълим ва омӯзиш тавассути бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ бояд барномаи ҳамгирошуда эҷод карда шавад. Он бояд хусусияти таълимӣ ва тарбиявӣ дошта бошад, инчунин ба ташаккул ва рушди фаъоли раванди бозии дидактикӣ мусоидат кунад. Ин барнома бояд ба рушди хоҳиши худшиносӣ, ташаккули малакаи дарки огоҳонаи асарҳои гуногуни санъат, тарбияи фарҳанги баланди маънавӣ дар он равона карда шавад.

- фаъолияти бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар намудҳои гуногуни фаъолият: дар синф, дар ҳаёти ҳаррӯза, дар қору бозӣ, дар муносибат бо табиат зоҳир мегардад, ки бо такмили сифатҳои ташаббускорӣ ва мустақилияти хонандаи хурдсол алоқаманд аст.

- бозии мусиқӣ-дидактикӣ ҳамчун усули таълими суруд ва мусиқӣ дар

хонандагони синфҳои ибтидоӣ қобилияти мусиқиро инкишоф дода, тасаввуроти онҳоро дар бораи воситаҳои ифодаи мусиқӣ амиқтар менамояду ба фаъолияти эҷодии хонандагон таъсири судманд мерасонад. Ҳамаи ин таъсири омӯзишӣ дар асоси онҳо равона гардида, ба таъсири мусбати бозӣ ба инкишофи руҳии кӯдак ва ташаккули шахсияти ӯ асос мегардад.

- омӯзгор вазифадор аст, ки чунин шароити таълимиро таъмин намояд, ки ба рушди фаъолияти мусиқӣ ва бозии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мусоидат намояд. Муҳим аст, ки на танҳо барномаи муқарраршуда ё супоришҳои додашударо риоя кунад, балки вазъиятҳоеро эҷод кунад, ки дар онҳо кӯдак тавонад ташаббуси худро нишон диҳад ва тарзи иҷрои вазифа ё хусусияти амали худро мустақилона интихоб кунад.

Дар ҷараёни корҳои озмоишӣ тасдиқ гардид, ки рушди фаъолияти бозии мусиқӣ-дидактикӣ дар хонандагони хурдсол дар раванди таълими фанни суруд ва мусиқӣ дар мавриде бомуваффақият сураг мегирад, агар дарсҳо мувофиқи навъи бозии мусиқӣ-дидактикӣ, ки ташаббус ва шавқу завқи хонандагонро дар бар мегиранд, ташкил карда шаванд.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот:

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ва корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ моро ба коркард ва пешниҳоди тавсияҳои зерин водор сохтанд:

1) Омӯзгорони фанни мусиқӣ ва суруд бояд хусусиятҳои раванди эҷодӣ ва усулҳои рушди салоҳиятро ба назар гиранд. Инчунин ба назар гирифтани се муқаррароти калидии зерин, ки ба ташаккули малакаҳои зарурӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҳангоми бозии мусиқӣ ва дидактикӣ мусоидат мекунанд, муҳим аст.

- муқаррароти якум: ташаккули салоҳиятҳо дар асоси бозии мусиқӣ-дидактикӣ танҳо дар мавриди тамос бо муҳити зист ба амал меояд, чунки муҳити зист ба инсон вобаста ба фаъолияти тамос бо он ба таври гуногун таъсир мерасонад;

- муқаррароти дуюм: танҳо он сифатҳо ва хосиятҳоеро инкишоф додан мумкин аст, ки эҳтимолан дар организми зинда ҷойгир шудаанд. Ҷанбаи

асосии амалигардони иқтидори қобилиятҳои фардии инсон зимни салоҳияти ӯ қарор мегиранд;

- муқаррароти сеюм: ташаккули салоҳият бебозгашт аст. Дохилшавӣ ба бозихои мусиқӣ-дидактикӣ ниёз ба талаботи қувваю тавоноӣ дорад. Одам ба роҳи эҷод ворид гардида, наметавонад дар як нуқта бозистад ва агар зимни салоҳияти хеш хусусиятҳои фардии худро ташаккул надиҳад, таассуроти ғавқулодаро ба дониш ва эҷод эҳсос намекунад.

2) Қонунияти рушд, ки хоси ташаккули салоҳияти кӯдак аст, имкон медиҳад, ки дар шароити махсус ташкилгардидаи педагогӣ ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар асоси бозихои мусиқӣ-дидактикӣ баланд бардоштан мумкин аст.

3) Шакл ва усулҳои ғавқули бозихои мусиқӣ-дидактикӣ дар таълими фанни суруд ва мусиқӣ ба гузоштани заминаи иттилоотии ташаккули салоҳиятҳои хонандагони хурдсол, яъне ба ташаккули тафаккури эҷодӣ, дарккунӣ ва малакаҳои амалии онҳо мусоидат мекунад.

4) Омӯзгор бояд ҳама вақт дар чараёни бозёфтҳои мусиқӣ бошад ва ин равандро, ки ба тарафҳои мухталиф майл дорад, дарк намуда, онҳоро моҳирона ва эҷодкорона дар таълиму тарбияи шогирдон мавриди истифода қарор диҳад. Нақши санъати суруд ва мусиқӣ дар ташаккули салоҳиятҳои хонандагони хурдсол ҳамеша бояд дар мадди назари омӯзгори фанни суруд ва мусиқӣ бошад, зеро хонандаи мактаби муосир нисбат ба хонандаи асри ХХ аз мавқеи рушди босуръати донишу маҳорат ва дарккунии олами зебоию воқеӣ чандин зина баланд меистад, ки инро бояд ҳар як омӯзгор, аз он ҷумла омӯгори синфҳои ибтидоӣ, алалхусус омӯзгори фанни суруд ва мусиқӣ ҳамеша дар мадди назар дошта бошад.

5) Илова ба намудҳои гуногуни бозихо ва стратегияҳои таълимӣ, бисёр воситаҳо ва амсилаҳои дигари шаклҳои бозӣ, аз ҷумла бозихои нақшбозӣ, сюжетӣ, тақлидӣ (вазъиятӣ) ва драмавиро ҷудо кардан мумкин аст, ки метавонанд дар амал барои рушди маҳорати хонандагони синфҳои ибтидоӣ бомуваффақият истифода шаванд.

б) Бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ фаъолияти хонандагонро вусъат бахшида, қобилияти онҳоро барои баланд бардоштани тафаккур пурра ошкор месозанд ва шавқу ҳаваси онҳоро ба маводи омӯхташаванда зиёд мекунад. Дар байни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ бозии нақшбозӣ, як шакли фаъоли коллективӣ ва ҳам инфиродӣ мебошад, ки ҳар як хонандаро водор месозад, аз нақши ғайрифавол дар дарс даст кашад, зеро озмоиш собит сохт, ки ҳангоми бозии нақшбозии таълимӣ ҳатто салоҳияти он хонандагоне низ ошкор мешаванд, ки пештар фаъолият ва мустақилияти зиёд нишон надода буданд.

7) Ҳангоми интихоби мундариҷаи бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ аз асарҳои мусиқии бадеӣ истифода бурдан муҳим аст, ки дар онҳо тарзи талаффуз ва садои оҳанг, вусъати эҳсосоти рушди образи мусиқӣ ва ҷолибияти он барои кӯдак равшан мушоҳида мешавад.

8) Барои ташаккул ва рушди бозиҳои мусиқӣ-дидактикии хонандагони синфҳои ибтидоӣ бояд шароити зерини педагогӣ фароҳам оварда шавад:

- ба раванд дохил кардани асбобе, ки дарки мусиқӣ ва фаҳмиширо таълим медиҳанд, бозии асбобӣ, амали ритмӣ, инчунин ҷузъи овозӣ дар ҷараёни гузаронидани бозии омӯзишӣ;

- мавҷудияти захираи таассуроти назарраси эстетикӣ мусиқӣ, ки кӯдакон дар дарсҳои мусиқӣ, ҳангоми бозиҳо, идҳо ва дақиқаҳои истироҳат ба даст меоранд;

- ташаккули муҳити предметӣ-макони, ки унсурҳои самараноки ҳавасмандгардонии фаъолият дар доираи фанни мактабии суруд ва мусиқӣ мебошад. Он ба рушди мустақилияти онҳо ва инчунин ба пайдоиши манфиати худ дар раванди амалишаванда мусоидат мекунад;

- роҳбарияти ғайримустақими омӯзгор (ичрои бозиҳои фаъоли мусиқӣ-дидактикӣ бо ташаббуси кӯдакон, вале он аз ҷиҳати педагогӣ шартан ташкил карда мешавад ва аз ҷониби омӯзгор роҳбарии ғайримустақимро талаб мекунад. Омӯзгор дар гурӯҳ вазъияти ҷустуҷӯиро ба вуҷуд меорад, ки хонандагонро маҷбур мекунад, ки бозиҳои мусиқӣ ва дидактикиро фаъолона иҷро кунанд);

- ҳамгирии ҳамаи намудҳои фаъолияти бадеӣ.

9) Барои дарси мусиқӣ интихоби чӯзи композитсионии мусиқӣ (хусусияти мусиқӣ, сурудҳо, унсурҳои рақсӣ ва ғайра) хеле муҳим аст. Ҳангоми ҷаласаи мусиқӣ якҷанд ҷанбаҳои муҳимро ба назар гирифтани лозим аст:

- мутобиқати синну сол, зеро хонандагон бояд тамоми унсурҳои дарсро мустақилона иҷро кунанд;

- сифати баланди маводи бадеӣ, ки қодир аст манфиатҳои хонандагонро дар гирифтани донишҳои нав, ташаккули арзишҳо ва рушди фарҳангӣ ва ғайра қонеъ гардонад;

- мавод бояд ба қадри қофӣ ҷолиб, эҷодӣ ва ифодакунанда бошад, то хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба он тавачҷӯх кунанд ва дар онҳо воқуниши эҳсосӣ ба вуҷуд оранд;

- мусиқии интихобшуда бояд ба сохтори бозии мусиқӣ-дидактикӣ, инчунин унсурҳои таркибии он: намоишҳои театрий, ҳаракатҳои рақсӣ ва ғайра мувофиқат кунанд;

- хусусиятҳои зеҳнӣ ва муассирии ба хонандагони синни ибтидоӣ хосро ба назар гирад.

10) Ба хонандагони хурдсол таълим додан лозим нест, ки дар ҳар як дарси мусиқӣ ва сурудхонӣ бозӣҳои нав ё қаҳрамонони афсонавиро интизор шаванд. Аз дарсҳои пур аз ҳолатҳои бозӣ, ба дарсҳои гузаштан лозим аст, ки дар онҳо бозӣ барои ҳавасманд кардани фаъолият дар дарс ё фаъол кардани диққати хонандагон истифода мешавад.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Абдулин Э.Б. Методическая культура педагога-музыканта. / Э.Б. Абдулин, В. Ванилихина, Н.В. Морозов. [Текст]. – М.: Академия, 2002 .- 272 с.
2. Абдулин Э.Б. Теория музыкального воспитания. / Э.Б. Абдулин [Текст]. – М.: Академия, 2004 .- 327с.
3. Абу Али ибни Сино. Китоб-ул-шифо / Абу Али ибни Сино нашри I. [Текст]. – Тошкент, 1954.
4. Абу Наср-ал-Фароби. Китоб-ул-мусиқӣ, ал кабир / Абу Наср-ал-Фароби [Текст]. – Каир, 1967.
5. Авазашвили М.Д. Мушкилиҳои тайёр намудани мутахассисони омӯзгорӣ дар шароити донишгоҳҳои мусиқӣ / М.Д. Авазашвили [Текст]. – Тбилиси, 1989.
6. Агапова И.П. Лучшие музыкальные игры для парней. / И.П. Агапова, М.А. Давыдов [Текст]. – М.: ООО ICTTS LADA, 2006 .-- 224с.
7. Адлер А. Понять природу человека / А. Адлер [Текст]. – СПб.: Союз, 1997. - 406 С.
8. Алиев А., Сатторов С. Раҳнамои фанни суруд ва мусиқӣ барои синфи 1, 2. / А. Алиев, С. Сатторов ва дигарон [Текст]. – Душанбе: Маориф, 2016.
9. Алиев Ю.Б., Орлова Н.Д. Сурудхонии хорӣ / Ю.Б. Алиев, Н.Д. Орлова [Текст]. – М.: 1971.-150с.
10. Алиев, Ю.Б. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях [Текст] / Ю.Б. Алиев, Л. Безбородова. - М.: Академия, 2002. - 416 с.
11. Алиев Ю.Б. Настольная книга школьного учителя-музыканта [Текст] / Ю.Б. Алиев. - М.: 2000. - 100 с.
12. Аминов С. Забони модарӣ барои синфи 7. / С. Аминов [Текст]. – Душанбе, 2002.-100с.
13. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманистической педагогике.

/ Ш.А. Амонашвили [Текст]. – М.: Педагогика, 1996 . - 494 с.

14. Ананиев Б.Г. Человек как субъект знания. / Б.Г. Ананиев [Текст]. – М.: Школа, 1978.- 336 С.

15. Анеева, Н.Г. Обучение через игру. / Н.Г. Ананьева [Текст]. – М.: ВЛАДОС, 1987.-311с.

16. Апраксина О.А. О школьной программе по пению, выпуск 5. / О.А. Апраксина [Текст]. – М.: 1966. -100с.

17. Апраксина О.А. Методика музыкального воспитания в школе / О.А. Апраксина [Текст]. – М.: "Просвещение", 1983.

18. Арсенина Е.Н. Уроки музыки / Е.Н. Арсенин [Текст]. – Волгоград: Педагог, 2010. – 319 с.

19. Артоболевская А. Первое знакомство с музыкой / А. Артоболевская [Текст]. – М.: Советский композитор, 1990 .-- 103с.

20. Арчажникова Л.Г. Профессия учителя музыки / Л.Г. Арчажникова [Текст]. – М.: "Просвещение", 1984.-120с.

21. Асафиев Б.В. Музыка в современных общеобразовательных школах/ Б.В. Асафиев [Текст]. – Ленинград. 1973.-100с.

22. Асафиев Б.В. Интонация речи. / Б.В. Асафиев [Текст]. – Ленинград.: Музыка, 1965.- 316 с.

23. Асафиев Б.В. Избранные статьи о музыкальном образовании и образовании / В.В. Асафиев [Текст]. – М.: Академия, 1973. - 425 с.

24. Асафиев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б.В. Асафиев [Текст]. – Ленинград. 1973.-200с.

25. Бандина А.С., Попов В.В., Тихяева Л.А. Школа хорового пения / А.С.Бандина, В.В.Попов, Л.А.Тихяева [Текст]. – М.: 1971. -100с.

26. Баренбоим Л.А. Способ создания музыки / Л.А. Баренбоим [Текст]. – Ленинград: Советский композитор, 1979 .—311 с.

27. Программа по музыке (с обработкой методических указаний на уроках) для общеобразовательных школ 1-3 класса [Текст]. – М.: 1981.- 100с.

28. Барнома доир ба мусиқӣ барои мактабҳои ҳамагонӣ, синфи I-IV [Текст]. – Душанбе, 1982.-20с.
29. Барномаи методикаи тарбияи мусиқӣ барои донишқадаҳои педагогӣ [Текст]. – М.: 1987.-21с.
30. Барномаи суруд ва мусиқӣ барои синфҳои 5-7 [Текст]. – Душанбе, 2002.
31. Басина Н.Э. С музыкальной кистью на ладони / Н.Э. Басина, А. Сулова [Текст]. – М.: Линка-Пресс, 1997 .- 238 с.
32. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики / М. Бахтин [Текст]. – М.: Гуд. Литература, 1975.- 485 с.
33. Бернс Р. развитие самооценки и воспитания / Р. Бернс [Текст]. – М. Образование, 1986.- 216 с.
34. Блонский П.П. Педология / П.П. Блонский [Текст]. – М.: София, 1934.- 416с.
35. Боев Ш.Р. Шароитҳои педагогии рушди қобилиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҳангоми ташкили бозиҳои дидактикӣ дар раванди таълими дарсҳои суруд ва мусиқӣ / Ш.Р. Боев [Текст]. // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Силсилаи 2: педагогика ва психология, методикаи таълими фанҳои гуманитарӣ ва табиӣ. - Душанбе, 2022, №3(13). С. 203-208. ISSN: 2708-5759.
36. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. / Л.И. Божович [Текст]. – М.: Воронеж, 1995. – 354 с.
37. Божович, Л. Личность и ее формирование в детстве / Л.И. Божович [Текст]. – М. Образование, 1968. – 326 с.
38. Бондаревская, Е.В. Концепции и стратегии личностно-ориентированного обучения / Е.З. Бондаревская [Текст]. – М.: Педагогика. - 2001. - № 1.- С. 17-24.
39. Брюсова Н.Я. Задачи народного музыкального образования / Н.Я. Брюсова [Текст]. – М.: 1919. -100с.
40. Брюсова Н.Я. Программа уроков музыки для 1-2 видов трудовых

школ / Н.Я. Брюсова [Текст]. – Туркистан, 1922. -80с.

41. Валлон А. Психологическое развитие личности / А. Валлон [Текст]. – М. Образование, 1987.- 196 с.

42. Ваниева С.Г. Система нравственного и эстетического воспитания учащихся / С.Г. Ваниева [Текст]. – Владикавказ: СОГУ, 2000.- 383 с.

43. Васильева Т.А. Обучение и воспитание молодых школьников средствами эстрадного музыкального искусства/ Т.А. Васильева [Текст]. // Начальная школа.- 2007. - №2. С. 50-52.

44. Вейст П.Д. Обучение музыке в школе. 8-е издание / П.Д. Вейст [Текст]. – М.: 1972.-100с.

45. Ветлугина Н.А. Вопросы методики музыкального воспитания детей / Н.А. Ветлугина [Текст]. – М.: 1975. -100с.

46. Ветлугина Н.А. Музыкальное развитие ребенка / Н.А. Ветлугин [Текст]. – М.: Образование, 1967 . - 415 с.

47. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Л.С. Выготский [Текст]. – М.: Проблемы психологии, 1966. – 117 с.

48. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский [Текст]. – М.: Мысль, 1997.-100с.

49. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детстве / Л.С. Выготский [Текст]. – СПб .: Союз, 1997 .- 96 с.

50. Газабов А. Аз таърихи афкори мусикии тоҷик (асрҳои XII- XV) / А. Газабов [Текст]. – Душанбе: Дониш, 1989. -100с.

51. Григорьева Г.Г. Цветной мир. / Г.Г. Григорьева, Е.В. Боякова, Н. К. Гаранина [Текст]. – М.: Карапуз-Дидактика, 2008.- 64 с.

52. Георг Кершенштейнер и его трудовая школа: как учитель физики изменил немецкое образование [Текст].
<https://skillbox.ru/media/education/georg-kershenshteyner-i-ego-trudovaya-shkola-kak-uchitel-fiziki-izmenil-nemetskoe-obrazovanie/>

53. Груздова И.В. К музыке: музыкальные игры и занятия для детей. / И.В. Груздова, Е.К.Лютова [Текст]. – Ростов н/а: Финикс, 2010.- 254 с.

54. Давыдов В.В. Проблемы развития обучения / В.В. Давыдов [Текст]. – М.: Образование, 1986. – 240 с.

55. Дастурҳои методӣ доир ба мусиқӣ. Барои синфҳои 1-4 [Текст]. – Душанбе, 1985.

56. Дмитриева Л.Г. Музыкальное творчество детей - один из методов воспитания / Л.Г. Дмитриева [Текст]. – М.: 1976.

57. Дмитриева Л.Г. Методика музыкального воспитания / Л.Г. Дмитриева [Текст]. – М.: "Просвещение", 1989.-100с.

58. Елецкая В.Г. Развитие творческих способностей детей и обучающейся молодежи на уроках музыки [Текст]: (из опыта работы) / В.Г. Елецкая // Тенденции развития региональных систем общего и профессионального образования : материалы IV Всерос. науч.- практ. конф. - Саранск, 2003. - С. 188-192.

59. Ермолаева Т.Л. Психология художественного творчества / Т.Л. Ермолаева [Текст]. – М.: Академический проект, 2003 .- 304 с.

60. Жак-Далькроз, Э. Ритм и его воспитательное значение для жизни и искусства: 6 лекций / E. Jacques-Dalcroze, trans. Н. Гнесина [Текст]. – М.: Театр и искусство, 1922.- 98 с.

61. Запорожец А.В. Об эмоциях и их развитии у ребенка. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста / А. Запорожец [Текст]. – М. Педагогика, 2017.-55с.

62. Зиёев Т. Таърихи асрҳои миёна / Т. Зиёев [Текст]. – Душанбе: Сарпараст, 2005.-88с.

63. Зимин А.Н. Основы музыкального образования и развития маленьких детей / А.Н. Зимин [Текст]. – М.: ВЛАДОС, 2000 .- 304 с.

64. Зимина А.Н. Основы музыкального возрождения и развития ребенка младшего возраста / АН. Зимина [Текст]. – М.: Владос, 2000. - 304 с.

65. Зимняя. А.Н. Педагогическая психология / А.Н. Зимняя [Текст]. – М.: Логос, 2000 - 384 с.

66. Зиновьев А.В. Учимся петь по нотам [Ноты]: самоучитель для школьников / АВ. Зиновьев [Текст]. – М.: Просвещение, 1975. - 34 с.

67. Иванчикова С. Свободные вариации на тему: Нетрадиционные методы музыкального воспроизведения / С. Иванчикова [Текст]. – Симферополь: Издатель А.П. Выродов. - 2003. – 184 с.

68. Игровая деятельность младших школьников [Текст]. – [Электронный ресурс] [сайт]. - https://yandex.ru/turbo?text=https%3A%2F%2Fpsyera.ru%2Figrovaya-deyatelnost-mladshih-shkolnikov_9977.htm

69. Использование дидактической игры в процессе обучения младших школьников [Текст]. – [Электронный ресурс] [сайт]. - <https://infourok.ru/statya-na-temu-ispolzovanie-didakticheskoy-igri-v-processe-obucheniya-mladshih-shkolnikov-1556941.html>

70. Кабалевский Д. Воскрешение ума и сердца / Д. Кабалевский [Текст]. – М.: "Просвещение", 1981.

71. Кабалевский Д.Б. Как рассказать детям о музыке / Д.Б. Кабалевский [Текст]. – М. Образование, 1989 .-191 с.

72. Кавкаби В. Трактат о музыке / В. Кавкаби [Текст]. – М. Музыка, 1967.

73. Каган М.С. Деятельность человека / М.С. Каган [Текст]. – М.: Академия, 1974. – 328 с.

74. Клезович Д.В. Музыкальные игры и упражнения: руководство для музыкальных лидеров / Д.В. Клезович [Текст]. – Минск: Аверсев, 2005.- 152 с.

75. Кобалевский Д.Б. О «трех тонах " и многом другом / Д.Б. Кобалевский [Текст]. – М.: 1972. -100с.

76. Кобалевский Д.Б. Как дети слушают музыку / Д.Б. Кобалевский [Текст]. – М.: 1979. -150с.

77. Коменский Я.А. Избранные педагогические эссе / Я.А. Коменский [Текст]. – М.: Педагогика, 1955. – 600 с.

78. Коменский, Я.А. Избранные композиции педагога в 2 томах / Я.В. Коменский [Текст]. – М.: Педагогика, 1982.-1232 с.
79. Кон И.С. Психология подросткового возраста / И.С. Кон [Текст]. – М.: Институт психологии, 1989.- 275 с.
80. Конституцияи Чумхурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2017. – 120 с.
81. Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”/ [Матн]. – Душанбе, Шарқи Озод, 2013. – 76 с.
82. Критский Б. Д. Адаптация голоса учащихся к актам на уроках музыки / Б. Д. Критский [Текст]. – М.: 1972. -242 с.
83. Кудрявцев В.Т. Диагностика творческого потенциала и интеллектуальной готовности детей к развитию школьного образования. / В.Т. Кудрявцев [Текст]. – М.: РИНО, 1999.- 320 с.
84. Куприн, Н. Развитие общения у детей дошкольного возраста в музыкальной и игровой деятельности / Н.Г. Куприн [Текст]. – Екатеринбург: ГПИ, 2004.- 109 с.
85. Курносова А. Вопросы развития эмоциональной сферы изучались в отечественной педагогике / А. Курносова [Текст]. // Начальная школа-2012. - №1. - С. 67-71.
86. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев [Текст]. – М. Издательство МГУ, 1981. -584 с.
87. Леонтьев, О. Карл Орф. / О. Леонтьев [Текст]. – М.: Музыка, 1984. – 454 с.
88. Луначарский А.В. О народном образовании / А.В. Луначарский [Текст]. – М.: Педагогика, 1958. - 443 с.
89. Қомӣ А. Рисола дар бораи мусиқӣ / А. Қомӣ [Матн]. – Тошкент, 1960.
90. Маслоу А. Психология бытия. / А. Маслоу [Текст]. – М. Образование, 1997.- 216 с.
91. Машғулиятҳои мусиқӣ дар синфи III [Матн]. – Душанбе:

Маориф, 1989.

92. Машғулиятҳои мусиқӣ дар синфи IV [Матн]. – Душанбе: Маориф, 1990.

93. Медушевский В. Музыкант: проблемы с маневренностью / В. Медушевский [Текст]. - Советская музыка.- 1988. - № 5. – С. 6-16.

94. Мельников М.Н. Русский детский фольклор / М.Н. Мельников [Текст]. – М.: Просвещение, 1987.- 238 с.

95. Мирзод Т., Ҳомидов Р. Адабиёти ватан барои синфи 5. / Т. Мирзод, Р. Ҳомидов ва дигарон [Текст]. – Душанбе: Маориф: 2002.-100с.

96. Михайлов З. Развлекательные задания для школьников / З. Михайлов [Текст]. – М.: Педагогика, 1981. - 172 с.

97. Музыкальное образование в школе: обучение. руководство для студентов. муз. фак. и средн. пед. учреждения / Л.В. Школа [Текст]. - М.: Академия, 2001. - 232 с.

98. Мохаммаджонова Д. Р. Развитие музыкального мышления у детей 5-6 лет [Статья]: Музыкальное пособие для учителей начальных классов // Д. Р. Мохаммаджонова, Д.Р. Янкин [Текст]. – Уфа: Книга, 2003. - 96 с.

99. Мухина В.С. Психология развития: феноменология развития, периодичность эрдаки, подростковый возраст / В.С. Мухина [Текст]. – М.: Академия, 1999.- 456 с.

100. Набиева М. Использование народной музыки в системе музыкально педагогического образования. Дис.канд пед наук /Набиева М.- [Текст] -Душанбе, 1994-132с.

101. Назайкина Е.В. О темпе музыки / Е.В. Назайкина [Текст]. – М.: 1961.-100с.

102. Назайкинский Е. Психология восприятия музыки / Е. Назайкинский [Текст]. – М.: Музыка, 1972.- 248 с.

103. Нейгауз Г. Об искусстве игры на фортепиано / Г. Нейгауз М.: - Музыка. – 1967. -309 с.

104. Образцова Т.Н. Музыкальные игры для детей / Т.Н. Образцова [Текст]. – М.: Лада, Гамма Пресс, 2000, 2005. - 160 с.
105. Осипова М.Б. Деятельность детской художественной школы как фактор развития художественной культуры детей в условиях малого города / М.Б. Осипова [Текст]. – М.: Начальная школа.- 2010. - №1. - С. 89-93.
106. Охунов Ч. Шукуфаҳои умедбахш / Ч. Охунов [Матн]. – Душанбе: Маориф, 1990.-55с.
107. Песталоцци Г. Избранные педагогические композиции в 2-х томах / И. Г. Песталоцци [Текст]. – М: Педагогика, 1981. -100с.
108. Петрушин В.И. Психология музыки / В.И. Петрушин [Текст]. – М.:, 1997. -50с.
109. Радинова П.Г. Изменить музыку. / П.Г. Радинов [Текст]. – М.: Образование, 1990. – 160 с.
110. Радинова О.П. Музыкальное воспитание дошкольников / О.П. Радынова, Л.И. Катинене, М.Л. Палавандишвили [Текст]. – М.: Издательский центр Академии, 2000. -209 с.
111. Радинова О.П. Развитие музыки для помощников / О.П. Радинов [Текст]. – М.: ВЛАДОС, 1997.- 608 с.
112. Радинова О.П. Музыкальные шедевры / О.П. Радинова [Текст]. – М.: Издательство “ВЛАДОС”, 2000. – 80 с.
113. Раицева Т.Е. Музыкальная и дидактическая игра в школе / Т.Е. Раицева // Начальная школа и современное образование [Текст]. // Владикавказ, - 2002. - С. 46-52.
114. Ригина Г.С. Урок музыки дар начальных классов / Г.С. Ригина [Текст]. – М.: Просвещение, 1979. -78с.
115. Ригина Г.С. Уроки музыки в начальной школе / Г.С. Рагина [Текст]. – М.: МГПИ, 1986. - 235 с.
116. Роверс К. Взгляд на психотерапию / К. Роверс [Текст]. – М.: Институт психологии АН, 1994. -284 с.

117. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн [Текст]. – М.: Образование, 1976. – 416 с.
118. Рубинштейн С.Л. Они помогают друг другу / С.Л. Рубинштейн [Текст]. – М.: Образование, 1964. - 212 с.
119. Селиверстов В.И. Дидактические игры с детьми / В.И. Селиверстов [Текст]. – М.: Просвещение, 2000. - 190 с.
120. Сербина Е.Б. Развивающие игры для детей / Е.Б. Сербина [Текст]. – М.: Ространсфер, 1999. - 268 с.
121. Сизикова Ф. Хоровое пение в начальных классах / Ф. Сизикова [Текст]. – Душанбе: Маориф, 1988. -121 с.
122. Скопинцева О.А. Развитие музыкального и художественного творчества: рекомендация, классная заметка / О.А. Копинцев, под редакцией Г.В. Д. Фернандо [Текст]. – Волгоград: Учителй, 2011. - 111 с.
123. Смирнов М.А. Эмоциональный мир музыки / М.А. Смирнов [Текст]. – М.: 1990. – 319с.
124. Стандарти давлатии маълумот дар Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2003.-50с.
125. Суруд ва мусиқӣ барои синфҳои ибтидоӣ [Текст]. – Сталинобод, 1958.-50с.
126. Сухомлинский В.А. Отдаю свое сердце детям / В.А. Сухомлинский [Текст]. – Казань, 1974. - 288 с.
127. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические произведения / В.А. Сухомлинский [Текст]. – М.: Педагогика, 1980.- 640 с.
128. Тарасов, Г.С. Психологические особенности музыкального обучения младших школьников / Г.С. Тарасов [Текст]. // Музыка в школе. - 1983. - №2. - С. 14-18.
129. Тарасова К.В. Онтогенез музыкальных способностей / О Тарасова [Текст]. – М.: Педагогика, 1988. - 176 с.
130. Тарасова К.В. Онтогенез музыкальных способностей / К.В. Тарасова [Текст]. – М.: Педагогика, 1988 . -176 с.

131. Музыкальное воспитание в социалистических государствах [Текст]. – Л.: 1975.

132. Тарханов И. Психология индивидуальных способностей/ И. Тарханов [Текст]. – М.: 1985.-50с.

133. Начальное музыкальное образование по системе Карла Орфа / ред. Л.А. Баренбоим [Текст]. – М.: Сов.композитор, 1978 . – 287 с.

134. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей [Текст] / Б.М. Теплов [Текст]. – М.: АПН РСФСР, 1961. - С. 39-251.

135. Теплов Б.Н. Психология музыкальных способностей / Б.Н. Теплов [Текст]. – Л.: Издательство АПН РСФСР, 1947. – 430 с.

136. Терентьева, Н.А. Технология и методика обучения музыке: учебник. пособие для студентов высших учебных заведений пед. учеб. заведений / Н. А. Терентьева. Н. Налетова; Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. - СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2003. - 59, [1] С.; 21 см.; ISBN 5-8064-0722-5.

137. Тютюнникова Т.Е. Видеть музыку и танцевать стихи / Т.Э. Тютюнников [Текст]. – М.: Классик-XXI, 2003. – 264 с.

138. Усова, А.П. Роль игры в воспитании детей / А.П. Усова [Текст]. – М.: Педагогика, 1976. -77с.

139. Ушинский К.Д. Избранные педагогические произведения в 2-х томах.Том 1. / К.Д. Ушинский [Текст]. – М.: Педагогика, 1974. - 429 с.

140. Фельдштейн Д.И. Проблема психологии развития и воспитания. / Д.И. Фельдштейн [Текст]. – Самара: Самарский ГПИ, 1995. – 384 с.

141. Фельдштейн Д.И. Психология развивающейся личности / Д.И. Фельдштейн [Текст]. – М.: Воронеж, 1996. - 411 с.

142. Фопель, К. Как научить детей общаться? Психологические игры и упражнения [Текст]: Практ. пособие для пед. и шк. психол. в 4 ч. / К.Фопель. - 2-е изд. стереотип. - М.: Генезис, 2003. - Том 2. - 160 с.

143. Фром Э. Человек для себя. / Э.Фромм [Текст]. – Минск: Коллегия, 1992. - 512 с.

144. Фром, Э. Иметь или быть. / Э.Фромм [Текст]. – М.: Народное образование, 1990. -435 с.
145. Функции дидактических игр [Текст]. [Электронный ресурс] [сайт]. - <https://mylektsii.ru/10-112354.html>
146. Хайруллоев Б.Т. Барнома аз фанни методикаи тарбияи мусиқӣ / Б.Т. Хайруллоев [Текст]. – Душанбе, 2005.-80с.
147. Хайруллоев Б.Т. Барнома ва тавсияҳои методӣ доир ба рубоби кошғарӣ / Б.Т. Хайруллоев [Текст]. – Душанбе, 1992.-88с.
148. Хайруллоев Б.Т. Маърифат / Б.Т. Хайруллоев [Текст]. – Душанбе, 1995.-58с.
149. Хайруллоев Б.Т. Методикаи тарбияи мусиқи дар синфҳои ибтидоӣ / Б.Т. Хайруллоев [Текст]. – Душанбе: ДДОТ, 2006.-100с.
150. Хайруллоев Б.Т. Методикаи тарбияи мусиқӣ дар мактаб / Б.Т. Хайруллоев [Текст]. – Душанбе: Нур, 2003-2008.
151. Хайруллоев Б.Т. Назария ва методикаи тарбияи мусиқӣ / Б.Т. Хайруллоев [Текст]. – Душанбе: АТТ, 2010.-100с..
152. Хайруллоев Б.Т. Раҳнамо аз фанни суруд ва мусиқӣ барои синфи 4. / Б.Т. Хайруллоев [Текст]. – Душанбе, Маориф, 2016.
153. Хайруллоев Б.Т. Раҳнамои фанни суруд ва мусиқӣ барои синфи 3 / Б.Т. Хайруллоев [Текст]. – Душанбе, Маориф, 2016.
154. Хайруллоев Б.Т. Тайёрии мусиқӣ-педагогии омӯзгорони ояндаи синфҳои ибтидоӣ дар мактабҳои олии Тоҷикистон/ Б.Т. Хайруллоев [Текст]: // Автореферати н.и.п. – Душанбе, ДСРТ, 2006. -20с.
155. Хаустова Ю.П. Проблема формирования музыкального интереса у детей / Ю.П. Хаустова [Текст]. – Начальная школа.- 2007. - №4. С. 46-49.
156. Хуизинга, И. Игрок. / И. Хейзинга [Текст]. – М.: ВЛАДОС, 1997.- 419 с.
157. Хуторской А.В. Статья ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования/ А.В. Хуторской [Текст]. –// Народное образование. – 2003. - №2. – С.58-64.

158. Цыпин Г.М. Психология музыкальной деятельности / Г.М. Цыпин [Текст]. – М., 1994. -80с.
159. Шайхов М., Тоиров У. Адабиёти тоҷик, барои синфи 7 / М. Шайхов, У. Тоиров [Текст]. – Душанбе, 2002.-150с.
160. Шестапова Н. Музыкальная эстетика стран Востока / Н. Шестапова [Текст]. – М.: Музыка, 1967.-100с.
161. Щербаков А.Н. Волевые процессы и личностные черты подростка / А.Н. Щербаков [Текст]. – СПб.: Папирус, 1998.- 215 с.
162. Щукина Г.И. Проблема познавательного интереса в педагогике / Г.И. Щукина [Текст]. – М. 1971.-100с.
163. Элконин Д.Б. Психология игры / Д.Б. Элконин [Текст]. – М.: Образование, 1978. – 454 с.
164. Эпифан Б.Д. Дорога к творчеству / Б.Д. Эпифан [Текст]. – М.: Образование, 1981.- 381 с.
165. Эриксон Э. Личность: молодежь и кризис / Э. Эриксон [Текст]. – М.: Академия, 1996.- 328 с.
166. Эриксон Э. Дети и общество / Э. Эриксон [Текст]. – Обнинск, 1993.- 321 с.
167. Юлдошева М.Р. Маводҳо доир ба таърихи таълим ва тарбияи мусиқӣ дар Тоҷикистон / М.Р. Юлдошева [Текст]. – Душанбе, 1990.-100с.
168. Юнг К. Конфликты детской души / К. Юнг [Текст]. – М.: Канон, 1995. -516 с.
169. Яворский Б.С. Избранные произведения / Б. Яворский [Текст]. – М.: Музыка, 1988. - 415 с.

**МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР
ИНТИШОРОТИ ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ ИНЪИКОС ЁФТААСТ:**

**I. Дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи тавсиянамудаи
ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷопшуда:**

[1-М] Боев Ш.Р. Нақши бозиҳои дидактикӣ дар ташаккули салоҳияти эҷодии синфҳои ибтидоӣ /Ш.Р. Боев [Матн] // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, 2022, №2(38). – С. 140-145). ISSN 2617-5620.

[2-М] Боев Ш.Р.Нақши бозиҳои дидактикӣ дар ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни дарсҳои суруд ва мусиқӣ / Ш. Р.Боев [Матн] // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, 2023, №3(43). - С. 215- 219. ISSN 2617- 5320

[3-М] Боев Ш.Р., Хайруллоев Б. Нақши машғулиятҳои суруд ва мусиқӣ дар рушди салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ /Ш.Р. Боев, Б. Хайруллоев[Матн] // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, 2023, №2(42). - С. 224- 230. ISSN 2617- 5620.

II. Мақолаҳои, ки дар дигар нашрияҳо ба ҷоп расидаанд:

[4-М] Боев Ш.Р. Шароитҳои педагогӣ самаранокии ташаккули салоҳиятнокии хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар татбиқи барномаи “калейдоскопи мусиқӣ / Ш.Р. Боев [Матн] // Маҷмуаи маводи Конференсияи байналмилалӣ дар мавзӯи “Таъмини баробарҳуқуқии кӯдакони имконияташон маҳдуд дар таълим, мушкилот ва роҳҳои ҳалли он дар ҷомеа” - Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни, 2023. - С. 359-364.

[5-М] Боев Ш.Р.Мазмуни қор оид ба та шаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар фаъолияти бозии дидактикӣ-мусиқӣ тавассути дарсҳои суруд ва мусиқӣ / Ш.Р. Боев [Матн] // Маҷмуаи маводи Конференсияи Ҷумҳуриявии илмӣ-амалии таҳти унвони “Ҷанбаҳои педагогӣ-психологӣ тарбияи кӯдакон” - Донишгоҳи давлатии

омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, 2023. – С. 115-119.
ISBN 978 -99985-36-58-6

[6-М] Боев Ш.Р. Бозиҳои дидактикӣ ҳамчун воситаи ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълими фанни суруд ва мусиқӣ / Ш.Р.Боев [Матн] // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ- амалӣ бахшида ба 30-солагии Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва эълонгардидани солҳои 2020-2040 «Бистсолагии омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф». - Академияи идоракунии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2022. - С. 40-45.

[7-М] Боев Ш.Р. Истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ дар синфҳои ибтидоӣ / Ш.Р. Боев[Матн] // Маҷмуаи маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ амалӣ дар мавзӯи «Таҳқиқоти педагогӣ: мушкилот ва дурнамои он дар замони муосир» Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, 2021. - С. 337- 343.

[8-М] Боев Ш.Р. Роҳҳои ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни иҷрои бозиҳои дидактикӣ мавриди истифода бурдани супоришҳои таъсирасонандаи омӯзгор /Ш.Р. Боев[Матн] // Маводи мизи мудаввар // Коллеҷи омӯзгории ба номи Хосият Махсумоваи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, 2022. - С.75-80

[9-М] Боев Ш.Р. Моҳият ва сохтори бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ ҳамчун воситаи ташаккули салоҳияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълими фанни суруд ва мусиқӣ / Ш.Р. Боев [Матн] // Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Ташаккули қобилияти зехнии кӯдакон дар замони муосир» - Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, 2022. С. 95-99.

[10-М] Боев Ш.Р., Мачидов У. Самаранокии дарси суруд ва мусиқӣ дар муассисаҳои таълимӣ / Ш.Р. Боев, У. Мачидов [Матн] // Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Ташаккули

қобилияти зеҳнии кӯдакон дар замони муосир» - Донишгоҳи давлати омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, 2022. - С. 188-192.

[11-М] Боев Ш.Р. Хайруллоев Б. Роҳи ташаккули завқи зебоипарастии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар дарси суруд ва мусиқӣ / Ш.Р. Боев, Б. Хайруллоев [Матн] // Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Ҷанбаҳои педагогӣ-психологӣ тарбияи кӯдакон”// Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. - 2023. – С. 50-52. ISBN 978 -99985-36-58-6.

[12-М] Боев Ш.Р., Хайруллоев Б. Мақсад ва ҳадафҳои тарбияи суруд ва мусиқӣ дар синфҳои ибтидоӣ // Ш.Р. Боев, Б. Хайруллоев [Матн] // Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Ҷанбаҳои педагогӣ-психологӣ тарбияи кӯдакон // Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, 2023. – С. 320-322. ISBN 978 -99985-36-58-6.

[13-М] Боев Ш.Р. Хайруллоев Б. Методикаи омӯзиши суруди “Чархи фалак” / Ш.Р.Боев, Б. Хайруллоев [Матн] // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ таҳти // Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, 2023. – С. 270-272. ISBN 978-99985-865-5-0.

[14-М] Боев Ш.Р. Роҳҳои ҳавасмандгардонии фаъолияти таълимию донишандӯзии хонандагон / Ш. Боев [Матн] // Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ- амалӣ таҳти унвони «Оила ва фарҳанги оиладорӣ дар ҷомеаи муосир» // Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, 2021. – С. 277-281.

[15-М] Боев Ш.Р. Тарбияи суруд ва мусиқӣ дар мактаб /Ш.Р. Боев[Матн // Конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Омода намудани мутахассисони техникӣ дар шароити саноаткунории кишвар» // Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, 2020. – С. 156-158.

[16-М] Боев Ш.Р., Мачидов У. Мақомхонӣ ва таърихи пайдоиши он // Ш.Р. Боев, У. Мачидов [Матн] // Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Фаъолияти психологӣ муассисаи таълимӣ мушкилот ва дурнамо» // Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, 2020. – С. 216-220.

[17-М] Боев Ш.Р. Шароити педагогӣ барои ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни ташкили бозиҳои мусиқӣ-дидактикӣ дар ҷараёни таълими дарсҳои суруд ва мусиқӣ / Ш.Р. Боев [Матн] // Пайёми Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ, 2022 - №3(13) – С. 203-208. ISSN 2708-5759.

ЗАМИМАҲО

ЗАМИМАИ 1

Сатҳи фаъолияти эҷодии хонандагон дар гурӯҳи назоратӣ дар марҳилаи ташкилӣ (бо мақсади нигоҳ доштани махфият

Ба субъектҳо рақамҳо дода шудаанд Не. Мавзӯҳои санҷишӣ	Дарки мусиқӣ	Сурудсарои	Навохтани созҳои мусиқии кӯдакона	Ҳаракатҳои мусиқӣ- созӣ	Натиҷа
1	-	+ -	-	+ -	СП
2	+ -	-	-	-	СП
3	+ -	+ -	+	+ -	СМ
4	+	+	+ -	+	СБ
5	+	+ -	+ -	+ -	СМ
6	+ -	-	+ -	+ -	СМ
7	-	+ -	-	-	СП
ҳашт	-	+ -	-	-	СП
ноҳ	-	+ -	-	-	СП
дах	++	+ -	++	++	СБ

ЗАМИМАИ 2

Сатҳи фаъолияти эҷодии хонандагон дар гурӯҳи озмоишӣ дар марҳилаи ташкилӣ (бо мақсади нигоҳ доштани махфият ба субъектҳо рақамҳо дода шудаанд)

Не. Мавзӯҳои санҷишӣ	Дарки мусиқӣ	Сурудсароӣ	Навохтани созҳои мусиқии кӯдакона	Ҳаракатҳои мусиқӣ- созӣ	Натиҷа
1	-	+ -	-	-	СП
2	+ -	-	-	-	СП
3	-	+ -	-	-	СП
4	++	++	+ -	++	СБ

5	+ -	+ -	+ -	+ -	СМ
6	++	++	++	++	СБ
7	-	+ -	-	-	СП
ҳашт	-	-	-	-	СП
нуҳ	-	+ -	-	-	СП
даҳ	+ -	+ -	+ -	+ -	СМ

Эзоҳ: СП - сатҳи пасти супоришҳо; СМ - сатҳи миёнаи супоришҳо;
СБ - сатҳи баланди супоришҳо.

ЗАМИМАИ 3

Гурӯҳи назоратӣ		
<i>Сатҳ</i>	<i>Шумораи одамон</i>	<i>Натиҷа бо %</i>
баланд	2	20 %
миёна	3	30 %
кӯтоҳ	5	50%

ЗАМИМАИ 4

Гурӯҳи озмоишӣ		
<i>Сатҳ</i>	<i>Шумораи одамон</i>	<i>Натиҷа бо %</i>
баланд	2	20 %
миёна	2	20 %
кӯтоҳ	6	60%

ЗАМИМАИ 5

**Дарачаи фаъолияти эҷодии хонандаён дар гурӯҳи назоратӣ
дар марҳилаи назоратӣ**

Не. Мавзӯҳои санҷишӣ	Дарки мусиқӣ	Сурудсароӣ	Навохтани созҳои мусиқӣ	Ҳаракатҳои и мусиқӣ- зарбӣ ва созӣ	Натиҷа
1	+ -	+ -	+ -	+ -	СМ
2	+ -	+ -	-	+ -	СМ
3	++	++	++	++	СБ
4	++	++	+ -	++	СБ
5	++	++	+ -	++	СБ
6	+ -	-	+ -	+ -	СМ
7	+ -	+ -	+ -	+ -	СМ
ҳашт	+ -	+ -	+ -	+ -	СМ
нуҳ	+ -	+ -	+ -	+ -	СМ
даҳ	++	++	++	++	СБ

ЗАМИМАИ 6

Дарачаи фаъолияти эҷодии хонандаён дар гурӯҳи озмоишӣ
дар марҳилаи назоратӣ

Не. Мавзӯҳои санҷишӣ	Дарки мусиқӣ	Сурудсароӣ	Навохтани созҳои мусиқӣ	Ҳаракатҳои мусиқии зарбӣ-созӣ	Натиҷа
1	++	++	++	++	СБ
2	+ -	+ -	+ -	+ -	СМ
3	++	++	++	++	СБ
4	++	++	+ -	++	СБ
5	++	++	++	++	СБ
6	++	++	++	++	СБ
7	+ -	+ -	+ -	+ -	СМ
ҳашт	++	++	++	++	СБ
нуҳ	+ -	+ -	+ -	+ -	СМ
даҳ	++	++	++	+ -	СБ

ЗАМИМАИ 7

Гурӯҳи назоратӣ		
<i>Сатҳи</i>	<i>Шумораи одамон</i>	<i>Натиҷа дар%</i>
баланд	4	40 %
миёна	6	60 %
кӯтоҳ	0	0 %

ЗАМИМАИ 8

Гурӯҳи озмоишӣ		
<i>Сатҳи</i>	<i>Шумораи одамон</i>	<i>Натиҷа дар%</i>
баланд	7	70%
миёна	3	30 %
кӯтоҳ	0	0%

ЗАМИМАИ 9

Allegro **Поезд Оҳанги Ҷ .Оҳунов**

Marciale **Суруди халқӣ Тоҷикистон Гулсуман** халқӣ

БОРОНАК

Шеърин Чура Қошмиғи

Оқамги Қудратулло Яқобев

Allegro

Чак - чак бо - рон
ме - бо - рад, Мо - ро шо - дов ме - ло - рад. О - би бо - рон
ро - тат бахш, Сав - ти бо - рон ме - фо - рад. Чак - чак, чак - чак,
чак - чак чак! Чак - чак, ча - ка - чак, чак - чак - чак! Чак - чак.
Чак! Чак!

Чак-чак борон меборад,
Моро шовон эелорад.
Оби борон роҳатбахш,
Савти борон мефорад.

Чак-чак, чак-чак, чак-чак, чак!
Чак-чак, чак-чак, чак-чак, чак!

Тош шўла гулқоро,
Боғу дашту саҳроро.
Борон равшан гарлонад,
Чону дилқон моро.

Чак-чак, чак-чак, чак-чак, чак!
Чак-чак, чак-чак, чак-чак, чак!

Борад, то гулқо рўида,
То дугтарқо сар шўида.
То бағчиқо гул чинида,
То моларқо гул бўида.

Чак-чак, чак-чак, чак-чак, чак!
Чак-чак, чак-чак, чак-чак, чак!

Оханги Д. Дустмухаммадов

Либреттои Н. Бақозода

Хонаи Заргушбӣ

Операи кӯдакона

Саҳнаи шашум

Allegro

Зар - иш-би-би-чок, зам ма-хӯр, Мо - о - ма -

дем аз ро - хи дур, то бо-ту зам-хо-рӣ ку -

- неш, дар рӯ-зи бар ё-рӣ ку-неш!

- неш, дар рӯ-зи бар ё-рӣ ку-неш!

ё-рӣ ку-неш! хо на и хӯ те со зет

Аз ги-лу гӯб ме-со - зем!

Хо-на-и хӯ со - зем!

Аз ги-лу гӯб со - зем!

Хо-на-и кап-па ка-лон як бу-би-кедзон-ва-рон.

Ҳама.

сан-да-ли аш пур-а-лав,

ка-ма ги-заш кап-па нав. Сан-да-ли-аш

пур - а - лав. Ҥа - ма ги - зам нап - па - лав!
 Гир - ду пе - шаш пан - ча - ра,
 Зе - хи бо - маш кун - гу - ра,
 Дар - во - за - аш, Ҥуб - ба - дор. Өзо - лор - хо - ши
 аз ги - нор. Сан - да - ли - аш пур - а - лав,
 Ҥа - ма ги - зам нап - па - лав. Сан - да - ли аш
 пур - а - лав, Ҥа - ма ги - зам нап - па - лав

Оханги Д. Дүстмухаммадов

Либреттои Н.Бақозода

Хонаи Заргушбиди

Заргӯшбиди, ғам махӯр
 Мо омадем аз роҳи дур
 То бо ту ғамхори кунем,
 Дар рӯзи бад ёри кунем,
 Дар рӯзи бад ёри кунем.

Хонаи хуб месозем
 Аз гилу чӯб месозем.
 Хонаи хуб созем,
 Аз гилу чӯб созем.

Хонаи капкалон
 Як бубинед чонварон
 Сандалиаш пуралав,
 Ҥама чизаш напанав.

Сандалиаш пуралав,
 Ҥама чизаш напанав.
 Гирду пешаш панчара
 Зеҳи бомаш кунгура.

Дарвозааш қуббадор
 Болорҳояш аз чинор.
 Сандалиаш пуралав,
 Ҥама чизаш напанав
 Сандалиаш пуралав,
 Ҥама чизаш напанав

Чархи фалак

Шеъри Гулчеҳра Сулаймонӣ

Оҳанги Хайрулло Абдуллоев

Allegretto

Чар - хи фа - лак ра - вон шуд, Чар - хи фа - лак да - вон шуд.

5 Рах - шон шуд ча - ро - фон шуд, Хур - сан - ди - и ка - лон шуд.

2

Ҳайвончаҳои қатор,
Якбора шуда бедор.
Шодикунон давиданд,
Бозикунон давиданд.

3

Гургу хирсу шер давид,
Паланги далер давид.
Уштури калон давид,
Оҳуи чақон давид.

ШАМОЛ

Шеърӣ Наршом Бақозода

Оҳанги Дамир Дўстаммамадов

Сай - ё - ҳа - му ҷа - ҳон - гард, О - гоҳ аз
 га - му дард. Ди - дам ман зи - мис - тои, Ги - риф - та бар -
 фу бо - рон. Ба - ин та - раф ра - вон шуд, Би - нед чо -
 ра - и худ! Зи - мис - тои
 ме - о - яд! Ху - нук ме - шу - да - аст Зи - мис - тои.

Сайёҳаму ҷаҳонгард,
 Огоҳ аз ғаму дард.
 Дидам ман зимистон,
 Гирифта барфу борон.

Ба ин тараф равон шуд,
 Бинед чораи худ.
 Зимистон меояд!
 Хунук мешудаст.
 Зимистон

НАВРҮЗ

Шеъри Н.Чурахонзода

Оҳанги Ҷ Обидпур

Moderato (Муътадил) *mf* §

5 *p* *tr*

9 Яккахон *v* Ҷама:
Нав - ру - зи ди - ёр о - мад, (Ла - ла -

13 *v* Яккахон: *v* Ҷама:
ла - ла - ла - ла - ла - ла - ла) Пай - ғо - ми ба - ҳор о - мад, (Ла - ла -

17 Яккахон: *v*
ла - ла - ла - ла - ла - ла) Дар мав - си - ми кор о - мад, Нав -

21 1. *v* 2. *v* *v*
руз му - бо - рак бод. Дар рак бод! На - руз, Нав -

25 *v* *v* *v*
руз, Нав - руз му - бо - рак бод! Нав - руз, Нав -

29 *v* *v*
руз, Нав - руз, му - бо - рак бод! Нав - руз му - бо -

33 *v* §
рак бод!

Наврӯзи диёр омад,
Пайғоми баҳор омад.
Дар мавсими кор омад,
Наврӯз муборак бод!

Нақарот:

Нарӯз, наврӯз,
Наврӯз муборак бод.

Ҷам зеби чаман - наврӯз,
Ҷам зеби Ватан - наврӯз.
Дар дашту даман наврӯз,
Наврӯз муборак бод!

Нақарот:

Нарӯз, наврӯз,
Наврӯз муборак бод!

ЗАБОНИ ТОҶИК

Шеърӣ Низомӣ Ёқуб

Оқдиги Ҷурабодӣ Оқмома

Moderato

Дурри га - ро - нӣ, Ширин ба - ё - нӣ.

Хуш - тар зи қо - нӣ, За - бо - ни то - ҷик.

Дар ил - му ир - фон, Чу шам - си то - бон.

Ҳас - ти ду - рах - шон, За - бо - ни то - ҷик.

1

Дурри гаронӣ,
Ширинбаёнӣ.
Хуштар зи қонӣ,
Забони тоҷик!
Дар илму ирфон,
Чу шамси тобон.
Ҳасти дурахшон,
Забони тоҷик!

2

Аҷаб ширинӣ,
Асал баринӣ.
Ба дил қаринӣ,
Забони тоҷик!
Чу лафзи Қомӣ,
Шеърӣ Низомӣ.
Ҳасти гиромӣ,
Забони тоҷик!